6

HRVATSKA

KNJIŽEVNA

REVIJA

MARULIĆ

1984

25469

YU ISSN 0350—4220

MARULIĆ
hrvatska književna revija

Izdaje: Hrvatsko književno društvo sv. Ćirila i Metoda, Zagreb, Trg kralja Tomislava 21

Izdavača zastupa: Radovan Grgec

Uređuje: Urednički odbor

Glavni i odgovorni urednik: Radovan Grgec

Recenzenti: Ante Miličić i Mirko Petravić

Godina izdavanja i tiskanja: 1984.

Copyright:
HKD sv. Ćirila i Metoda, Zagreb

Omot: Ante Starčević

Revija izlazi 6 puta godišnje: (veljača, travanj, lipanj, kolovoz, listopad, prosinac)

Uredništvo i uprava: Zagreb, Trg kralja Tomislava 21, telefon (041) 440-697

Stranke se primaju svaki dan, osim subote, od 11 do 13 i četvrtkom od 17 do 19 sati.

Rukopise ne vraćamo.

Cijena pojedinom broju 150.— d.

Godišnja pretplata 900.— d, uplaćuje se u korist tekućeg računa
30102-678-448

Godišnja pretplata za inozemstvo 35 USA dolara uplaćuje se na devizni račun kod Zagrebačke banke, Zagreb
30101-620-16
2424091010

Tisak: »Plamen«, Slavonski Brod Omladinska 26

Oslobođeno plaćanja poreza na promet Rješenjem Republičkog sekretarijata za prosvjetu, kulturu i fizičku kulturu, broj 229/1-1979. od 15. I. 1979.

MARULIĆ ČASOPIS ZA KNJIŽEVNOST I KULTURU

BROJ 6 **ZAGREB, studeni — prosinac 1984.** **GOD. XVII**

Radovan GRGEC

Uz rub (37)

Ovo adventsko predbožićno vrijeme doziva u pamet stare uspomene, uspomene iz našeg djetinjstva i mladosti, prošlosti i povijesti. Jeke davnih i nedavnih događaja i doživljaja dopiru do našega srca i svijesti. Mislim tu prvenstveno na jeke jednoga kongresa, tj. NEK-a (da se poslužim parafrazom i asocijacijom na jednu nedavno izašlu knjigu).*

Nacionalni euharistijski kongres ne smije ostati samo lijepa uspomena. Njegovi plodovi treba da se osjete u našemu svagdanjem životu. Kao što smo se za nj pripremali od Solina do Bistrice, tako i sada, po želji zagrebačkog nadbiskupa, moramo nastojati da proživimo na poseban način njegove konkretne odjeke »od Bistrice do Betlehema«, tj. kroz trinaest tjedana što dijele Kongres od Božića.

Na kraju toga razdoblja i uoči Božića želimo obilje Božjega mira i blagoslova svim Hrvatima katolicima te svim čitateljima, prijateljima i suradnicima »Marulića« i svim prijateljima i članovima HKD sv. Ćirila i Metoda — Društva sv. Jeronima.

* *»Jeke jednoga koncila«*, KS, Zagreb 1984, gdje su izdavači »KS« i »Spectrum« po vlastitom ukusu i izboru poredali govornike s poznate bogoslovske tribine, označivši ih kao protagoniste pokoncilske obnove u nas.

Na neke netočne i jednostrane sudove u toj ediciji dužni smo se još osvrnuti radi pravilnog informiranja javnosti o HKD sv. Ćirila i Metoda.

U ovo adventsko vrijeme dolaze mi na pamet i susreti i kontakti s jednim prijateljem iz Francuske, s kojim sam bio u vezi od 1970. do prosinca 1980. Bio je to *Pierre Emmanuel,* jedan od najistaknutijih suvremenih pjesnika kršćanske inspiracije i član Francuske akademije, koji je umro 22. IX. 1984. Zadnji smo se put vidjeli 14. prosinca 1980. nakon međunarodnog skupa o Jacquesu Maritainu, o kojemu smo pisali u »Maruliću«. S velikim zanimanjem pratio je naše referate i moju raspravu s p. Congarom o »ultrapluralizmu« i »infrapluralizmu«. Pozvao me je da ga za nekoliko dana posjetim, ali sam morao otputovati. Više ga nisam vidio. Pred očima mi se javljaju slike od našega prvog susreta, 8. V. 1970.

Dočekali smo ga na aerodromu s prof. Antunom Polanšćakom (bili su tu Matković, Matvejević, Šegedin, Javoršek, Ricov i još neki). Prof. Polanšćaka, nezaboravnog »Tončeka«, nema već odavno među nama, kao ni nekih sudionika književne večeri Pierrea Emmanuela, održane u HKD-u 11. V. 1970, npr. Smerdela, Đarmatija, Maruševskog, Ivančana. Na toj književnoj večeri, koja se otegla kasno u noć, govorio je P. Emmanuel strastveno o svom kršćanskom i metafizičkom opredjeljenju, o svom stvaralaštvu i angažmanu. Ponovio je to i sutradan pred odabranima uzvanicima u JAZU, istaknuvši da metafizika nije nikada zastarjela. Taj, uz Aragona, Eluarda i Camusa, najistaknutiji književnik francuskoga pokreta otpora nije se libio ni stidio iznijeti svoje uvjerenje pred ljudima drugačijih životnih nazora.

Iste sam godine proveo s njime nekoliko nezaboravnih dana na međunarodnom simpoziju u Poigny-la-Forêtu (8—13. X), o čemu smo pisali i u »Maruliću« 1/1971. Još se uvijek sjećam s kakvim je oduševljenjem došao da nas obavijesti o dodjeli Nobelove nagrade za književnost Solženjicinu. Neću zaboraviti ni burnih diskusija na tom skupu i u pauzama, ni ping-pong partije s isusovcem Mambrinom, ni večernjih recitiranja pjesama pojedinih sudionika, ni izleta u francusku provinciju. Eto, ni toga snažnog i uspravnog čovjeka, koji je znao povezati angažman borca sa stvaralaštvom autentičnog književnika, evanđeosko nadahnuće s brigom za progonjenje, nema više među nama.

Emmanuelovo pjesništvo ima svoje ishodište u stvaralačkoj mašti i kršćanskoj inspiraciji. Pjesme njegova »Evanđelistara« čitaju se kao časoslov. Za neke je bio staromodan i »mračan« u izrazu, a za druge pjesnik modernog senzibiliteta i smionih izričaja. U stvari, on je bio jedno i drugo. Ušao je u sfere u kojima prestaju granice između »staromodnosti« i moderniteta, kao i toliki umjetnički stvaraoci čija djela odolijevaju zubu vremena i hirovima raznih ukusa. Mi smo ga cijenili prvenstveno kao angažiranog književnika i iskrenog prijatelja bez obzira na ogovaranja njegovih protivnika ili na snobističko prilaženje njegovu djelu sa strane onih koji su iz prijateljstva s njime nastojali izvući neku materijalnu korist i probitak.

Iako se pitanje moderniteta i »staromodnosti« postavlja danas nešto drugačije nego, recimo, u 17. stoljeću u Francuskoj ili u vrijeme nicanja raznih avangardističkih pokreta, postoje pisci i stvaraoci za sva vremena. U prošlom smo broju pisali o tom kako stari pisci i mislioci, kao što su *Shakespeare, Dante, Dostojevski, Tolstoj, Vergilije, Homer, Sofoklo, Platon* ili *Aristotel,* nisu nipošto inferiorni današnjim piscima i misliocima. Nedavno je *Graham Greene* u svom intervjuu BBC-u ustvrdio da se nijedan suvremeni pisac ne može mjeriti s *Tolstojem, Balzacom* ili *Dickensom.* Reći će tkogod: »De gustibus...« Izgleda kao da u izjavama i mislima nekih uglednika želimo naći potvrdu za svoje vlastite misli i sudove. Tako, npr., donedavna je bilo u modi osporavati mogućnost postojanja tzv. kršćanske književnosti. O različitim gledanjima na taj problem, koji zapravo ne bi trebao ni da bude problem, pišemo već mjesecima. Dočekali smo da nam neki poznavaoci te literature, kao primjerice Gisbert *Kranz,* govore ne samo da je ta literatura moguća nego i da kršćansku literaturu pišu i nekršćani.

* * *

Moderna kršćanska literatura, u koju valja ubrojiti i djela Pierrea Emmanuela, također je kolaž heterogenih elemenata. Usprkos atmosferi sekularizma, koja karakterizira modernitet, i usprkos dubokom psihološkom poniranju u grijeh i očaj, to je ipak literatura svjetla i nade. Koliko god bismo mogli prigovoriti nekim stranicama *Grahama Greenea,* koji je 4. listopada navršio osamdeset godina života, ne zaboravimo da je on pisac »Moći i slave«, pisac koji je shvatio poput *Bloya* da, na koncu konaca, jedina prava vrijednost i jedini istinski problem jest svetost. To je shvatio i *Morris West,* australski pisac čija se popularnost sada može mjeriti s popularnošću njegove kod nas vrlo poznate zemljakinje *Colleen McCulough* (čiji su romani »Ptice umiru pjevajući« i »Drugo ime za ljubav« nedavno objavljeni u biblioteci »Hit«).

Ovamo spadaju i dva talijanska romana što su ih nedavno objavili isusovac *Gianni Giorgiani* (Col cielo addosso) i poslanik *Luciano Radi* (Non sono solo), koji opisuju svijetle i tamne strane života današnjih svećenika. Aktualnost tematike pobudila je veliku pažnju čitatelja.

Vidimo da, unatoč nekim mišljenjima, roman kao literarni žanr nije nipošto zastario. Ipak se još uvijek često čuju sudovi o sumraku romana, što ih usvajaju i mnogi naši literarni kritičari pod utjecajem nekih stranih kritičara, koji su već odavno »detronizirali« i rime i rimarije »klasične« poezije i poetike.

Ne bismo baš mogli reći da do takvih sudova dolazi uglavnom zbog snobizma, ali da u našem kulturnom i intelektualnom svijetu ima mnogo snobizma, to nitko ne može zanijekati. Baconovi idoli (tribus, specus, fori et theatri) nisu nestali s našega horizonta.

Snobističke motive nalazimo i kod onih koji misle da je slobodni stih, odnosno nevezana poezija jedina danas moguća poezija, i kod onih koji misle da kršćanska umjetnost uopće nije moguća, ali i kod onih koji bi pod tu etiketu željeli svrstati sve i svakoga iz nekakvih apologetskih razloga, pa proglašuju kršćanskim umjetnicima npr. *Dürrenmatta* ili *Hitchcocka*.

Kršćane, pak, ne bi smio natjerati nikakav snobizam ili oportunizam da se odriču svojega imena iz stida ili straha. Krštenik je, kakav god bio njegov životni put, prema riječima *Arthura Rimbauda,* na neki način »zarobljenik svojega krštenja«. Kao da mu je na čelo zauvijek utisnut neizbrisiv biljeg. Nešto slično događa se i svećeniku koji, ako i prestane vršiti svoju službu, ipak zauvijek ostaje svećenik.

»Nomen et omen«! Ime koje smo dobili kao da je zauvijek obilježilo našu osobnost i posebnost, naš identitet i pripadništvo. Budući da je ime znamen naše vjerske, nacionalne i socijalne pripadnosti, mi u stanovitom smislu, odričući ga se, siječemo vlastite već ionako potkresane korijene koji nas vežu sa zajednicom i sa tlom gdje smo nikli, rasli i odrasli.

Važno je to istaknuti upravo danas, kad naši ljudi iz pukoga snobizma često nadijevaju svojoj djeci razna strana, nerazumljiva i egzotična imena. Katkada su ta imena i smiješna i u suprotnosti sa svakim zdravim ukusom (usp. članak *Ante Šimunića »Lijepo ime Traktor«* u »Vjesniku« od 14. IX. 1984. povodom izlaska iz tiska »Imenoslova« dr. *Milana Bosanca* u izdanju zagrebačke »Prosvjete«).

Kršćanski pisci kao krštenici koji proživljavaju svoje kršćanstvo ne odriču se u svojim književnim djelima svojega imena. Njihova pripadnost i identitet izbija na ovaj ili onaj način iz redaka knjiga što ih pišu. Za jednoga od najznačajnijih suvremenih pisaca kršćanskog nadahnuća, *Marija Pomilija,* »knjiga je znamen i obitavalište dijela njegove egzistencije«. Svoje kršćansko stvaralaštvo on smatra ne samo izrazom usvojene tradicije i kulture, jer se kršćanstvo ne može reducirati na kategoriju kulture, nego i izrazom proročkog poslanja kršćanina u svom vremenu.

I opet ističemo kako je vrijeme da prevladamo osjećaj niže vrijednosti zbog svoje kršćanske i krštenićke pripadnosti u sekulariziranom svijetu. Svojega imena ne smijemo se odricati iz straha, stida ili snobizma.

Bilo kako bilo, snobizam ostaje naša velika rana. Na to europsko pomodarstvo upozorio je nedavno i nobelovac *Saul Bellow* u intervjuu Ingrid Badurini, rekavši da je to općeeuropska tendencija. Ljudi vole biti u toku i u prvim redovima noviteta i raznih -izama, a ti -izmi dolaze i odlaze, dok općeljudske vrijednosti ostaju. Usred svih mijena

i noviteta ostaje evanđeoska poruka kao uvijek nova i svježa radosna vijest za sva vremena i narode.

* * *

Snobizam krije u sebi temeljnu neiskrenost. Opredjeljujemo se, naime, često za ono što nam intimno zapravo ne odgovara, što nam se ne sviđa i što nas ne oduševljava premda se tome javno divimo, možda zato što se tome dive neki »autoriteti«, zato što su nam rekli da je to moderno i lijepo ili zato što ne bismo željeli da nas tkogod proglasi staromodnima. Ta svi vole biti moderni, suvremeni, napredni...

Ima intelektualaca koji se javno dive nobelovcima, npr. *Saint-John Perseu* ili ovogodišnjem nobelovcu *Jaroslavu Seifertu* premda su im njihove pjesme prilično »dosadne« ili bar neinteresantne, dok s velikim zanimanjem čitaju romane *Morrisa Westa* ili *Grahama Greenea,* koji je toliko puta bio kandidat za Nobelovu nagradu, ali je po svoj prilici nikada neće dobiti.

Snobizam u književnosti i književnoj kritici, kao i drugdje, redovito karakterizira skorojeviće, malograđanske ariviste i nesamostalne osobe. Njihov neiskren, konfuzni i nerazumljivi verbalizam vrlo je blizak »hohštapleraju« i »kiču« (koji svi napadaju, ali mu se potajno katkada i dive). Stoga nas i ezoterički i hermetički govor nekih suvremenih kritičara i »hermeneutičara« ponekad začuđuje ili čak nervira jer mislimo da bi interpretacija poezije i književnosti ipak morala ostati u granicama razumljivosti i komunikativnosti.

Onaj, pak, kojega je istinski impresionirala i oduševila neka pjesma ili knjiga, naći će riječi da izrazi tu, kako bi rekao *Baudelaire,* gotovo mističnu »correspondance«, čije je ishodište univerzalna analogija.

Umjetnik kršćanin pod utjecajem određene »inspiracije« naći će, ako je autentičan umjetnik, također odgovarajući stih i riječ, ritam i izraz da svoju emociju i nadahnuće prenese publici, bez koje nema prave literature, i ta će publika odgovoriti analognom »korespondencijom«, razumljivom reakcijom na djelovanje duha, ili, bolje reći, Duha. U takvoj komunikaciji napetosti između slova i duha, između riječi i djela, nalaze ravnotežu u skladu inkarnacije jer, kako bi rekao kršćanin, Duh je povezan s Riječju koja postaje tijelo u Isusu Kristu.

U posebnoj službi utjelovljene Riječi nalaze se kršćanski književnici sviju vremena i naroda. Među njima istaknuto mjesto pripada našem prvaku i »rodonačelniku« *Marku Maruliću,* čiju 460. obljetnicu smrti upravo slavimo.

Utjelovljena Riječ daje putokaz svakom umjetniku i svakom čovjeku. Uoči Božića, sjećajući se na poseban način Utjelovljenja Sina Božjega,

događaja koji dijeli našu povijest na dva razdoblja, svjesni smo činjenice da je taj događaj bitno obilježio naše putove nadom u oslobođenje i spasenje.

Čovjek, naslućujući da je život zapravo neprekidna borba između stvaralaštva i ništavila, postaje sve svjesniji značenja ulaska u ljudsku povijest Sina Božjega, koji je želio da se na najkonkretniji način suoči s našom bijedom i ništavilom. Što smo svjesniji značenja toga ključnog događaja ljudske povijesti, to se lakše možemo približiti svrsi svoje egzistencije: Bogu i punini života.

SRETAN BOŽIĆ I NOVA GODINA!

Pierre EMMANUEL

Poklon pastira

Nepomični
Noć na noć
Predaju se tišini
Slušaju kretanje tišine
Ispituju
Visine neba u svojoj duši
I svoju dušu s one strane

I katkada
Na međi svoje duše
Kao što se upire pogled u oganj
Poniru u zanosnu Božju glazbu
I plamen se penje u njihovim očima
Kao anđeoske ljestve

Zbilo se da neki glasnik
Načas s njima dijeli besanu noć
I njihovu šutnju i kruh
On je anđeo
Oni to znaju
Zadive se
Zapanjeni

Uranjaju
U Božju slavu
Koja sve ispunjava kao plima
Kao vrtlog zvijezda
Kao žuborenje
Blisko srcu

Kreću naprijed
Ostavljajući vjekove iza sebe
Pjesmu veću od svoda svjetova
Tajniju od dubine srca
Pjesmu nade
I dolaska

Majci djeteta-Riječi
Ovi tihi ljudi daruju
Nekoliko siromašnih darova
I riječi koje
Dugo sazrijevahu

Preveo: **Dinko Bilić-Tusun**

Stanislava ADAMIĆ

Ljubim

Ljubim —
neuvjerljivo zvuči
Ljubav je šutnja
riječ — m u č i

Svaki je slog
jedna rana više
Ljubav se ne govori
ljubav se ne piše

Ljubav je samo ljubav
u srcu se čita —
Ljubav se ne tumači —
za ljubav
ljubav pita.

Ante JAKŠIĆ

Javi mi se šutnjom

Javi mi se šutnjom jer je riječ svaka
mač dvosjekli što i nedužnima prijeti.
Slušam kako šumi noću breza laka
i znam da će neku poruku donijeti.

Gledam stabla, ljude, sjaj na trotoaru
i brige na licu onih koji šute.
Zahvalan sam suncu na njegovu daru
i ozračju svake zvjezdane minute.

Znam okrajak neba koji putnik traži
da s kamenom bdije i u miru spava,
gdje su davni preci na vječitoj straži
i gdje rane liječi zaboravom trava.

Slušam kako voda neutješno teče
kada u zvoniku pritaje se sati,
kad nebeskom stazom ni ganuto veče
ne može da čežnju k starom krovu vrati.

U svemu je samo svih stvari seoba
koje čuva potez pera ili kista,
svoju mudrost i san ima svako doba
da ga ruka onih što će doći lista.

Javi mi se šutnjom jer je riječ svaka
mač dvosjekli što i nedužnima prijeti,
poruku će tvoju čuti breza laka
i šumeći tiho u moj mir donijeti.

Rajmund KUPAREO

Porođenje

(Misterij u pet dijelova)

LICA:

IZAK, predstojnik sinagoge } vlasnici konačišta
SARA, njegova žena } u Betlehemu
MARCIJAL, rimski satnik
JOEL } pastiri
AHAZ }
ABIGAJILA } pastirice
ESTERA }
JIŠMAEL, Abigajilino dijete
ABINADAB, glavar pastirske zajednice
Pastiri i pastirice, anđelov glas

I. DIO

Zbor: »Blažena utroba Marije Djevice koja je nosila Sina vječnoga Oca...«
(»Beata viscera Mariae Virginis quae portaverunt aeterni Patris Filium...«)

(Stari časoslov na Božić)

(Konačište u Betlehemu)

1. prizor

(Sara i Izak)

IZAK: Ti se čudiš, Saro, da je Betlehem pun stranaca. Znaj da on nije neki nepoznati gradić. O njemu je davno prorokovao Mihej: »A ti, Betleheme Efrato, najmanji među kneževstvima Judinim, iz tebe će mi izići onaj koji će vladati Izraelom. Njegov je iskon od davnina, od vječnih vremena.« K njemu ovih dana prilaze putnici sa svih strana zemlje da ispune naredbu cara Augusta. Taj silnik želi znati koliko stanovnika ima u njegovu carstvu i koliko poreza može udariti na zemljišta i blago. Ovo je Davidov grad. Tu je Samuel izabrao i pomazao Davida za kralja. U njemu je danas više pridošlica nego stanovnika. Šteta da mi nikoga ne smijemo primiti na konak jer su nam kuću

i dvorište odredili za rimske časnike i vojnike koji će nadzirati popis da ne bi došlo do pobune.

SARA: A ja sam pustila u dvorište jednu mladu, trudnu ženu i njezina muža da se odmore i okrijepe. Ona je veoma mlada i lijepa. Čudim se da ju je njezin muž nagovorio na ovako dalek put. Zamisli, došli su čak iz Galileje da ispune carev nalog.

IZAK: Rekao sam ti da ne puštaš nikoga u kuću, Saro! Ne želim imati neugodnosti s rimskim časnicima.

SARA: Već sam morala otjerati jadnu Abigajilu da spasim tvoj ugled, a sad i ovu siroticu. Reci mi, Izače, zašto su Rimljani odredili baš našu kuću za svoje konačište? Zar nema udobnijih kuća i većih dvorišta u Betlehemu?

IZAK: To je tražio satnik Marcijal. On zna da sam ja predstojnik mjesne sinagoge i da poznajem proročke knjige, koje on rado uspoređuje s proročanstvima neke Sibile o kojima govore njihovi pjesnici. Zato često navraća u našu kuću. Neobično je da jedan vojnik zna napamet toliko pjesama svojih sunarodnjaka.

SARA: A možda i nije vojnik. Možda je prihvatio to zvanje da može lutati po svijetu i upoznati razne krajeve i narode.

(Netko lupa na vratima.)

2. prizor

(Prijašnji i satnik Marcijal)

MARCIJAL *(ulazi u kuću, ne čekajući da se netko odazove na njegovu lupu, i pozdravlja Izaka):* Salve, fortunate senex! Doveo sam dvadesetak časnika i stotinjak vojnika da ih razmjestite po kući i stajama. Nadam se da ne dolazimo nenajavljeni i da nikoga niste primili na konak.

IZAK: Na konak nismo, ali je Sara bila milostiva srca pa je pustila da se odmori neka trudna, mlada žena i njezin muž. Po našem običaju, ili bolje zakonu, ne smijemo putnike odbiti. Oni su naša braća po krvi. Došli su ispuniti naredbu cara Augusta jer su iz roda Davidova a Betlehem je, kako znaš, Davidov grad.

MARCIJAL *(oštro):* Moje se upute moraju izvršavati, starče! *(Smijući se:)* Da je Sara pustila u kuću neku mladu ženu, ne bih imao ništa protiv. Ali ta je žena trudna a ja ne mogu gledati trudne žene. Kad mi koja ropkinja zatrudni, ja je otpustim ili prodam pa kupim još mlađu.

SARA: Marcijale, zar se kod vas žene prodaju kao životinje?

MARCIJAL: Ne žene, nego ropkinje.

SARA: Nisam toliko pametna da uvidim razliku; ta i ropkinja je žena.

IZAK: Mi svaku ženu častimo, napose trudnicu, jer nikad ne znamo koga ona nosi u utrobi. Možda budućeg Mesiju, o kojemu sam ti mnogo puta govorio. Ali ti se svemu rugaš jer ne možeš zamisliti da bi netko mogao biti jači i veći od cara Augusta. Poslušaj što kaže prorok: »Evo, začet će djevica i roditi sina i nadjenut će mu ime Emanuel, Bog s nama.«

MARCIJAL *(posprdno):* Mi Augusta već častimo kao boga pa nam ne treba neki Emanuel. Uostalom, taj tvoj prorok ne govori ni više ni bolje od našeg pjesnika Vergila Marona, koji u svojoj četvrtoj eklogi govori da je već blizu početak novog, zlatnog doba čovječanstva, kakvo je nekad bilo na zemlji kad je vladao bog Saturn. »Aurea aetas«, moj prijatelju, to je važnije od nekog Emanuela. I Vergil Maron pjeva o dječaku s kojim će započeti zlatno doba »kad će koze s punim vimenima same dolaziti kući, a stoku neće biti strah od jakih lavova. Čak će nestati i zmija i prevarljivih otrovnih trava.«

IZAK: Poslušaj, Marcijale, što kaže prorok o Emanuelu: »U njegovo vrijeme vuk će prebivati s janjetom, ris ležati s kozlićem, a djetešce će ih voditi. Krava i medvjedica zajedno će pasti, a njihova će mladunčad skupa ležati. Lav će jesti slamu kao govedo.« Sve je to, doduše, rečeno u slikama, ali mi vjerujemo da će Emanuel doći i s nama ostati; tad se vašeg Augusta više nitko neće ni sjećati, niti ga spominjati.

MARCIJAL *(prekida ga):* Dosta, dosta tvog nabrajanja! Nisi zaludu izabran za predstojnika sinagoge i naučio toliko gluposti.

IZAK: Ne vrijeđaj, Marcijale!

MARCIJAL: Gluposti, bez vrijeđanja! Ti zaboravljaš što govoriš. Rekao si: »Djevica će začeti.« Kako može žena sama od sebe začeti? Valjda ne misliš da je ta mlada žena, koju je Sara pustila u kuću, začela sama od sebe? Ne budi smiješan, Izače! Vi Židovi u svakoj trudnoj ženi gledate majku nekog budućeg Mesije, a mi u svakoj ženi gledamo najprije ženku, razumiješ li?

IZAK: Dobro si primijetio da su nama žene prije svega majke, iako se i među njima nađe po koja bludnica. Takve nemilosrdno kažnjavamo.

MARCIJAL: Možeš misliti što hoćeš, ali ja ovdje zapovijedam u ime cara. Izbaci tu trudnu ženu i njezina muža iz kuće!

SARA: Ali kamo će jadna žena u onakvom stanju? Svaki čas može roditi.

MARCIJAL: To nije moja briga. Ja nisam nikakva primalja. Dosta je pojata i špilja u okolici ovog gradića. Nek potraže jednu od njih i požure ispuniti carevu naredbu!

IZAK: Poslušaj, Saro! Ne želim imati okapanja s rimskim vojnicima. Daj putnicima nešto hrane i vode! Nek odmah ostave našu kuću!

SARA: Sve sam im to već nudila, ali oni kažu da sve najnužnije nose sa sobom. *(Marcijalu:)* Izvršit ću tvoju naredbu, satniče! *(Gleda ga dugotrajno i oštro:)* Kad ugledaš svoje dijete, drukčije ćeš misliti i postupiti.

MARCIJAL: Na što smjeraš, Saro?

SARA: Ti to znaš bolje od mene. Da nismo poslali k pastirima trudnu Abigajilu, bila bi kamenovana.

MARCIJAL: Ti valjda misliš na onu djevojku koja je neko vrijeme bila u službi moje žene Venilije? Što ja znam s kime se ona spetljala.

SARA: Znaš ti to sasvim dobro, Marcijale! Tražio si povjerljivu osobu za svoju ženu, a mi smo ti preporučili Abigajilu. Ona nije nikakva ropkinja koju bi mogao prodati ili zamijeniti s nekom još mlađom. Ona je naš dalji rod.

MARCIJAL: Ako je rodila sina, on je rimski podanik, a to je ipak velika čast. *(Smije se.)*

SARA: A za nas velika sramota. *(Odlazi.)*

MARCIJAL *(Izaku):* A ti šutiš, starče?

IZAK: »U šutnji i nadi bit će vaša snaga«, davno je rekao prorok.

Z a s t o r

II. D I O

Z b o r: »Koga ste vidjeli, pastiri? Recite! Navijestite nam tko se na zemlji pojavio?« (»Quem vidistis, pastores? Dicite! Annuntiate nobis in terris quis apparuit?«)

(Časoslov na Božić)

(Polje u okolici Betlehema. Pastiri i pastirice uz vatru. S njima je Abinadab, glavar pastirske zajednice. U prvom planu Abigajila zibajući u košari svoje dijete. Uz nju je njezina prijateljica Estera.)

1. p r i z o r

JOEL: Oče Abinadabe, svaku večer nešto od tebe naučimo ali večeras želimo da nam ponoviš molitvu koju te je naučio predstojnik sinagoge Izak. Uskoro ćemo na počinak. Želimo s tobom slaviti Gospodina.

PASTIRI: Tako je, tako je!

ABINADAB: Iako sam star i već napola slijep, ne smatram se dostojnim ponoviti te divne zazive koje je izrekao prorok Izaija, misleći na budućeg Mesiju. Tu smo molitvu već mnogo puta zajedno izgovorili ali ne znam da li ste je zapamtili.

AHAZ: Naučili smo samo početak. Nastavak je dug i samo ga ti znaš. Moli, moli s nama, oče Abinadabe!

ABINADAB: Onda počnite vi prvi!

PASTIRI *(klečeći uzdignutih ruku):* Gospodine, pogledaj s nebesa i počuj nas iz prebivališta svoga svetog i slavnog!

ABINADAB *(stojeći uzdignutih ruku):* O da razdreš nebesa i siđeš, da ime svoje objaviš neprijateljima!

PASTIRI: Gospodine, pogledaj s nebesa!

ABINADAB: Pred licem tvojim tresla bi se brda, pred tobom bi drhtali narodi kao kad oganj suho granje zapali i vatra vodu zakuha.

PASTIRI: Gospodine, pogledaj s nebesa!

ABINADAB: Čineći djela strahotna, neočekivana, silazio si, i brda su se tresla pred tobom.

PASTIRI: Gospodine, pogledaj s nebesa!

ABINADAB: Naš si otac, o Jahve! Mi smo glina a ti si naš lončar. Svi smo djelo ruku tvojih.

PASTIRI: Gospodine, pogledaj s nebesa!

ABINADAB: Ne srdi se, Jahve, odveć žestoko, ne spominji se bez prestanka naše krivice! De pogledaj: ta svi smo mi narod tvoj!

PASTIRI: Gospodine, pogledaj s nebesa i počuj nas iz prebivališta svoga svetog i slavnog!

ABINADAB: A sada, djeco, na počinak! Noć je duga. Joele, i ti Ahaze, obiđite torove da se uvjerite jesu li ovce na okupu i zaštićene od grabežljivaca.

JOEL i AHAZ *(odlaze.)*

ABIGAJILA *(još potiho moli):* Ne srdi se na mene, Gospodine, i ne spominji se bez prestanka moje krivice! Ne kazni ni onoga koji me je izrabio!

ESTERA: Dosta je već plača i uzdisaja, prijateljice!

ABIGAJILA: Zašto se baš moje dijete, moj Jišmael, morao gluhonijem roditi? On ne čuje ni glas svoje majke. Velik je moj grijeh, Estero! *(Zaplače i nagne se nad košaru u kojoj leži dijete.)*

ESTERA: Mnogo je gluhonijeme djece u Izraelu. Ne znači da ih je Jahve kaznio zbog nečijeg grijeha. Takve je djece i u Betlehemu. To smo vidjeli kad samo tamo bili da se upišemo u careve knjige.

ABIGAJILA: Svi osim mene. Moram se skrivati zbog ovog djeteta. Velik je moj grijeh, Estero!

ESTERA: Opet ti o grijehu. Zar nije bio veći grijeh kralja Davida kad je

izrabio Bat-Šebu, ženu Urije Hetita? I sve mu je Jahve oprostio jer se David kajao kao što se kaješ i ti.

ABIGAJILA: Ali njihovo je dijete umrlo. Nije trpjelo kao što će moje cijeli život trpjeti. Da je barem i moje odmah umrlo!

ESTERA: Nemoj tako, Abigajilo! Bog je Davidu oprostio a Bat-Šeba mu je kasnije rodila sina Salomona, najpametnijeg i najmoćnijeg kralja u Izraelu. Ti si još mlada i zdrava. Tko zna koliko ćeš još djece roditi...

ABIGAJILA: Ne govori mi o tome! Meni je dosta Jišmael. Kad odraste, nastojat ću da bude dobar zanatlija. Sreća da nije slijep jer sljepoća je najgore prokletstvo.

ESTERA: Odmori se, prijateljice! Tvoje dijete već spava.

ABIGAJILA *(se nadvije nad košaru i prekrije je vunenim gunjem.)*

ABINADAB *(koji se već približio ženama):* Sve sam čuo što ste govorile, kćeri moje! Ne zaboravite da je Jahve silan, da on i mrtve može uskrisiti. Sjetite se one Šunamke kojoj je prorok Elizej oživio mrtva sina: položio je svoja usta na njegova usta, svoje oči na njegove oči, svoje ruke na njegove ruke i dahnuvši u njega. Tada je dijete otvorilo oči a prorok ga je predao živa i zdrava njegovoj majci. Abigajilo, imaj vjeru one Šunamke, pa se ne boj za svoje dijete! Svi smo mi djelo Jahvinih ruku. Čula si da je on lončar a mi njegova glina. Tko zna što je on odredio za tvoga Jišmaela.

ABIGAJILA: Utješio si me, oče! Hvala ti!

ABINADAB: A sada zašutite i nastojte zaspati.

JOEL i AHAZ *(ulaze i potiho govore Abinadabu):* Sve je u redu, oče! Možeš mirno spavati.

ABINADAB: A i vi, djeco moja! Jahve vas blagoslovio! *(Odlazi na svoje mjesto i spusti se na gunj da spava.)*

2. prizor

(Tiha zvjezdana noć. Svi spavaju. Najednom neobičan sjaj obasja okolicu kao da je sunce u zenitu. Pastiri taru oči, začuđeno gledaju jedan drugoga. Ustaju i spremaju se na bijeg.)

ANĐELOV GLAS: Ne bojte se jer vam, evo, donosim radosnu vijest o velikom veselju za sav narod: danas vam se u Davidovu gradu rodio Spasitelj, Krist, Gospodin. I neka vam ovo služi za znak: naći ćete Djetešce povijeno u pelene gdje leži u jaslama!

(Netom anđeo prestane govoriti, začuje se pjev: »Slava Bogu na visini i na zemlji mir ljudima dobre volje.« *Svjetlost i pjev polako se udaljuju prema desnoj strani pozornice.)*

PASTIRI *(Abinadabu):* Oče, odakle ta svjetlost? Tko to pjeva?

ABINADAB: Mnogo me pitate, djeco! I sami ste čuli. Taj pjev nije ovozemaljski. A ni svjetlost nije sunčeva.

JOEL: Možda smo sanjali, oče?

ABINADAB: Patrijarh Jakov jednom je spavao i vidio anđele gdje uzlaze i silaze na ljestvama koje su dopirale do neba. Ali ovdje je nebo već sišlo na zemlju. Svi smo mi budni kako vidite. Kad bi to i bio san, ljepšega sna nikad čovjek ne bi poželio. Jahve se, doduše, služio anđelima da patrijarsima i prorocima u snu očituje svoju poruku. Ali mi smo već bili budni kad se začula poruka. Ne sumnjam da je to bio anđelov glas.

AHAZ: Imaš pravo, oče! Nas je najprije svjetlost probudila a kad smo već htjeli bježati, začuli smo onaj neobičan glas i poruku.

ABINADAB *(sav razdragan):* Svjetlost, svjetlost! Naši su praoci prešli more i pustinju slijedeći Božju svjetlost. I mi moramo slijediti ovu svjetlost koja se pomiče prema podnožju Betlehema. Ona nas vodi k Mesiji.

JOEL *(uz odobravanje sviju):* Hajdemo do Betlehema i vidimo ovaj događaj s kojim nas upozna Gospodin!

ABINADAB: Idimo, djeco! Ispunile se riječi proroka Izaije: »Svjetlost Izraelova bit će poput ognja; Svetac njegov kao plamen.« Pođimo za svjetlom! Ono nas vodi prema špiljama.

(Svi krenu na put. Abigajila se nećka, ali kad vidi da će ostati sama, uzme košaru s djetetom i požuri za ostalima.)

Zastor

III. DIO

Zbor: »Velikog li otajstva i divne li tajne, da su životinje gledale novorođenog Gospodina gdje leži u jaslama.«
(»O magnum mysterium et admirabile sacramentum, ut animalia viderent Dominum natum, jacentem in praesepio.«)

(Stari časoslov na Božić)

1. prizor

PASTIRI: *(vraćajući se razdragani i pričajući jedan drugome što su vidjeli u betlehemskoj špilji; njihov se žamor čuje iza pozornice):* Divno je ono dijete! Smješka se kao da sve razumije. Zašto su se sklonili u špilju kao da nema kuća u Betlehemu? *(Ulaze na pozornicu.)*

ESTERA: Nikada nisam vidjela ljepšeg djeteta! Majka mu je mlada, mlađa od mene. Od radosti se smješkala ali ni riječi nije progovorila. Od sreće je zanijemila. Hoda po staji ali svog pogleda ne odvraća od sina. Prvi put vidim kako neka žena ne treba počinka poslije poroda. Čudnovato! Zaista čudnovato!

PRVI PASTIR: U špilji nije hladno. Odakle toplina? Valjda nije od ono malo vatre na koju djetetov otac od vremena do vremena nabaci tanko, suho granje. Ondje su, doduše, dvije mršave životinje, ali što je njihov dah za onoliku špilju?

DRUGI PASTIR: U volu sam prepoznao Šaronju našeg susjeda Mišaela, koji ga je tražio po svim poljima. Javit ću mu gdje je njegova životinja. A magarac mora da pripada djetetovu ocu. Valjda su došli iz daleka pa je čovjek svoju trudnu ženu posadio na magarca kako ne bi morala pješačiti.

TREĆI PASTIR: Zar niste opazili da vol i magarac samo gledaju u dijete; kao da su očarani. Pokušao sam magarca povući za uho, ali on ni da se makne.

DRUGI PASTIR: A ja sam Šaronju vukao za rogove, želeći ga izvući iz špilje, no on kao da je od olova. Ni on se nije htio pomaknuti.

ESTERA: Sve je čudnovato i zagonetno u špilji. Nismo im donijeli nikakve darove, ali to moramo učiniti što prije. Opazila sam da imaju tek najnužnije. No, gdje je naša Abigajila? Nisam je vidjela u špilji. Možda se preplašila i pobjegla s djetetom do svoje rođakinje Sare.

2. prizor

(Prisutni i Abigajila)

ABIGAJILA *(viče iz daljine):* Ljudi, ljudi, čudo se dogodilo! Čudo, čudo!

ESTERA *(požuri k njoj i dovede je na pozornicu.)*

ABIGAJILA *(nosi u desnoj ruci dječaka od 1—2 godine a u lijevoj praznu košaru. Dječak grli majku i tepa:* »Mama, mama!«)

ESTERA *(zove dječaka):* Jišmaele, dođi k meni! *(Dječak se rado odazivlje njezinu pozivu i iz majčinih ruku prelazi u Esterine. Ona ga gladi i tetoši.)*

ABINADAB: Što se dogodilo, Abigajilo? Recider!

ABIGAJILA: Ah, oče! Tko to može izreći? Nisam se smatrala dostojnom poslušati nebesku poruku i poći s vama. Ipak sam se odlučila. Zakasnila sam i čekala da svi izađete iz špilje. Nisam se usudila ući, ta ja sam javna grešnica. A bojala sam se preplašiti rodilju svojim gluhonijemim dječakom. Sjela sam uz ulaz i čekala da se netko od vas vrati i riješi moju nedoumicu. Nisam dugo čekala jer je jedna mlada žena izišla iz špilje s vrčem u ruci da negdje potraži vodu. Kao da je pogodila moje misli i zebnje, spustila je vrč, uzela iz košare Jišmaela i ponijela ga u špilju. »Dođi,« zvala me je, »dođi da vidiš moga dječaka!« Ušla sam. Mlada je žena približila Jišmaela svome novorođenčetu tako da su im se lica gotovo dodirivala. Novorođenče je ručicama doticalo

mog Jišmaela a on se počeo smijati i igrati s njim kao da su braća. Jišmael mu je nešto gukao a onda me zazvao: »Mama, mama!« Mlada ga je žena trgnula od jasala, kojih se čvrsto držao, i predala ga nasmijana meni. Od sreće nisam znala što da radim. Potrčala sam do izlaza iz špilje i uzela košaru da je darujem ženi. No ona je ljubazno odbila, uvjeravajući me da joj ne treba jer da već ima jednu. Na veliko moje traženje primila je gunj kojim je bio pokriven Jišmael i odmah njime pokrila svoje novorođenče. To je sve što bih vam imala reći. Ostavila sam špilju lagana kao ptica i s dječakom dotrčala do vas.

ABINADAB: Djeco! Bog je uslišao Abigajilinu prošnju. Zahvalimo Jahvi za ovu milist jer Jišmael znači: Bog je čuo, Bog uslišio! Ponovite sa mnom riječi prorokove: »Gle, ovo je Bog naš, u njega se uzdasmo.«

SVI *(prekriženih ruku na prsima):* Ovo je Bog naš, u njega se uzdasmo.

ABINADAB: »Jahve, ti si Bog moj, uznosim te, tvoje ime slavim, jer si proveo čudesni naum, smišljen od davnine, istinit i vjeran.«

SVI: Ovo je Bog naš, u njega se uzdasmo.

ABINADAB: »Jahve, ti si utočište nevoljnom, utočište ubogom u nevolji. Ti si skrovište od pljuska, i od žege zaklon.«

SVI: Ovo je Bog naš, u njega se uzdasmo.

ABINADAB: Joele i Ahaze!

JOEL i AHAZ: Tu smo, oče!

ABINADAB: Ja idem do Izaka da mu ispričam sve što se dogodilo a vi bdijte nad zajednicom dok se ne vratim. Ne zaboravite ni onu malu obitelj u špilji!

JOEL: Oče! Kaniš li se duže zadržati u Betlehemu?

ABINADAB: Ne znam, sine! Morat ću i do Jeruzalema da se pomolim u hramu, prinesem prilog za se i za sve vas i da zahvalim Jahvi za sve što smo čuli i vidjeli a napose za čudo, koje svi motrite. *(Odlazi, pogladivši Jišmela.)*

Zastor

IV. DIO

Zbor: »Mudraci s istoka dolaze u Jeruzalem tražeći i pitajući: Gdje je onaj koji se rodio čiju smo zvijezdu vidjeli i došli da se poklonimo Gospodinu.«
(»Magi veniunt ab oriente Jerusolimam quarentes et dicentes: Ubi est qui natus est cuius stellam vidimus, et venimus adorare Dominum.«

(Stari časoslov na Bogojavljenje)

(Podno Betlehema)

1. prizor

ABINADAB *(umoran od puta sjeda na kamen, odlaže štap i ogovori sam sa sobom):* Čudnih li vremena! Izak ne vjeruje mojim riječima. Kad sam mu ispričao što se dogodilo one nezaboravne noći i kako smo po anđelovim riječima pronašli Mesiju, počeo je vikati kao da sam ga strašno uvrijedio: »Ne budi glup, Abinadabe! Kako bi se jedan Mesija mogao roditi u špilji? I to naš Mesija, izbavitelj Izraela! Šuti, molim te, jer ako to doznadu Rimljani, smijat će nam se, i to s potpunim pravom. Vi pastiri imate bujnu maštu. Za vas priče i bajke nisu samo neka zabava ili pouka nego stvarnost koju onda prepričavate po okolnim zaseocima i tako zaglupljujete pobožni svijet. Ako to dočuje satnik Marcijal, poslat će vojnike da vas rastjeraju i zaplijene blago vaših ovčara. Ti ga barem poznaješ. Mnogo puta si ga susreo u mojoj kući. On priznaje samo jednog mesiju, svog cara Augusta. Te vaše zgode pričajte kad ste sami i gdje vas nitko ne čuje! Vi ste neuki ljudi, živite od priča. Nastojao sam da bar tebe poučim kakva je naša povijest, običaji i zakoni kako bi ti mogao poučiti druge. Vidim da je sve bilo uzalud. Ti si još zatucaniji od ostalih. Možda zbog starosti a možda jer se praviš važnim. To je sklonost svih staraca.« Kad sam mu kazao da je Abigajilino dijete ozdravilo u dodiru s Mesijom, još se više razbjesnio. »Ti znaš«, vikao je, »da je njezino dijete plod grijeha. Koji je to Mesija koji ne bi kažnjavao javne grijehe? Ne bulazni, Abinadabe! Dijete se rodilo gluhonijemo, i takvim će ostati. Može izustiti neke nejasne šumove ako ga netko udari, ali to ne znači da je progovorilo.« Kad sam mu rekao da ću mu donijeti Jišmaela da ga vidi i da se uvjeri, postao je još grlatiji: »Meni ne treba dokaza za nešto što je po sebi jasno!« I istjerao me iz kuće. *(Stanka.)* A kad sam došao u Jeruzalem da se pomolim u hramu, nikoga ne nađoh. I svećenici i narod potrčali na ulice da vide nekakve zvjezdoznance, koji, kako kažu, traže novorođenog židovskog kralja. I ja se spustih do trga. Tamo se zgrnulo mnoštvo životinja, napose deva, bogato obučenih slugu i tri odličnika koji su razgovarali sa svećenicima preko tumača. Svećenici su im savjetovali da najprije pođu i poklone se kralju Herodu, koji najbolje zna da li se u rimskom kraljevstvu pojavio netko tko se naziva židovskim kraljem. Njihovo je pregovaranje trajalo dugo vremena, sve dok se nije pojavio satnik Marcijal, koji ih je, u pratnji vojnika, odveo do Herodove palače. *(Ušuti načas a onda nastavi:)* Čemu me je satnik onako mrko gledao kad su nam se susreli pogledi? Kao da me je htio nešto pitati. Možda ja to krivo tumačim. Možda je bio srdit na djecu koja su se skupljala oko deva i dražila ih. Možda. Nadam se da se neće ispuniti Izakova prijetnja. Pa nismo mi krivi što se Jeruzalem uznemirio zbog dolaska uglednih stranaca... *(Malo jače:)* Izbavi me, Bože Izraelov, od svih mojih tjeskoba...«

2. prizor

(Ulaze Joel i Ahaz)

JOEL: Čuli smo, oče, tvoju molitvu. Koje su to tvoje tjeskobe? Blagoslovljen Bog koji te je doveo do naših predjela! Već smo bili uznemireni i strahovali za tebe. Već je treći dan da te nema, a rekao si nam da ćeš poći samo načas posjetiti rabina Izaka, i da ćeš zatim uzići u Jeruzalem da se pomoliš.

AHAZ: Predugo je trajala tvoja molitva, oče! Zacijelo nisi ni jeo. Slabo izgledaš. Evo, mi imamo nešto ovčjeg mesa i kruha. Okrijepi se, oče! *(Vadi iz torbe hranu i stavlja je do starca.)*

ABINADAB: Nisam baš gladan, djeco, ali mi je glava puna čudnih misli, slutnja i straha.

JOEL: Što se dogodilo, oče?

ABINADAB: Najprije me je zbunio Izak jer ne želi ni čuti o nekoj poruci koju smo čuli u noći a još manje da bi ono siromašno dijete u špilji bio Mesija.

AHAZ: A jesi li mu rekao da je mali Jišmael ozdravio?

ABINADAB: Ni to neće da prihvati. Kaže da bi to bila uvreda Jahvi.

JOEL: Ne brini se, oče! Glavno da je dijete ozdravilo. Mi smo svjedoci. Ti si nas učio da Jahve može usmrtiti i uskrisiti. Zašto ne bi mogao i ozdravljati? Uvijek si nam govorio da je Jahve svemoguć. Neka rabini tumače svete knjige kako ih je volja, mi ćemo se držati onoga što smo vidjeli i čuli.

ABINADAB: Nemojte tako, djeco! Oni su učeni ljudi.

AHAZ: Baš zato jer su ljudi, mogu se i prevariti.

ABINADAB: Ali ima još nešto što me uznemiruje, djeco!

JOEL i AHAZ: Što, oče? Reci nam!

ABINADAB: U Jeruzalem su stigli neki ugledni stranci. Tako lijepo ukrašenih deva nisam nikada vidio. A i njihova je pratnja velika i bogata. Bilo mi je čudno kad je sav narod počeo buljiti u nebo. Propitao sam se za razlog. Kazaše mi da su stranci motrili nebo i ugledali neku novu zvijezdu, koja ih je dovela do Jeruzalema. I ja sam s narodom gledao u nebo, ali ništa nisam opazio, kao ni ostali. Možda zato jer sam već napola slijep.

JOEL: Mora da su to neki učeni zvjezdoznanci. Oni vjeruju da im se ukazala zvijezda, a mi ne bismo smjeli, po Izakovu tumačenju, vjerovati da smo čuli poruku i vidjeli Pomazanika Božjeg. Zar je itko zabranio tim strancima da govore što su vidjeli? Tko može to nama zabraniti?

ABINADAB: Najčudnovatije je što ti stranci kažu kako je ta zvijezda vjesnik nekog novog kralja koji se morao roditi u Izraelu jer je zvijezda iščezla netom su stupili u Jeruzalem.

AHAZ: Kako oni znaju da ih je zvijezda vodila k tom novorođenom kralju?

ABINADAB: U tomu i jest zagonetka. Možda im je to otkrio anđeo. Za mene to ne bi bila nikakva nemogućnost jer je i prorok Bileam rekao da će zvijezda izići iz Jakova i ustati žezlo iz Izraela.

JOEL: Barem to neće zanijekati rabin Izak.

ABINADAB: Tko zna! Rabini uvijek nađu izlaz iz teškoća. Tako su i ovaj put pronašli način da sa sebe dignu svaku odgovornost. Naprosto su savjetovali zvjezdoznancima da pođu Herodu i ispričaju mu sve o čudnovatoj zvijezdi.

AHAZ: Alaj će se krvolok zabrinuti kad čuje vijest o novorođenom kralju!

ABINADAB: U tomu i jest moj strah i muka. Herod ubija sve, pa i svoje najbliže, na koje posumnja da bi mu mogli oteti prijestolje. Kako se onda ne bi mogao osvetiti nama koji tvrdimo da smo čuli nebesku poruku i vidjeli Mesiju? Najbolje je o svemu šutjeti. Vratite se k našima ali nikome ni riječi o svemu što sam vam rekao. Da se ne uznemire!

JOEL: Dođi i ti s nama, oče! Pitat će nas za tebe. I oni su zabrinuti za tebe jer si slab i u godinama. *(Hvata uz Ahazovu pomoć Abinadaba za ruke da ga pridigne, ali on se snažno opire.)*

ABINADAB: Recite našima da sam dobro i da mi se ništa nije dogodilo. Doći ću odmah poslije vas. A sada me pustite da gledam ovo divno plavo nebo. Možda i ja ugledam zvijezdu novorođenog kralja. *(Odlaze a starac uzima štap da se osloni na nj i zagleda se u nebo.)*

3. prizor

(Abinadab i Marcijal)

MARCIJAL *(gleda neko vrijeme Abinadaba koji nečujno moli očiju uprtih u nebo a onda mu se približi):* Starče, ne želim te uznemirivati. Ne boj se. Nikakve zle nakane nemam. Čekao sam da se udalje ta tvoja dva mlada prijatelja. Ispunila mi se želja: želim s tobom nasamo razgovarati. Netom sam te spazio u Jeruzalemu, naložio sam jednom vojniku da te prati i da mi javi gdje se nalaziš. Mislio sam da ćeš otići do rabina Izaka, ali ti si krenuo drugim pravcem. A to je i bolje za mene jer ovako možemo mirnije razgovarati.

ABINADAB: Sjedi tu pokraj mene ako sam toga dostojan, satniče! Zašto si me onako mrko pogledao kad smo se sreli u Jeruzalemu?

MARCIJAL *(sjedajući):* Nisam bio srdit na tebe, starče, nego na sebe i na sve oko sebe, na zvjezdoznance, na rulju, na Heroda, ukratko: na sve. Naređeno mi je da zvjezdoznance vodim do Heroda kao da sam ja podređen jednom židovskom tiraninu, a ne caru Augustu. Kao da to nisu mogli učiniti sluge velikog svećenika ili grupa znatiželjnih farizeja. Ponizili su me. Morao sam dugo čekati u dvorištu dok se Herod raspitivao o strancima i njihovoj zvijezdi i dok ih po savjetu pismoznanaca nije poslao u Betlehem jer se ondje ima roditi budući Mesija. Nije njemu stalo ni do zvjezdoznanaca, ni do zvijezde a ni do Mesije. Htio je doznati u kojoj se kući nalazi dijete koje stranci traže da bi ga mogao zaklati kap što je učinio i sa svojim sinovima Aleksandrom i Aristobulom; bojao se da mu ne otmu teško stečeno prijestolje.

ABINADAB: Onda si ih ipak otpratio do Betlehema i doznao gdje se nalazi to neobično dijete. Baš bi me zanimalo kakvo je to dijete i tko su njegovi roditelji. Poznam gotovo cijeli Betlehem, ali nikada nisam čuo da bi tu živjelo

neko neobično dijete, koga čak strani zvjezdoznanci traže da mu se poklone. Reci mi iskreno da li si što doznao?

MARCIJAL: Ništa nisam doznao. Netom smo zvjezdoznance izveli iz Jeruzalema, oni nam, preko tumača, dadoše razumjeti da im više nismo potrebni i da se možemo vratiti jer da im se ponovo ukazala zvijezda, koja je bila nestala kad su ušli u Jeruzalem. Kazali su da će ih zvijezda dovesti do novorođenog kralja. Svi smo gledali u nebo, ali te čudnovate zvijezde nismo opazili. Oni su pak bili presretni i s pratnjom požurili prema Betlehemu.

ABINADAB: Znači da nisi vidio ni dijete, ni njegovu majku. A to me najviše zanima. *(Zašuti i zamisli se.)*

MARCIJAL: Što si se zamislio, starče?

ABINADAB: Ništa, ništa! Reci ti meni što je rekao Herod kad ste se vratili neobavljena posla. Niste pronašli ni kuću, ni dijete. Što sad?

MARCIJAL: Herod je bio bijesan. Šetao je po palači i vikao na sve koji bi mu se približili. Naredio nam je da se odmah vratimo u Betlehem i propitamo za kuću u koju su zašli zvjezdoznanci. To smo i učinili, pošli od kuće do kuće, ali nitko ništa nije znao. A ni zvjezdoznanaca više nije bilo. Kao da je cijeli gradić začaran nekom magijom. Razumije se da je Herod postao još bjesniji jer se osjećao prevarenim: stranci su mu bili obećali da će se k njemu opet svratiti i obavijestiti ga o svom posjetu tom zagonetnom djetetu. Vikao je: »Nitko me ne može prevariti! Znam dobro što ću uraditi! Nitko mi ne može oteti prijestolje! Nitko!«

ABINADAB: On zacijelo nešto kuje. Osvetit će se Betlehemcima. Sreća da smo mi daleko od grada.

MARCIJAL: Ne budi naivan, starče! Herodova mržnja obuhvaća sve što ima ikakve veze s Betlehemom. Zato sam te tražio. Želio sam vas na poljanama nagovoriti da se ne vraćate u Betlehem. A Sara mi je rekla da je Abigajila rodila sina.

ABINADAB: A, to te zanima, satniče? Jest, rodila je lijepog dječaka, ali gluhonijemog.

MARCIJAL *(razočaran):* Mi takvu djecu izlažemo da što prije nestanu. Čemu da živi takva nakaza? Nek i Abigajila učini to što prije! Još je mlada. Može roditi zdravu i sretnu djecu. *(Sprema se da ode.)*

ABINADAB: Čekaj, satniče! Nisam još sve rekao o djetetu. Više nije gluhonijemo. Jedne smo noći čuli poruku da pohitimo do nekog novorođenog djeteta, koje je ležalo u špilji, u jaslama, između vola i magarca. Abigajila je došla poslije nas i predala svoje dijete mladoj majci. Ova ga je stavila uza svoje čedo i ono je svojim dodirom ozdravilo Abigajilina dječaka.

MARCIJAL: Ne varaj me, starče! Dosta mi je zvjezdoznanaca i njihove prijevare a sad opet neko novo dijete i nova prijevara.

ABINADAB: Kunem ti se, satniče! Ne radi se ni o kakvoj prijevari. Ako ne vjeruješ, siđi sa mnom do naših poljana da se o svemu sam uvjeriš.

MARCIJAL: Ne mogu sada. Moram se odmah vratiti u Jeruzalem. Čekaju me nove naredbe. Ako je tako, kako ti kažeš, nastoj da Abigajila i njezin sin, a isto tako i ta mlada žena sa svojim djetetom odmah, *(naglašava:)* odmah pobjegnu nekamo daleko od Betlehema, na primjer u judejske gore ili u Galileju. Ja ću biti u vezi s tobom, starče! Ti ćeš mi kazati gdje su se skrili. Bojim se osvete Herodove. On je pobio svoje sinove, pa kako ne bi tuđe. Želim vidjeti svoga sina. *(Odlazi.)*

ABINADAB *(više za njim):* Obećajem, satniče!

Z a s t o r

V. DIO

Z b o r : »Danas nam je pravi mir sišao s neba. Danas su cijelom svijetu nebesa postala slatka kao med.«
(»Hodie nobis de coelo pax vera descendit. Hodie per totum mundum meliflui facti sunt coeli.«)

(Stari časoslov na Božić)

1. p r i z o r

(Kasna vedra večer na polju. Pastiri okupljeni oko Abinadaba.)

ABINADAB: Eto, djeco! Svi smo na okupu. Nadam se da su vam Joel i Ahaz ispričali što sam doživio u Jeruzalemu. Nikada nisam vidio bogatijih stranaca u životu. Sav se Jeruzalem uskomešao i želio doznati tko su i odakle su. I ja sam se htio raspitati, ta znate da su stari radoznali, ali se povukoh netom mi se pogled sreo sa satnikovim. Susreo sam ga više puta u Izakovoj kući. Uvijek je bio nasmijan, čak i duhovit, ali ovog puta kao da je bio srdit što sam baš ja među tim mnoštvom. Odlučio sam se vratiti. Ovdje sam mirniji i sigurniji.

ABIGAJILA *(privinuvši čvrsto Jišmaela uza se):* Da li znaš, oče, kako se zove taj satnik?

ABINADAB: Pa kako ne bih znao, kćeri! Rekao sam vam da sam ga više puta sreo u Izakovoj kući. Zove se Marcijal.

ABIGAJILA *(radoznalo):* A njegova žena Venilija?

ABINADAB: Mnogo me pitaš, kćeri. Pričekaj da sve ispričam! Joel i Ahaz su me našli izmorena gdje sjedim na kamenu. Htjeli su da se s njima odmah vratim k vama, ali ja sam ostao sjediti na kamenu. Najednom mi se približi onaj isti satnik. Pomislio sam da me uhodi jer sam mu već u Jeruzalemu postao sumnjiv, ali on je sjeo mirno do mene kao da traži zaštitu i razumijevanje. Nije to više bio onaj prkosni i oholi rimski satnik. Izgledao je kao

jedan od nas. Ispričao mi je kako je neke zvjezdoznance otpratio po Herodovoj naredbi do Betlehema i kako su oni ugledali za njega nevidljivu zvijezdu, koja ih je imala dovesti do novorođenog kralja. Više im stoga nije bila potrebna satnikova pomoć. Kad se pak ponovno, po Herodovoj želji, vratio u Betlehem da se propita u koju su kuću zašli zvjezdoznanci, nitko mu nije znao ništa reći. Nestalo djeteta, nestali zvjezdoznanci. On se boji Herodove osvete pa mi je rekao da kažem Abigajili neka sa svojim djetetom pobjegne u judejske gore ili u Galileju.

ABIGAJILA *(srdito):* Što se on brine za mene i za moje dijete! Mogao je to učiniti prije, a ne sada kad je moje dijete ozdravilo.

ABINADAB: Smiri se, kćeri! Sve sam mu ispričao. On želi ispraviti svoj propust. Želi spasiti tebe i dijete, a i onu mladu ženu i njezino dijete. Dobro on pozna Herodove nakane.

ABIGAJILA: Što bi Herodu moglo smetati moje dijete? Ili dijete one mlade žene u špilji?

ABINADAB *(mirno):* Nek iz tebe ne govori mržnja, kćeri! Svatko može pogriješiti. Ti ne znaš da su nejaka djeca kadikad najveća opasnost vlastodršcima. Sjeti se naše povijesti. Da je faraon znao koga donosi u košari njegova kći, bio bi odmah Mojsija zadavio. A to nejako stvorenje izvelo je Izraelce iz Egipta i potopilo silnu faraonovu vojsku u Crveno more. Tko je mogao slutiti što će biti od malog Samuela, Davida, Salomona i drugih? Kako vidiš, djeca su velika opasnost za sve koji se drže vlasti i sile. Ili ih treba od malih nogu odgajati da budu podložni vlasti ili ih treba odstraniti. Njih i njihove tvrdoglave majke. Razumiješ li me, kćeri?

ABIGAJILA: Da se nije taj satnik htio našaliti s tobom i s nama? Kako on može znati Herodove nakane?

ABINADAB: Ti mu ne vjeruješ, Abigajilo, i ja te shvaćam. Mislim ipak da te on ne vara. Ako je Herod mogao ubiti osamdesetgodišnjeg djeda Hirkana i smaknuti svoju ženu Marijamnu, a i svoja dva sina, kako ne bi mogao zaklati nekoliko nejake djece i njihove majke? On bi sve učinio da sačuva svoje prijestolje. Ništa ne gubiš ako satnika poslušaš.

ABIGAJILA: Tko će me pratiti do judejskih gora? Puta ne znam a ni poznatih tamo nemam. Ona mlada žena ima barem muža, koji će je pratiti, ali ja nemam nikoga.

ABINADAB: Ne boj se, kćeri! Joel i Ahaz su jaki momci. Oni će te pratiti i pronaći najbrži put do judejskih gora. I tamo se nađe dobrih ljudi, koji će se pobrinuti za tebe i za dijete. Moramo još obavijestiti onu mladu ženu i njezina muža da odmah krenu na put.

ESTERA: Nema više nikoga u špilji, oče! Neki dan sam bila tamo da im odnesem sira, kruha, mlijeka i nešto suhog mesa, ali nikoga ne nađoh. Ni živina više nije bilo. Potpuno prazna špilja.

ABINADAB *(podiže ruke):* Blagoslovljen Bog Izraelov koji ih je nadahnuo da pobjegnu i tako izbjegnu Herodovoj osveti!

JOEL *(Abigajili):* Onda, sestro, ideš li s nama? Jišmaela ćemo nositi na ramenima naizmjence ja i Ahaz. Ti si još mlada pa ćeš izdržati to putovanje. Imam i ja neke prijatelje tamo. Zajedno smo išli u lov. Primit će te kao da si im sestra. Ne strahuj!

ABIGAJILA *(Esteri):* Kažeš da više nema nikoga u špilji? A ja bih se ipak željela uvjeriti i obnoviti najljepše časove svoga života.

ABINADAB: Imaš pravo, kćeri! I ja bih rado s tobom do špilje.

SVI: Idemo i mi s vama *(Dižu se i veselo koračaju prema izlazu. Abigajila nosi na rukama Jišmaela.)*

Zastor

2. prizor

(U špilji porođenja. Ulaze pastiri i razgledavaju špilju. Posljednji stiže Abinadab.)

JOEL: Estera ima pravo: nikoga nema u špilji. Kad smo prvi put ovdje bili, sve je bilo puno svjetla i topline. Sad je polutama i hladno.

ESTERA *(pokazuje):* Jasle su ostale netaknute. Eto, tu je ležalo dijete, tu uz njega stajala njegova majka a tamo podalje njezin je muž palio vatru. Eto tu su stajali vo i magarac. Sad je sve tužno i prazno. Zašto su pobjegli?

ABINADAB: I onako bi morali bježati sada. Ovako su već stigli na sigurno mjesto, daleko od Herodove ruke. Nek je blagoslovljen Jahve! *(Obraćajući se Abigajili:)* Hajde, Abigajilo, ispričaj nam točno gdje i kako se zbio tvoj susret s djetetom i njegovom majkom!

ABIGAJILA *(držeći u rukama Jišmaela):* Ona mlada žena izišla je na taj otvor tamo, uzela mi iz ruku Jišmaela i opet ušla u špilju. A ja za njom. »Ne boj se«, rekla mi je. »I ja imam dijete. Znam držati u naručju djecu. Želim da ga vidi moj sin.« Prišla je k jaslama i nagnula Jišmaela nad svoga sina. Ovaj ga je ručicama dodirnuo kao da ga želi pogladiti a Jišmael se glasno smijao i viknuo: »Mama, mama!« Pridigla sam Jišmaela iz jasala. Dijete u jaslama počelo je plakati, kao svako dijete kad mu digneš igračku. Majka ga je uzela u naručaj i smirila. Nisam znala što da radim. Bila sam potpuno zbunjena. Mlada žena mi reče: »Vrati se, sestro! Tvoje je dijete ozdravilo. Nek ti duša blagoslivlja Gospodina!« A sad su jasle prazne, bez onog divnog djeteta koje je ležalo u njima. Ležalo raširenih ručica. Kao sada moj Jišmael. *(Stavlja Jišmaela u jasle a one se najednom jako rasvijetle. Svi su preneraženi. Zanijemiše od čuđenja.)*

ABINADAB *(svečano):* Ne čudite se, djeco! Ispuniše se riječi Hošee proroka: »Djeca Izraelova zvat će se sinovi Boga živoga.« U svakom djetetu krije se Mesija. Dajmo hvalu Gospodinu. *(On počinje prvi:)* »Pjevajmo Jahvi jer on stvori divote! Nek je to znano po svoj zemlji!«

SVI: Pjevajmo Jahvi jer on stvori divote!

ABINADAB: Evo, Bog je spasenje moje. Uzdam se, ne bojim se više jer je Jahve moja snaga i pjesma. On je moje spasenje.

SVI: Pjevajmo Jahvi jer on stvori divote!

ABINADAB: Hvalite Jahvu! Prizivajte ime njegovo! Objavite narodima djela njegova! Razglašujte uzvišenost imena njegova!

SVI *(s Abinadabom opetuju):* Pjevajte Jahvi jer on stvori divote! Nek je to znano po svoj zemlji!

(Dok govore: »Pjevajmo Jahvi«, zbor potiho, a onda sve jače, pjeva pučku božićnu popijevku: »Djetešce nam se rodilo«.)

Zastor

NOVE PUBLIKACIJE

1. *DANICA 1985. Hrvatski katolički kalendar.* S posebnim prilozima za djecu i za naše ljude u inozemstvu i s nagradnim natječajem. HKD, Zagreb 1984. Cijena 200 d.

2. *MI. List mladih.* Br. 3—4 i 5. HKD sv. Ćirila i Metoda i Zajednica mladih »Mi«, Zagreb 1984.

3. *KATEHEZA, časopis za katehezu i pastoral.* Br. 3. Hrvatski salezijanski provincijalat, Zagreb 1984.

4. *Egidije Viganò: SALEZIJANSKA OBITELJ.* Biblioteka »Nadahnuća«. Hrvatski salezijanski provincijalat, Zagreb 1983.

5. *Viganò-Aubry-Schepens: DUHOVNO VODSTVO.* Biblioteka »Nadahnuća«. Hrvatski salezijanski provincijalat, Zagreb 1983.

6. *KORESPONDENCIJA FRANE BULIĆ-HIPPOLYTE DELEHAYE.* Sabrao i priredio Ivan Ostojić. CUS, Split 1984.

7. *Mustafa H. Grabčanović: KRAJOLICI MOJE SEMBERIJE.* Zbirka pjesama. Mala biblioteka »Susreti«, Umag 1984.

8. *Emil Kazimir Žeravica: IZVORIŠTA I UTOCI.* Zbirka pjesama. Pula 1983.

Ante JAKŠIĆ

Pijetli

Duboka mudrost silazi u njihova bdjenja
i oni je čuvaju kao zastavu svoga glasa.
Oko njih se sve u novu stvarnost mijenja
i nečujno kreće prema vratima spasa.

Oni su u tajnoj vezi sa zvijezdama
i čuju gdje mjesec raspliće tišinu granja,
i kao ukleti vitezi stoje na mrtvoj straži
dok zemaljski putnik nebeske snove sanja.

Njihovi su glasovi od zvijezda i mjesečine tkani
i njima dozivaju svoje izgubljene pretke,
i sjete se da su bili slobodom obasjani
i da su i ljudima teške duhovne rešetke.

Oni se u kasnim satima zaneseni jave,
i poruka se nadnosi iznad svakog puta,
i nitko im ne može skinuti krunu s glave,
i nitko ne zna što poručuju onome koji luta.

Točni su kao kazaljke na svemirskome satu,
javljaju zemno vrijeme i svoju sjenu mjere,
iznad vrhova smreka, zatočenih u zlatu,
sve niže silaze zvijezde i nad njima trepere.

I kad se najzad iz kasnog očekivanja prenu
i posljednji se odaziv javi nad probuđenom vodom,
s krila stresaju punu kristalne rose sjenu
i tužno pozdrave one što odlaze nebeskim brodom.

Julije DEROSSI

De imitatione Christi u Marulićevu prijevodu iz god. 1500.

(Od naslidovanja Isukarsta/Isukarstova)

Hrvatski prijevod znamenitoga srednjovjekovnog djela *De imitatione Christi,* koje se danas uglavnom pripisuje Tomi Kempenskom, naručio je od Marka Marulića njegov kum Dujam Balistrilić, prepošt Crkve splitske. Marulić je prijevod dovršio 20. lipnja godine 1500, kako je to navedeno u latinskom eksplicitu kodeksa, a u eksplicitu je navedeno i to da je djelo prevedeno »o trošku« (impensis) Balistrilićevu. Za taj Marulićev prijevod možemo, dakle, reći kako nije nastao slučajno ili zbog isključivo Marulićeva osobnog interesa, nego zbog potreba splitske Crkve. Dujam Balistrilić očito nije naručio prijevod za sebe jer je djelo mogao lako čitati u izvorniku. Možemo dosta sigurno pretpostaviti da je prijevod naručen najprije za hrvatske redovnike (a vjerojatno i za »vanjske« svećenike) koji nisu znali latinski, što znači da je Balistrilić kao istaknuti crkveni funkcionar (prvi do biskupa!) vodio računa o hrvatskoj nabožnoj lektiri za ljude u duhovnim zvanjima na području tadanje splitske nadbiskupije. De imitatione Christi po svome je značaju i sadržaju djelo koje se u prvom redu odnosi na samostanski život i naglašava potrebu odricanja od svega »ovozemaljskog« (»Taština je nad taštinama, i sve je taština ... Nastoj dakle otrgnuti svoje srce od ljubavi vidljivih stvari, i teži za nevidljivima«). To bismo djelo po tome mogli promatrati kao neke vrste priručnika za redovnike i svećenike. Ali, snažna sugestivnost djela i njegova nedvojbena literarna vrijednost — što Imitacija u dobrom dijelu zahvaljuje brojnim umecima iz Biblije — učinile su De imitatione Christi jednom od najpopularnijih i najviše prevođenih nabožnih knjiga svih vremena. Zbog svojih izraznih kvaliteta djelo De imitatione Christi izašlo je daleko izvan samostanskih zidina i izvan užih crkvenih krugova. Svojom, dakle, narudžbom don Dujam Balistrilić uključuje hrvatsku prevodilačku književnost u najviše domete europske nabožne književnosti, a ta je okolnost važna u proučavanju Marulićeva prijevoda. Dakako, hrvatsko prevodilaštvo ima već do Marulića višestoljetnu tradiciju, ali do Marulićeva prijevoda Imitacije teško bi se moglo govoriti o nekom hrvatskom prijevodu koji bi se po ugledu izvornika mogao mjeriti s Imitacijom. Zato bismo — zasad samo s obzirom na izvornik — mogli reći da je hrvatski prijevod djela De imitatione Christi prvi hrvatski prijevod jednoga doista literar-

nog djela u punom značenju te riječi, i to djela koje je već u Marulićevo doba imalo visok međunarodni ugled.

Nije nevažna ni okolnost da se De imitatione Christi prevodi na hrvatski na »latinaškom« području, i to baš u doba koje se naziva »zlatno doba glagoljaštva«. Marulić je rođen 1450. i od njegova rođenja pa do prijevoda Imitacije bilježimo niz glagoljaških nabožnoknjiževnih pothvata. Tu su mnogi poznati glagoljaški kodeksi a kao kruna djelovanja glagoljaša mogu se spomenuti i prve glagoljaške tiskare — Kosinj 1482. i Senj 1494. — koje tiskaju na domaćem tlu prve hrvatske knjige. I inače je to razdoblje bogato zbivanjima u hrvatskoj povijesti i kulturi. Hrvatska književnost u brzom je usponu. Javljaju se prvi »svjetovni« pisci, prva nabožna djela na hrvatskom jeziku tiskana latinicom, glagoljicom i ćirilicom (Lekcionar Bernardin Splićanina, Spovid općena, Dubrovački molitvenik i dr.). Kulturni novovjeki procvat započinje naglo i svestrano, ali na žalost u mračnoj sjeni sudbonosnog poraza na Krbavskom polju i prodora Turaka, koji će za Marulićeva života doći i pod zidine Splita. No, to je razdoblje dostatno proučeno i obrađeno u povijesti i u povijesti hrvatske književnosti pa nema potrebe o njemu posebno govoriti.

Ipak, čini mi se da bi radi boljeg osvjetljivanja atmosfere u kojoj je nastao Marulićev prijevod De imitatione Christi bilo potrebno učiniti jednu opasku. Naime, Marulić prevodi Imitaciju kad je glagoljaška književnost u svom zenitu a latinička se svjetovna književnost rađa i uspinje. Kako je Marulićev prijevod očito nastao nastojanjem splitske crkvene »latinaške« hijerarhije, ta se hijerarhija ne bi mogla označiti kao protivna hrvatskom jeziku. Dosta je uvriježeno mišljenje o glagoljašima kao braniteljima hrvatskoga jezika u crkvi, a o »latinašima« kao onima koji taj jezik napadaju. Istina, još od doba hrvatskih narodnih vladara bilo je zabrana glagoljanja, te su se zabrane stoljećima ponavljale, ali sve su se one odnosile na liturgijski jezik, dakle na staro-crkvenoslavenski hrvatske redakcije kao jezik bogoslužja, kao jezik kanonskih knjiga, misala i brevijara u prvom redu. »Latinaši« ne mogu biti suprotstavljani glagoljašima u odnošaju na hrvatski kao nacionalni jezik. Glagoljaši jesu prvi hrvatski pisci, oni kroz cijeli srednji vijek pronose hrvatsku pisanu riječ u neliturgijskim tekstovima, ali »latinaši« im nisu u tome smetali niti su ih u tome ometali. Svakako se pretjeruje kad se glagoljašima pripisuje uloga nekakvih narodnih boraca za hrvatski jezik koji oni brane od »latinaških« napadaja. Isto se tako pretjeruje kad se glagoljaši isključivo promatraju kao predstavnici nižeg svećenstva (tzv. narodnog svećenstva) u vječitom sukubu s crkvenom hijerarhijom. S time je u svezi i dosta rasprostranjeno mišljenje o neukim i priprostim glagoljašima za razliku od učenih »latinaša«. I među glagoljašima bilo je učenih »doktura« i priprostih seoskih popova, kao i među »latinašima«. Glagoljaški biskupi — spomenimo samo npr. Marulićeva suvremenika Šimuna Kožičića Benju — ne zaostaju za svojim učenim »latinaškim« kolegama. Papa Inocencije IV. odobrava u XIV. stoljeću glagoljanje u tradicionalnim glagoljaškim biskupijama. Znameniti pisac i senjski i modruški biskup Nikola Modruški (također Marulićev suvremenik) piše

svoja djela na latinskom jeziku, ali je veliki zagovornik i branitelj glagoljaštva. Ako je i bilo progona glagoljaštva i glagoljanja, treba ih najčešće pripisati jednom dijelu tuđinskih crkvenih dostojanstvenika koji su bili eksponenti tuđinske (mletačke!) politike u Hrvatskoj. Nije, dakle, uputno promatrati odnošaj glagoljaši—»latinaši« pojednostavnjeno i jednostrano. I jedni i drugi djeluju u krilu Katoličke i apostolske crkve, za koju se ne može reći da je u hrvatskoj povijesti bilo kada službeno progonila hrvatski jezik kao izraz hrvatskoga nacionalnog bića. Problem je bio u tome hoće li se staroslavenski hrvatske redakcije i glagoljica kao pismo službeno podnositi kao jezik i pismo u liturgiji (bogoslužju). Izvan liturgije glagoljicu kao hrvatsko pismo nije Crkva ugrožavala već i zbog jednostavne činjenice što glagoljaši pripadaju istoj Crkvi kao i »latinaši«, dapače, u nekim redovima (pavlini npr.) pod istom upravom zajedno djeluju glagoljaši i »latinaši«. Hrvatski glagoljaši nisu bili nikakvi heretici, nikakva opozicija nekakvoj službenoj crkvi ili njenoj hijerarhiji. Druga je stvar što hrvatsko glagoljaštvo u katoličkom bogoslužju zapravo nema precedensa i što je ono svakako fenomen koji, između ostalog, svjedoči i o snošljivosti Katoličke crkve bez obzira na to hoćemo li tu snošljivost možda ocjenjivati kao sastavnicu crkvenog oportunizma ili kao sastavnicu crkvene »istočne politike«.

Pri koncu XV. stoljeća zenit glagoljaštva bio je ujedno i početak prestanka njegove uloge u hrvatskoj književnoj kulturi. Hrvatska latinička književnost, nabožna i svjetovna, značit će od toga vremena ono što je glagoljaštvo značilo stoljećima prije. Ali, to je bilo više pretapanje jedne faze u drugu nego pobjeda jednoga od protivnika. Glagoljaštvo i »latinaštvo« živjeli su do toga doba u nekoj interferenciji, u međusobnom prožimanju na zapravo istom zadatku: uključivanju hrvatske kulture u kršćanstvo Zapada, a bez odricanja njene vlastite bitnosti. Jedna je linija bila glagoljaška na temeljima ćirilometodske tradicije (uvjetno svetojeronimske), a druga »latinaška« na temeljima tradicije branimirovsko-rimske. Mogli bismo reći da je i Marulićev prijevod De imitatione Christi nastao na sjecištu tih dviju linija. Po svome značaju prijevod De imitatione Christi u hrvatskoj je nabožnoj književnosti vrhunski domet prevodilaštva koje su započeli glagoljaši i njegovali ga stoljećima. To je djelo i po svom sadržaju bliže nabožnoj književnosti glagoljaškog tipa iako tu književnost nedvojbeno nadvisuje literarnom vrijednošću. Ali visoka izgrađenost jezika prijevoda — što je dakako u prvom redu zasluga Marulićeva — stavlja taj prijevod u temelje uspostavljavanja hrvatskoga književnog jezika novoga vijeka. Tako je Marulićev prijevod Imitacije pod naslovom Od naslidovanja Isukarsta/Isukarstova bio ona dragocjena sveza između hrvatske srednjovjekovne književnosti — pretežito glagoljaške — i hrvatske novovjekovne latiničke književnosti. Marulićev prijevod ima još jednu osobitost. On je prvi hrvatski prijevod Imitacije u nizu od pedesetak izdanja toga djela na hrvatskom jeziku, a ta se izdanja protežu kroz gotovo pet stoljeća. Šezdesetih godina ovoga stoljeća izlazi Imitacija u prijevodu kardinala Alojzija Stepinca i taj najnoviji prijevod doživio je već tri izdanja. Tako i to djelo ulazi u red najviše prevođenih djela u Hrvatskoj.

Rekli smo da je Marulić preveo De imitatione Christi na molbu i o trošku (rogatu et impensis) svoga kuma don Dujma Balistrilića, prepošta (prepozita) Crkve splitske. Ta narudžba morala se svakako temeljiti i na Marulićevu književnom ugledu a ne samo na Balistrilićevoj »kumovskoj« sklonosti. Iako su Marulićeva i latinska i hrvatska djela nastala nakon prijevoda Imitacije, sigurno je god. 1500, kad je Marulić već pedesetogodišnjak, »otac hrvatske književnosti« već imao sve uvjete da bez većih teškoća prevede to značajno djelo. Njegova je klasična naobrazba i poznavanje latinskog jezika na visokoj razini. Trebalo je, dakle, naći prikladan hrvatski izraz. Književni dar što ga je Marulić nosio u sebi jamčio je da će i prijevod biti na razini izvornika. No kako da se prevede na priprosti i neizgrađeni jezik jedno djelo pisano na jeziku s doista golemom književnom prošlošću. Dotadašnji hrvatski prijevodi teško da su mogli biti Maruliću neka značajnija pomoć u pronalaženju najadekvatnijeg izraza za latinski izvornik. Pa ipak, čitajući danas Marulićev prijevod i uspoređujući ga s latinskim izvornikom i ostalim hrvatskim prijevodima, ne možemo se oteti dojmu da su raspravljanja o izgrađenosti i neizgrađenosti hrvatskoga književnog jezika često krivo utemeljena. Drži se, naime, kao logično da je hrvatski književni jezik prije 500 godina i leksički i izrazno morao biti na daleko nižem stupnju od ovoga današnjeg. Međutim, sigurno je da Marulićev prijevod po svojoj cjelovitosti, po čistoći jezika, po stilskoj kakvoći, po vjernosti izvorniku, po izraznoj vrijednosti nadmašuje i mnoge današnje prijevode. Bilo bi dakle ispravnije govoriti o sposobnosti prevoditelja nego o »prikladnosti« jezika prijevoda. Hrvatski književni jezik (čakavski) god. 1500. nema još svoje norme, tj. ne postoji još ni gramatika, ni rječnik, ni stilistika toga jezika, ali Marulićev prijevod kao da anticipira sve te norme. Marulić prenosi iz jednoga jezičnog sustava u drugi pa iako su ti sustavi srodni po svojoj indoeuropskoj genezi, postavlja se pitanje kako je godine 1500. bilo moguće uspješno prevesti jedno literarno djelo s latinskog jezika na hrvatski u doba kad je jezik izvornika opći europski jezik znanosti i kulture, a jezik prijevoda jezik jednoga malog »zaturenog« naroda koji se baš bori za svoj opstanak. Prevodilačka tradicija (uglavnom glagoljaška) na koju se Marulić mogao osloniti bila je svakako vrijedan temelj, ali ipak preslab za takvu zgradu kakva je bila Imitacija. Ne može se zaključiti drugo nego da je Marko Marulić uspio uspješno prevesti Imitaciju zato što je u sebi nosio izvanredan osjećaj i za latinski jezik i za hrvatski jezik, s jedne strane zahvaljujući to svome neospornom književnom daru koji će se kasnije potvrditi u njegovim djelima i latinskim i hrvatskim. Prvi hrvatski prijevod De imitatione Christi zapravo je i prva važna potvrda veličine Marka Marulića kao hrvatskoga pisca. U toj je činjenici i važnosti Od naslidovanja Isukarsta/Isukarstova za dublje proučavanje Marulićeva književnog talenta. Dakako, zna se da je Marulić bio humanist europskog ugleda pa se ne može dvojiti o njegovu izvanrednom poznavanju latinskog jezika. Također ne možemo dovoditi u sumnju ni njegovo poznavanje hrvatskoga jezika. To mu je napokon materinski jezik. No, nijedan prijevod nije mehanički spoj prevoditeljeva

znanja dvaju jezika. Marulićeva je prevoditeljska veličina u tome što on stvaralački pretače s latinskog u hrvatski, što je on zapravo prvi moderni hrvatski prevoditelj, pa kao što ga zovemo ocem hrvatske književnosti, mogli bismo ga s istim pravom zvati i ocem hrvatskoga prevodilaštva.

Marulićev prijevod Imitacije ima još jednu sastavnicu, za koju držimo da je čak važnija. To je izvanredno vrijedan spomenik hrvatskoga čakavskog književnog jezika iz godine 1500. Taj prijevod nagriza našu naviku da hrvatski književni jezik promatramo gotovo isključivo u nekakvom povijesnom razvoju od jednostavnijeg k složenom, od slabijeg prema boljem, od neizgrađenog do izgrađenog, od nenormiranog prema normiranom. To je u dobrom dijelu posljedica vukovskih pogleda na književni jezik po kojima je »živi narodni govor« jedini konstitutivan u odnošaju na književni jezik. Dakako, »živi narodni govor« konstitutivan je i u odnošaju na jezik Marulićeva prijevoda. Ali ne isključivo. On to nije ni mogao biti u okolnosti kad je na hrvatski trebalo adekvatno prevesti složene latinske konstrukcije, često suprotne duhu »živoga narodnog govora«. Mnoge takve konstrukcije Marulić je doduše preveo »u duhu latinskog jezika« pa nam mogu danas takva mjesta djelovati prevodilački neuspjelo, ali to je dug što ga mi plaćamo svojoj »uronjenosti« u novoštokavsku koinē. U Marulićevo doba, a i mnogo prije kao i mnogo kasnije od njega, takve su konstrukcije bile uobičajene, one se tadanjem čitatelju nisu činile »suprotnima duhu hrvatskog jezika«. Hrvatski je čitatelj prije pobjede vukovaca bio navikao na književni jezik kojemu su konstitutivni elementi bili višestruki. Da to nije bio nedostatak, svjedoči jednostavna činjenica što je takav književni jezik postao izvanredno funkcionalan onoga trenutka kad se javio nadareni pisac. To je baš bio slučaj s Markom Marulićem i jezikom njegova prijevoda De imitatione Christi. Taj je prijevod sretan spoj sposobnosti i književne nadarenosti prevoditelja i funkcionalnosti i polivalentnosti hrvatskoga čakavskog književnog jezika na prijelazu iz petnaestoga u šesnaesto stoljeće. U tome je i njegova temeljna vrijednost i razlog da što prije u cijelosti bude predstavljen današnjem čitatelju.

OPASKA

Ovaj je rad napisan u čast 460. obljetnice Marulićeve smrti. O Marulićevu prijevodu i o djelu De imitatione Christi zainteresirani će čitatelj naći sve ono bitno u vrlo iscrpnim i pouzdanim raspravama Zvonimira Kulundžića u njegovoj knjizi *Ta rič hrvacka*, I (Zagreb 1977, nezavisna autorska naklada, str. 289—542). Tu je navedena i literatura. O jeziku prijevoda (s primjerima) pisao sam u radovima *O jeziku Marulićeva prijevoda De imitatione Christi* (Umjetnost riječi, XX, 2, 1976), *Je li Bartul Kašić ijekavizirao Marulićev prijevod Kempenčeva djela »De imitatione Christi«* (Čakavska rič 2, 1978), *Prilozi hrvatskom leksiku Marka Marulića* (Filologija br. 9, 1979), *O jezičnim specifičnostima novootkrivene Marulićeve prijevodne čakavske proze* (Hrvatski dijalektološki zbornik, knj. 5, 1981). Rječnik uz Marulićev prijevod objelodanio sam u zborniku Kačić, XII, 1980 (str. 5—73). Zato se u ovom radu i nisam upuštao u jezičnu raščlambu prijevoda.

Velimir DEŽELIĆ otac

Marulić i Judita*

Sa visokih kamenih balkona visjeli su šareni, vezeni najvećma od izstočnih majstora, skupocjeni sagovi, vienci od divnih ruža i svježega lovora kitili su pocrnjele od starine mrke zidine. I one su poprimile neki veseliji izražaj. Izgubile su svoje mračne prikaze i radostno se sjajile na božijem suncu.

A to sunce!

Kao da je sav svoj sjaj htjelo izliti na grad velikoga sveca i na orijaške kupule, koje kite veličajni hram iznad njegova groba. Neizrecivo liepa modrina posve vedroga neba podsmjevala se onoj bučnoj i nemirnoj vrevi, što je vrvila ulicama onoga grada, koji su polazili djaci iz najdaljih strana njemačkih i britskih, jer mu je sveučilište slovilo po čitavom svietu.

Zvonovi zvonili svečano i neprekidno. Sklad njihova glasa razlievao se daleko i opajao srca onih ljudi, koji tuj očekivali nešto vanredna, nešto uzvišena, nešto nevidjena. Tisuće srdaca kliktalo je sa ovim zvonovima i miešalo se u neku čarobnu sanju osjećaja, kakovi se ćute i osjećaju samo u riedkim časovima.

Divnom crkvicom »Madona dell' Arena«, koja je urešena bezsmrtnim Giottovim fresko-slikama iz života Spasiteljeva i njegove majke, vijao se je još tamjan. Ali već nije bilo niti žive duše u njoj, da se divi onoj majstorskoj poeziji boja, u koju je genijalni umjetnik znao preliti dušu i srce. Nije bilo duše, da se divi idili, kako Joakim dolazi u pustaru k pastirima ili onoj potresnoj Magdaleni na »Noli me tangere«. Puste su stajale one kamene stiene, u kojima je malo prije bila tako opasna životu gungula, da se kroz nju ne bi mogao ni miš provući.

Čas prije blagoslovio je ovdje biskup u svečanom ornatu gospodara ove zemlje, prvoga poglavara, dužda mletačkoga. Čas prije klečao je ovaj ponositi, grimizom i zlatom nakićeni starac, pred žrtvenikom božjim, slaveći Gospoda. Čas prije orio je ovdje gromorni glas izvježbanih pjevača, koji su upeli sve sile da iskažu svoju pjevačku vještinu pred morskim cezarom, kako su rado nazivali prvoga sina zaručnice jadranskoga mora. A sada je već sjedio na bielom vilovitom konju, dugih griva i dugoga repa, konju izkićenu grimiznim sagom i zlatnom ormom. Sada je već sjedio, a crvena kapa od kadife izvezene zlatom caklila se na suncu i blieštila od dragog kamenja.

Svečana povorka kretala je u nutrinu grada.

Pred duždem i za duždem jašili i stupali velikaši i patriciji u svečanom ruhu sa zlatnim štapovima, djevojke sa vatrenim očima, bujnom razpletenom kosom, bielo odjevene sa palmama u ruci. Paževi sipali pred dužda cvieće. Cvieće je padalo sa prozora, cvieće je padalo sa krovova, cvieće je padalo sa pločnika uzkih ulica, kuda je kretala povorka.

---

* Prvi put objavljeno (pod naslovom *U grimizu osvića)* u »Prosvjeti« 22/1901, str. 682—683. Prenosimo u originalnom obliku, bez ikakvih pravopisnih i drugih izmjena.

Urnebes pozdrava, zaglušna vika miešala se sa svečanom zvonjavom zvonova. Kape letile u zrak, biele marame divnih žena mahale neprestano velikom duždu.

A ovaj je sjedio u svom sedlu dostojanstveno, odzdravljajući ponosnom kretnjom glave svima i svakomu, strogo lice nije pokazivalo nikakve uzbudjenosti, samo u očima primjetio bi mu se neki zadovoljni sjaj.

Povorka se je sve više kretala prema glasovitom sveučilištu, gdje su imali pozdraviti dužda i djaci.

I sve veća i veća nastala vreva.

I sve jača i jača nastala buka.

Težkom mukom mogli su gorostasni sinovi Švajce sa svojim helebardama suzdržati gomilu, da ne prebije odredjeni prostor.

Na trgu pred sveučilištem bile podignute sjajno narešene tribine. Cviet padovskih dama u svili i kadifi očekivao ovdje dužda mletačkoga. I mnogi vitezovi stajali ovdje i čekali na čas, kad će stići povorka.

Tuj je bio i debeli don Alfonso de Rodriguez, potomak starih aragonskih predja. Bio je crvena, nabubrena lica, ćelave glave. Izgledao je više kano Falstaf nego kao rodjak don Quixote dela Manche. Tuj je bio i suhonjavi viscomte de la Roche, koji je u tideset dvoboja iznesao mnogu ranu, koja mu je sada nagrdjivala lice. Sve te dvoboje vojevao je kao galantan sin Galije za čast dama dvoličnoga glasa, kojima je tako spasavao obraz.

Bio je tuj i mladi Mlečanin, sin staroga mletačkoga patricija, koji je upravljao jednim dielom Dalmacije. Došao je nedavno odonud, da na glasovitom sveučilištu padovskom izuči visoke nauke.

Izmedju ove trojice razpreo se sliedeći razgovor:

— Oprosti dragi dela Roche, — zapita Španjolac — znaš li, kakove će se tuj ceremonije obavit?

— Bah briga mene za ceremonije. Ja nisam došao da gledam ceremonije. Ta u mojoj domovini ima ljepših, ja sam došao da pomirišem cvieće, koje riesi ovaj trg, — nasmije se de la Roche — i pokaza galantnom kretnjom ruke na gospodje, koje su riesile trg, smijuckajući se uz to lukavo i gladeći svoju bradicu.

— Bies bi ga znao, ali sve ima svoje vrieme. Gledam ja i gospodje i ceremonije — odgovori zlovoljno Španjolac. — Ali vi mladi prijatelju — okrene se prema mladom Mlečaninu — vi za cielo znate, jer vas po odielu poznam, da ste djak, što će se važna sbiti pod ovim vedrim nebom u nazočnisti presvietloga dužda.

— Dašta da znam, — odgovori nagovoreni. — Dašto da znam. Pozdravit će ga jedan djak u ime naše almae matris.

— Djak. Taj mora da je dobar govornik.

— Izvrstan, messier. Izvrstan.

— Tako mi Jakoba komposteljskoga, taj sad ima tremu.

— Varate se. Ja ga poznam. Ovaj vam se nikad ne boji.

— Poznate ga, a odkud je?

— Iz Spljeta.

— Per Bacco, — iztisnu Španjolac ovu kletvu, koju je naučio u Padovi. — Per Bacco, kaki je to grad?

— Vi gospodine, mora da ste iz daleka, kad vam je ime tolikog grada nepoznato.

— Poznato, ne poznato, to je svejedno. Bit će Grk.

— Nije gospodine, on je Slaven.

— Uh, Slaven, kaki je to djavo. Ja znam, da su Slaveni barbari. Zar niesu našli nijednoga sina latinske pasmine, koji bi mogao ciceronovim jezikom pozdraviti dužda. Do vraga...

Ali u taj čas zatrubiše trube, zabubnjaše bubnjevi, zaoriše talambasi. Duždeva je povorka dolazila do sveučilišta, a iz sveučilišta kretala je polagano i svečano, iza rektora i dekana sa insignijama, povorka djaka, koja se je poredala u odredjeni red. Kad je dužd sašao s konja, kojemu zlatne uzde odmah prihvatiše paži, pozdravi ga najprije rektor, a onda stupi napried mladić vitka stasa, srednje veličine, vedra lica, bistra oka sokolova. Dugi prami padali mu na ledja i lice sjajilo mu od oduševljenja.

I on poče.

Nastade tišina kao u grobu. I sva ona gospoda sjajna i velika, i sve one dame bliede i čarobne i svi oni mladići i vojnici uprieše svoje oči u ovoga mladića, koji je ponosno stajao i govorio oduševljeno, zanosno, pun bogodane vatre starcu velikanu svieta — gospodaru duždu.

I kao da je stišao Orfej valove uzbješnjela mora, stajala je ova masa, koja je malo prije urlikala i bučila kao začarana.

Sve je gledalo u mladića.

A ovaj, kao da je u nj' uljezao duh Cicerona i Demostena, govorio je skladno, govorio je glasno, govorio je ljubko. Srebrni glasovi njegovih rieči zvonili su čitavim trgom i vladali onom masom i vladali onim gospodjama i vladali onom gospodom. Samo strogo lice velikoga dužda stalo se vedriti, stalo se blažiti, stalo se raznježivati.

Ustnice mu stadoše podrhtavati, a na očima, onim prije toli strogim očima, zacakliše biserne kapi, koje je starac uzalud nastojao zatomiti.

Pa kad je mladić završio, kad je poklekao pred dužda, da mu poljubi u ime sviju komilitona ruke, još i onda ne usudi se nitko ni pisnuti.

Ali dužd obima rukama pridiže ga k sebi i reče:

— Sinko. Ne znam odakle si, ne znam iz kojeg si kraja, ne znam kakva te je majka hranila prebielim mliekom, a niesam ni prorok. Starac sam. Siedi me kite prami. Moje je sunce na zapadu, ali tvoje sunce sad je u grimizu osvića. Prosjat će jako, sjajiti će žarko, svietlit će čitavom narodu iz koga si nikao i svietle će zrake sipati čitavom svietu.

I starac razširi ruke i privinu mladića na grudi i poljubi ga u ono vedro, plemenito, vitežko čelo.

Sad tek prenu se zapanjena množina i kao da je neki tajni pokret pokrenuo užasnu lavinu, tako se zaoriše poklici i pretvoriše u urnebesnu grmljavinu, da je nije mogao nadvladati ni sam Il Santo sa svojim zvonovima.

I dugo još, dugo, rezliegao se gromorni klicaj gore k modrom nebu i širio se nebesnim svodom k suncu, k onomu suncu, koje je taj čas jednako obasjavalo divnu Padovu, veličajnu Veneciju i onu nesretnu grudu s koje je potekao mladi govornik.

A kad se je davno razišla vreva, i kad je mladić stupao uzkim ulicama kući, jedva se otresavši svojih drugova, koji su mu neprestano čestitali, neopazice, lahko kao na krilima, pristupi k njemu mlado, plaho djevojče od kakovih šesnaest godina, i umiljato i liepo reče:

— Gospodine mladi,... oprostite... mlada sam... ne znam jel' pravo činim... da vas zaustavljam... ali srce me moje nuka, da vas nagovorim. Srce moje i duša moja. Kad sam vas slušala kako liepo govorite duždu, kako vam se svi dive, u meni je uzkipjela sva krv od ponosa. Da gospodine, od ponosa i veselja. Od istoga smo roda i plemena. Mene je odhranila Hrvatica majka u Zagrebu, a vi ste Hrvat Splićanin. O kako se ponosim, da naš narod imade takovih govornika. Dopustite, da vam u ime svih Hrvatica zahvalim... O budite dikom roda hrvatskoga...

A on je stajao zatravljeno i gledao u mladu djevojku kao u vilu. I više nego sve čestitke njegovih profesora, i više nego sav pljesak drugova i više nego počast duždeva godile mu ove priproste umiljate rieči mladoga neizkusnoga djevojčeta. Zatravljeno ju je gledao i jedva čujno zapitao:

— A smijem li vas pitati dobra gospodjice za vaše vriedno ime?

A ona ga pogleda bezazleno, velikim modrim očima i plaho odgovori:

— Judita.

I naklonivši se nježno, hitrim koracima udalji se od njega.

A on je ostao zapanjen. Nije znao, bi li ju pratio ili ne.

Od onoga časa nije je više nikad vidio.

***

Ali od onoga časa nije mu njezina pojava nikad više izlazila iz pameti. I prošli su dani i prošli su mjeseci. U vrtlogu divljih strasti u koji je zapao, vrativši se u milu domovinu, bilo je časova, kad je i zaboravio na nju. Ali kad bi se vraćao sam uz valove talasnoga mora, kao da su mu ovi talasi dozivali u pamet njezino ime.

I dugo, dugo iza onoga dana, kad je jednom sjedio u svojoj mračnoj sobici, pognjuren uz svoj stol uz velike kožom ukoričene foliante, drhtavom rukom napisa: Istorija od svete udovice Judit — — — od Marka Marulića Splićanina, versi hrvatski složena. I kao da je taj čas oćutio meku ruku na svojim ramenima i kao da je vidio, kako mu se dva velika bezazlena oka kroz suze smieše.

Taj čas bio je posve blažen... posve sretan... On!... prvi pjesnik svoga roda — Marulić.

S. Marija od Presvetog Srca

Ima bića...

Ima bića što su nam dana
Ko svjetlost na našem putu,
Na čijem srcu možemo usnut —
Ko čedo u majčinu skutu.

Ima bića što su nam dana
Ko osvit zore jasne...
U našem srcu ona se glase
Ko odzvuk pjesme krasne.

Ima bića što su nam dana
Ko čista sjajnost nam oka...
Bez njih je tužan i bolan život;
U srcu — rana duboka.

Joja RICOV

Ima li pjesnik domovinu ili domovina pjesnika?

Rajmund Kupareo — o 70-oj obljetnici života

Zastrte blizine

Hitam(o) u susret zrelu rođendanu Pjesnika: 16. studenoga (1914). U vremenu što protječe nečujno i gluho, tupo za sva i sve vidokrugom uokolo, to se naravno ne ćuti. Ali l'humanité, ali ljudi žive — makar i umjetne tvorevine bile — u nekim svojim, zatečenim ili odabranim stanjima, u vlastitome sustavu zajednice od obitelji do društva. Imaju ime, jezik, domovinu. Ima li je i ovaj Ahasfer s Pharosa? Ili, cesarovskim obratom u razmatranju: ima li zapravo, uopće, pjesnik domovinu, ili obratno: domovina pjesnika?

Ima li, nadalje, domovine igdje, ima li naroda bez pjesnika?

Ako je pjesnik srčika, ako je iskonski izraz duše i bića naroda — što nedvojbeno jest — može li ga u njemu ne biti? Može li, konačno, biti naroda bez domovine i — što tu ima prednost: predmetno, ili živi entitet integriran u rezultantu pjesnika?

Domovina se rađa, umnaža i (b)rodi s pjesnikom. Ona s njime i umire, vremenski i prostorno. S pjesnikovom, dakle, stiže i smrt naroda što ga rodi, kojemu se nepoštedno (pre)dao, kojega postade — žrtvom. Ali i žrtvenikom, i putokazom stoljećā, aršinom vrijednosti pokoljenjā. Obrćući zbor: kada strada, kada pada pjesnik, nezadrživo pada i nacija koju nosi: jao narodu koji ubija pjesnika! Jer: pjesniku je (samo jednom!) izvor nacija, a ušće (uvijek!) svijet. Pojava: tren, trajanje: vijek univerzuma. Neizmjerivih je, nadogledivih dimenzija. I stoga logičan izvedbeni slijed i konstatacija: samo stasom, samo veličinom pjesnika mjeri se stas, veličina naroda i domovine koju (s)tvori, nipošto obrnuto. Veliki Dante, Michelangelo, Leonardo, Verdi = velika Italija, velik talijanski narod; veliki Shakespeare = Velika Britanija. Španjolska — Španjolci: Cervantes, Goya, Velazquez; Rusija — Rusi: Puškin, Musorgski, Dostojevski. Sinonim, znak za prepoznavanje, druga strana jednadžbe. To. Ne samo ekvivalent veličine nego i identitet nacije.

Rekoše (zna se koji — on[i]aj koji kroji?): buncalo je, baba. Mišljahu: slabić ženskaste gradbe čuvstava, sentimentalac u taljenju i slini, smušenjak, protuha, pijanac. Rekoše: otpad i kontra (revolucije, dašta); vušlivec, propalica, šljam. Kakav da bard i junak: m(b)uha izbalavjelih staza, koja se stoboči iz zapećka, u bîti mlakonja i trtaroš, (ž)deralo — lûk i voda!

Dȁ?

Žerava i sjeme, laser pustoši letargije — o čamotinjo, o učmalosti dana! — pjesnik je smola, krv, pogonsko gorivo zemlje. Bez njega vene pupoljak i plod, trne tijelo (na)roda. Tȁ u pitanju je sin a otac, u pitanju je stabljika mati: zakon čiste biologije, koji se (uz)orno ogleda zakonom čiste ideologije, čiste operativne politike, čiste neiznevjerive povijesti. Pitam(o) se stoga, ne bez

opravdana razloga: ako sin voli majku, što jeste čovjek domovinu, drsko li je očekivati (nisam rekao: zahtijevati!) da ona voli njega?

Mati li je ona, tetoši li samo izdvojene, one nanesene vihorima ćudljiva zemana, imȅlu povijesti obasjanu munjama nevremena?

Pa domovina nije nacija, dobacuje — meni zar? — advocatus diaboli.

Odbijam raspravljanje, odvjetniče Belzebuba.

Znam da imam samo jednu junost, samo jedan vijek na omeđenu kutku Terrae, da moja domovina ima vlastiti jezik: ovaj što je i moj: koji živim, besjedim i pišem; i vlastitu kulturu: ovu kojoj pripadam i kad me gavanski prešućuje i kad mi otima osvojeno. I kada me, maćuha bešćutna, bije i briše otrovno, odbacujući (svoje!) »kopile«.

Evo listam izbor(e) ovokrvnog — kažu — pjesništva: izvornog, ndȁ, ali i u prijevodima. Uzalud pokušavam ugledati Tvoje ime. (K)rojači pripadaju susjednome i (jaoh, mȉli) mome književnom naraštaju: (j)a(d)ntologičari, (j)estete i hist(e)oričari (moje da?) — ge(m)odetske (k)rugovaške generacije.

O sveti, o presveti, domo(lj)ubivi, horvatski Konformizme, smiluj im se ašte — zečevi prerevni! — opasno znadijahu što i kako (s)rade. I zašto, naravno. Tȁ eno (zap)loviše u besmrtnost, u *l'Histoire* (nadaju se), ukrcavši se u konvoj »Pet stoljeća hrvatske (usudiše se to reći!) književnosti«. Debelokožne li Croatiae — ako to jeste ona. Sjajne li (fuj!) — kulture Tvojih p(r)oto(k)maka, Gustl. A još?!

Razmišljam i bilježim u nemoći ok(r)užena J(r)oba:

Neće Te biti u emisijama TV-a (i to je moja domovina); neće Te biti na stranicama dnevnika (zar je to manje domovina?); nećeš ga čuti u gongu obljetničkog podneva (znaš kako slovi?) »Dogodilo se na današnji dan«, tu u srcu Lijepe, na valu djedovinskog Zagreba.

Ne. Nagrade za njega nema. Odličja su (i ovaj put?) iscrpena. Ni medalje ni ordena ni za ove, ni za druge zasluge. Za bilo šta, ni za bilo koga. Ni za bilo koga!

Rajmunde Kupareo, pelikane sred kukavica, ljudino (mrave! — ispravio bi Ti) u mimohodu nedogledne putanje znanosti i umijeća Croatorum — gdje je Tvoja Domovina?

Vrhajući neobjelodanjenim ladicama naiđoh na bilješku za sutra (koje li, Bože, i kada?), na jednu usputnu vijest, izvješće s jednog događaja prije pucnja Tvoje, ozbiljne i odmjerene, knjige sustavnih ogleda tommasoidne estetike »Umjetnik i zagonetka života«, koju još i sad uživam. Taj dužni zapis za sve što nećeš dobiti i što će (sustavno!) izostati u Tvojoj žuđenoj Domovini nek bude darom duše, skromnim ali neodgodnim, sedamdesetom Ti već na b(r)oju, zavidnome i blagoslovenom, rođendanu svijetle Epifanije.

Pjesme koje dȍje ili: neukrotiv zvuk

U prostorijama Hrvatskog književnog društva sv. Ćirila i Metoda večeri 27. studenoga 1980. promovirana je najnovija zbirka poezije hrvatskog književnika i znanstvenika dominikanca prof. dr. Rajmunda Kuparea naslovljena »Pjesme«, izdanje Kršćanske sadašnjosti, Zagreb 1980.

Rajmund Kupareo poznat je našem općinstvu već od vremena neposredno pred drugi svjetski rat *(Pjesme i psalmi,* 1939) a nakon gotovo trodesetljetnog izbivanja iz hrvatske književnosti kod kuće pojavljuje se 1978. u izdanju Dominikanske naklade »Istina« njegova knjiga pripovjedno-putopisnih proza s naslovom *Balada iz Magallanesa.* Autor više zbirki stihova (*Nad kolijevkom srca* — 1945, *Na rijekama* — 1949, *Blagoslov zvijezda* — 1961), romana (*U morskoj*

kući — 1940, *Baraban* — 1943, *Sunovrati* — 1960), drame *Pasión de Cristo* (Muka Kristova, 1949), brojnih novela i ogleda proveo je više od dva i po desetljeća u tuđini (1946—1972), djelujući gotovo bez prekida kao sveučilišni profesor s katedrom za estetiku i aksiologiju na Papinskom katoličkom sveučilištu u Santiagu de Chile, gdje je u dva navrata (1945. i 1963) biran dekanom Filozofskog fakulteta a jednom i vicerektorom Sveučilišta. Godine 1966. pokrenuo je i punih pet godina vodio kao glavni i odgovorni urednik časopis »Aisthesis«, u kojem su surađivala istaknuta imena književnosti i duha našeg doba kao primjerice Pablo Neruda i Pierre Emmanuel, španjolski kritik umjetnosti José Camón Aznar, američki utemeljitelj i predsjednik Društva za estetiku Thomas Munro, grčki estetik Michelis, engleski kritik Herbert Read, španjolski romanopisac Cela i toliki drugi, pisci najrazličitijih ideoloških, estetskih i političkih pripadnosti i usmjerenja. Za toga dugog vandomovinskog izbivanja o. Kupareo posvetio se poglavito radu na teoriji umjetnosti i teoriji vrednotâ, koje je i predavao na povjerenoj mu katedri, a kao plod uporna danonoćna rada izraslo je golemo znanstveno djelo teorije pod naslovom »Tratado de Estética«, zamišljeno u sedam svezaka, od kojih su četiri već izašla, a u esejima objelodanjene su estetske rasprave o filmu i baletu, glazbi i likovnim umjetnostima.

Predstavljajući Rajmunda Kuparea, »još jednu diku Hvara, biser u dijademi hrvatske književnosti stoljeća« pred slušateljstvom spomenute ćirilometodske, odnosno svetojeronimske, večeri, smjestivši ga u »ozradžbene međuprostore« Španjolaca Juana Ramóna Jiméneza i Miguela de Unamuna, Talijana Carla Betocchija i, kako tad izustih, »živog klasika suvremene hrvatske književnosti Nikole Šopa«, svoje izlaganje o Pjesniku sažeh u završetak:

»Tematski krugovi Kupareova poetskog dnevnika najčešće bivaju nadnevci, poglavito blagdani s obredima, liturgijske književne vrste, molitva i psalam; a tu su već florealija i krajolici, tu je mrtva priroda, ovdje godišnja doba, tamo atmosferske pojave, prizori i razmatranja uz pojmove od pamtivijeka. Riječju: iskustvo eksterijera filtrirano kroz interijer. Slika empirije propuštena kroz filter psihe. Reklo bi se: više misao nego čuvstvo doživljaja, više apstrakcija nego ćutilo, afekt, emocija. Tako bi bilo kada vizualni element, dakle efekt vida, jednog od kardinalnih čovjekovih osjeta, ne bi dominirao u oštroj dioptriji predstavljanja i metaforičke prispodobe ovog pjesnika. Iz toga deduktivnom putanjom nužan povrat u ishodište: misao je koordinator, redatelj prispjelih, raspoloživih slika pluriosjetnog, skladatelj svekolike empirije, dakle — sveobuhvatni čovjek dvojstva u jedinstvu.

Kupareovo djelo sve je ne u osciliranju koliko u harmonijskome stapanju slikovnoga i pojmovnog u pjesništvu. Po tome je on bliži na primjer Tinu Ujeviću negoli Dragutinu Tadijanoviću, bliži Kranjčeviću nego Vidriću ili Sudeti, ozbiljujući nevjerojatnu suopstojnost i pulziranje racionalnog s osjećajnim, razmatranja s ganućem.

Kupareov sustav stožeri se u svojevrsnome franjinskom viđenju koje nije antagonistično s panteističkim poimanjem i suživljavanjem svemirja, čega radi je svaki predmet, biće, pojava ili pojam jednakopravna poetska kategorija života i umjetnosti jer je sve od Boga i k njemu u konačnici upućeno. To je, u glavnini, objektivna poezija vezanoga stiha, široka versifikacijskog i metaforičkoga spektra, ekspresionističko-simbolističke usmjerenosti, prožeta duhom Novog kršćanskoga saveza.

Gradbene prečke ove poetike i govora počivaju na izražajnim elementima personifikacije, metafore i simbola, rječe na alegoriji, anafori, onomatopeji, asonanciji. A pjesmotvori? Skladbe su čiste rime, odapete s razmaka.

Propusni kanal Kupareove poruke očituje se u tijeku uporne antropomorfizacije, očovjekoličenja prirode jer sve diše po Bogu i kroza nj; živi, sveopstojeći, sveobuhvatni Jahve-Deus. Moglo bi se stoga opravdano kazati: iako formalno refleksivne naravi, to je — uz horizontalno razmišljajno, kontemplativno, konstatacijsko — u isto vrijeme i vertikalno pjesništvo, sve u penjanju, u psalamskom izvijanju k nebesima. Nije znači fiksirano, znakovljem ureknuto, statičko, nego i kroz ritam emocijski živo, tonski vibrirajuće, uzbibano, vertikalno pjesništvo.

Kupareov poezis izvire iz nadasve likovnog sučeljivanja predmetnosti da potom uvre u misao — spoznaju koja otkriva te se i opet, zatvorivši nepreskočiv gnostički krug, uobliči u slici — metafori iskušenog. A jer je ipak riječ o doživljaju, o onome što pokreće i što dira uokolo, onome što odzvanja i što jest, dužnost je istaknuti bližeći se rastanku: nad kontemplativno-duhovnim krivuljama svijesti najdublje, čini se, seže igla domoljubnih i slobodoljubivih impulsa, intenzivna nutrinskog napona boli, spoznaje i čeznuća: *Mûk* — metafora sáma:

UŠUTKANIH duša
neukrotiv zvuk.

Biser u srcu školjke
za kojim uzalud čeznu
ronioci.
Povijest u škrinji nade
koju će otkriti jednom
čitaoci.

Mûk.
Ojađenog srca
napeti
lûk.

I, kao postaja zadnja, na letimice osvijetljenom križnom putu Rajmunda Kuparea — *Mač,* krik simbola riknut u stoljeća Hrvatâ:

Uvijek je privlačio ljude
što nevine u ime pravde sude,
stari, pokvareni vrač.
Mač.

Sad u muzeju visi
Zarđao, jer ga je oblio
naroda mojega
plač.«

Mladen JURČIĆ

Prispjeće

Bila je već gotovo dovršena. Ona je razmota i razastre pred sobom. Ponovo plava, poput one koju je izradila prije nekoliko mjeseci, no ova je tkanina bila bogatija a boja je zagasitija, dublja, nalik prelijevanju kasnopopodnevne pučine. Razastrta pred njom, s naborima koji su padali preko rubova stola, haljina se doista i doimala poput slike mirnog mora koja se čudesno materijalizirala u sobi, unoseći osebujni dah prostranstva. Bila je pomalo nestrpljiva da je završi premda je neće moći odmah nositi: nije to bila tkanina za šesti mjesec godine — još neko vrijeme, zajedno s nekoliko drugih, morat će stajati odložena, čekajući miris i šumor blagih kiša i zagasitijih nijansi dana.

Neobično je voljela plavo jer to je, sa svojim bogatim nijansama, bila boja mora, neba i daljina, boja svijeta u njegovim najvedrijim, najprozračnijim trenucima, kad sve kao da je pozivalo nečem snažnom, kristalnom, većem od života, gotovo nedostižnom ali bitnom u beskrajnom prostoru koji se pružao pred njom ako bi u takvim časovima stajala na obali. Voljela je more, koje je prvi put vidjela kao djevojčica, s njegovim iskonskim, nedokučivim dahom, s dolascima i odlascima, pristajanjima i otiskivanjima lađa, more koje je bilo ljepota, mogućnost i opasnost, daleko i sasvim blizu, koje je prijetilo i hranilo. A plavetnilo kao da je posvuda obrubljivalo poslove i pregnuća ljudi, poput čipke obojene svrhom koja bdije i ukrašava svaki čin.

Od toga vremena pa sve do sada taj duboki i nejasni osjećaj ostao je u njoj, nejasna slutnja svrhe, nečega što će doći da je obavije svojim sjajnim i zapovjedničkim plaštem, još neoblikovano ali žarko pitanje, široko poput mora i daleko poput oblaka, mutno i blisko poput daljina koje su se u tim jedinstvenim, čarobnim časovima toliko puta doimale kao da će joj prići, obaviti je i pozvati... kamo? Za što je određen njen život, život svakog ljudskog bića? Da služi Bogu, kao što su je učili i kao što je vjerovala? Da — no postoji li za nju konkretan, najbolji put? Bila je tako beznačajna, tako... Jesu li njene nedavne zaruke, na neki način, predstavljale odgovor? Možda, barem djelomično. Brak, zajednički život u ljubavi i razumijevanju, svakodnevna borba s potrebama i zaprekama, u ovom teškom vremenu — bio je to velik zadatak. Bio je to sam život, da, njen budući život, prilika da pokaže svu ustrajnost, čvrstinu, vjeru u... No je li to sve? U čemu se onda sastojao onaj nedefinirani, nejasni nagovještaj, gotovo bolan osjećaj koji je rastao dok je stajala zagledana u beskrajni prostor,

ono svjetlo što nije jednostavno prebivalo u blistavim daljinama, već kao da je pozivalo u nešto veće od daljina, veće čak i od same ljubavi. Što je više razmišljala o tome, sve manje je mogla prodrijeti kroz veo misterije. Je li odviše sanjarila, kao što su joj ponekad spočitavali? Ali to nije bio san. Snovi, koliko god bili nejasni, ipak su mnogo konkretniji od ovoga...

Možda je još uvijek bila uzbuđena zbog zaruka. Bio je dobar čovjek — njen zaručnik, snažan i šutljiv, radin i osjećajan. Koliko su se puta bez riječi razumjeli, čak i u najmanjim stvarima! Sada, kad je razmišljala o tome, iznenadila ju je činjenica da su, zapravo, veoma malo razgovarali, a toliko su toga rekli jedno drugom. Pogled joj je skrenuo na ukrašenu škrinju pored zida. Taj s ljubavlju izrađen i ukrašen, njoj toliko drag, predmet bio je njegovo djelo. Odmah se vidjelo da je proistekao iz ruku dobrog drvodjelje. Jednom mu je sasvim uzgred napomenula da bi trebala škrinju za odjeću i različite sitnice. Bilo je kasno popodne a ubrzo nakon što je izgovorila te riječi zaboravila je na njih. No kad je idućeg jutra sjedila pred kućom s vezom u rukama, odjednom ga je ugledala kako se približava s golemom, divno i precizno izrađenom škrinjom na ramenima. Premda je teret bio vrlo težak, koračao je krepko, bez vidljivog napora, a glas mu nije bio čak ni zadihan kad ju je pozdravio, učtivo, pomalo stidljivo kao i obično. Gotovo bojažljivo položio je škrinju pred nju, promrmljavši nešto tiho i nerazumljivo dok je ona s udivljenjem promatrala bogatu izradu. Na njene uzvike u očima mu je tek jedva primjetno zablistalo zadovoljstvo a ona je tek naknadno shvatila: na tako nečem mora da je naporno radio čitave noći.

Eto, takav je bio — snažan, premda se to ne bi moglo reći na prvi pogled, skroman, neposredan i pun razumijevanja. Razumio je i daljine. To je bilo važno — razumio je i volio daljine! Bilo bi teško izraziti to njihovo međusobno razumijevanje, ali nije ni bilo potrebno da se tako što izražava riječima. Nije smatrao da ona odviše sanjari — dobro je znao što znači iščekivanje, stremljenje i nada. Štaviše, prema toj njenoj osobini koju bi netko drugi držao neobičnom, pa čak i pomalo iritirajućom, odnosio se s nekom vrstom strahopoštovanja. Nekoliko mu je puta to pokušala objasniti, prenijeti, koliko je mogla, a on je ozbiljno i šutke slušao njene pomalo nespretne riječi i žarki, melodični glas, koji je romonio na vjetru, dok bi mu oči povremeno bljesnule identičnom unutrašnjom vatrom. Tada bi dugo šutjeli u prijatnoj, suučesničkoj, čudno zbližavajućoj tišini.

Ne, nije to mogla odrediti. Žene koje je poznavala živjele su mirnim životom, svojim krhkim rukama neprimjetno su određivale i usmjeravale tokove porodice, a to je u ovim nesigurnim, burnim vremenima predstavljalo golem zadatak, svakodnevni napor to vredniji divljenja što uopće nije bio vidljiv na njihovim smirenim, blagim licima i pojavama ukrašenim jednostavnošću i vjerom. Na herojski način uspijevale su izbaciti uskovitlane vrtloge okolnog svijeta, koji se rušio, iz odaja kuće i pretvoriti ih u mirne lađe uzdignute nad silovite bujice što su nezadrživo plovile skrivenoj svrsi. Već od djetinjstva slušala

je njihove duge, fascinantne priče pune jednostavnih, ali dubokih, životnih pouka, pomagala im, molila i radila zajedno s njima. Da, bio je to život u kojem se ljudska vrijednost mogla posve dokazati, koji je suptilno ali stalno iziskivao svaki atom unutrašnje snage i vjere, pa ipak...

Nije težila za promjenom. Nije to bilo tako jednostavno. Ona sama nije težila ni za čime, nego upravo suprotno — kao da je postojalo nešto što je težilo da joj saopći važnu i veliku poruku koju ona, u svojoj beznačajnosti, koliko god se trudila, nije mogla razumjeti.

Vani, svijet je podrhtavao i lomio se, kao toliko puta u prošlosti i kao što će se do temelja potresati još toliko puta u budućnosti kaotične, silovite, zbunjene planete, no u relativnoj sigurnosti, izdvojenosti doma i prelamanjima svog unutrašnjeg svijeta, na pragu života, ona jedva da je osjećala to podrhtavanje. Istina, legija za legijom prolazila je kroz njeno selo na putu prema glavnom gradu ali ti marševi koje su njeni suseljani promatrali s mržnjom i strepnjom nalikovali su mimohodima pokretnih lutaka. Sve češće i nestrpljivije šaputalo se o opasnosti, potrebi otpora, oružju, no to nije bio posao žena. Uostalom, ona svjetlost koja joj se obraćala, zapljuskujući je iz daljina i visina ozračja, bila je iznad vojnika, daleko iznad svakog komešanja trenutka, nepomućena, vječna, gotovo bolno sjajna i — kako se činilo — zauvijek nespoznatljiva. Pa ipak, mutno i duboko je osjećala da bi je m o r a l a razumjeti, da je to nešto u vezi s njom, poseban zadatak namijenjen samo njoj i njenom lomnom postojanju koji vjerojatno nikad neće biti u stanju shvatiti a kamoli, ma i djelomično, ispuniti; nešto poput ljubavi, ne ljubavi prema nekoj osobi, nego mnogo višoj, punoj zahtjeva i širine koja postojana, duboka, beskrajna i sveprožimajuća čeka samo na nas, na svakog od nas, mada je u svojoj slabosti nismo u stanju dokučiti.

Zamišljeno je promatrala plavu haljinu rasprostrtu pred sobom. Još samo nekoliko ispravki i bit će završena. Možda još večeras, nadala se. Pažljivo ispitujući rubove, nije odmah postala svjesna da se svjetlo u prostoriji blago promijenilo, postalo jače, prozračnije, još više ističući plave nijanse na stolu, premda na nebu nije bilo oblaka kroz koje bi naglo provirilo sunce nego je dan još od jutra bio izuzetno vedar i svijetao. Nije odmah osjetila ni nečiju prisutnost, što je bilo neobično u prilično maloj prostoriji. Činilo se da je stranac već neko vrijeme stajao na sredini, nedaleko od nje, kad je podigla pogled i ugledala ga. Usprkos iznenađenju i osupnutosti ne bi se moglo reći da se uplašila. Vjerojatno se radi o nekome tko na prolazu ovuda želi upitati za put ili zatražiti vode i nešto hrane, pomislila je. No stranac se nije doimao poput putnika a još manje prosjaka. Što ga je dulje promatrala, činio joj se sve neobičniji a da nije mogla reći zbog čega. Svjetlo koje je promijenilo atmosferu u prostoriji nije bilo izazvano otvaranjem vrata jer ona su bila otvorena i prije njegova dolaska, već kao da je, neobjašnjivo, isijavalo iz same njegove pojave. Crte su mu bile blage ali oštre a na licu mu je počivao smiješak prepoznavanja i neshvatljivog poštovanja, kao da se našao pred nekom veoma važnom osobom.

Nekako se razlikovao od bilo koje, njoj poznate, ljudske pojave. Kako li je tako nečujno ušao, ne zatamnivši okvir uskih vratiju, kao da se naprosto stvorio u sredini sobe, prizvan tišinom i njenim razmišljanjima? Često je slušala priče o anđelima — baš nedavno jedan od njih ukazao se svećeniku, mužu njene rođakinje — ali zamišljala ih je drukčije, blistave, sačinjene od same svjetlosti, s velikim bijelim krilima. Biće pred njom nije imalo krila i nije blistalo zasljepljujućim sjajem premda je u njegovoj pojavi bilo svjetlosti, no istančanije, neuhvatljivije, nalik svjetlosti vedrih jutarnjih daljina. Da, baš kao da su ga daljine odjenule svojim prozračnim plaštem i poslale ga ovamo, kao neke vrsti glasnika. Je li to anđeo, proleti joj glavom. Bila je tako zbunjena da nije mogla otvoriti usta, niti jasno razmišljati. On se ponovo nasmiješi i progovori a ona uvidje da je doista poznaje jer ju je pozdravio izgovorivši njeno ime i dodao nešto o milosti čime kao da je mislio na njenu nevrijednu osobu. Na ovo se ona još više smete, napregnuto razmišljajući kakav bi to bio pozdrav i od koga, no stranac je već govorio dalje, pozvavši je da se ne boji (nije se bojala; kakvu god zbunjenost ova pojava izazvala kod nje — straha, začudo, nije bilo), a zatim reče još nešto o milosti, pa na trenutak zastane. Ona zausti da nešto kaže, upita, no on je već blago podigao ruku, prekidajući je još prije nego je dospjela progovoriti, poput čovjeka koji ima prenijeti važnu poruku. Nekoliko je časaka stajao tako, prije nego je konačno progovorio, u sve snažnijoj svjetlosti, sa smirenim izražajem poštovanja, usrdnosti i usredotočenosti, ruke podignute u laganoj kretnji koja je istovremeno označavala pozdrav, poziv i upozorenje...

Šimun MATIJA

Okamina

Blješteće zvijezde na nebu života
iskonom zrače

Samotnjak ore noć
slažući slog bez uvratine

Maske trijumfalno gaze podatnost beskralješnu

Probojno-brazdajuća miso
uciljeno jezdi

Noć odijeva gola čula

Gol sam

— okamina.

Stanislav ŠODAN

Spomenik

Bio je proizvod povijesnih previranja. Iskoristio je svoju epohu i produžio nadzemni život. Svojom pojavom zadužio je i budućnost. Nije smio odmah nestati. Darovan je svima. Dobio je besplatni boravak i smješten je na vidljivo mjesto.

Smrtnici su napuštali svijet a on je krotio vrijeme. Prkosio buri i oluji. Bez kišobrana, bilo ljeto ili zima, dan ili noć, on je bio tu. Uvijek s istim izrazom lica. Povijesno ozbiljan i epohalno dostojanstven. Svima kao uzor.

Vrijeme ga je dalo; vrijeme mu nije moglo ništa. Nije stario. Svojim fizičkim dozemljenjem zaslužio je svoj metalizirani mir. Volio je svoje ljude. Jedino se nije slagao s golubovima. Epohe je zauzdavao, ali golubovima nije mogao ništa. Previše su te ptičurine sebi dopuštale slobode! Uprljale bi povijesnog ponosnika. Trebalo je čekati da se nebo smiluje i ispere ga vodom. Sunce bi ga dotjeralo, i izgledao bi kao da će na bal.

Bio je to zanimljiv trokut — on, ljudi i vrijeme. Vrijeme je teklo, ljudi su umirali a on je sve povezivao. Pratio je razvoj ljudske svijesti, različite tokove i gibanja. I sam je bio predmet različitih poimanja.

Nekada je bio obljubljen, a nekada čak i opasan! Ponekad je oko sebe imao gomilu cvijeća, a ponekad bi zarastao u korov. Bilo je epoha koje su ga čak štitile i od njegovih najvećih neprijatelja — golubova.

Ali vrijeme je nemilosrdno. Nije mogao pretpostaviti koliko je strpljivo. Dosadno je u svom čekanju. Ubija svojom smirenošću. Nikad mu se ne žuri.

Osjetio je na svojoj metaliziranoj koži da ga vrijeme nagriza. Rđe je bilo sve više. Epoha je prestala biti dadilja. Manijak, proizveden u jednom od povijesnih ciklusa, otkinuo mu je polovicu mača.

Bivao je sve oronuliji. Postolje se nakrivilo. Ispod njega pojavila se lokva. Slučajni namjernici častili su ga malom nuždom.

Sa sjetom se prisjećao svoje slavne prošlosti. Kakva su se samo mnoštva okupljala pod njim? Mnogi su ga suznih očiju zazivali, a sada... tek je povijesna činjenica. Predmet zanimanja nekoga ostarjelog profesora datumologije.

Jedne noći zemlja je bila zdrmana. Potres je bio prejak za tehnologiju metala koja ga je sazdala. Raspao se. Ostala je tek gomila žice, krhotina i zarđalih oplata.

I po drugi put umro je za povijest. Ovaj put konačno. Vrijeme nije imalo milosti.

Ostarjeli siromašak gurao je u kolicima njegove ostatke.

Prodan je u otpad, na kilograme.

Vrlo jeftino.

A. V. MIHIČIĆ

Moj rod

Moj pradjed je »Gorinjac« bio,
iz šuma je na more došao,
i svu Boduliju sa sjekirom na leđima prošao
i na Glavini creskoj gnijezdo kraj orlova svio.
U škrape je usadio maslinu, krumpir, smokvu i lozu
i kud god je hodio, za sobom je vukao
ženu, tovara, ovcu i kozu.
Na velike blagdane pio je tanku bevandu
a svaki dan znoj, tu gorku sirotinjsku bozu.

Djed mi je bio »podin«.
Da mu vjetar ne otpuhne a kiša ne otplovi grunt
i sunce ne sprži trs i grozdić koji pod lišćem dremlje,
gradio je visoke gromače da prikupi kišu i spasi šaku zemlje.

Otac je podigao kuću, štalu i klijet
a brat s bosiljkom za uhom krenuo u daleki svijet.
Sad jedan stari Ćuko-Vejot u klijeti mreže suši,
parangale nadijeva i sprema
i svaki dan poslije ručka pižolot kratki odrijema.

Nećaci morima plove
i snove mrežicom a kitove harpunama love
i prodaju u lukama Bogote i Guadalahare
zube morskih pasa i morskih lavova kljove.

Rod nam se osu
po Italiji, Americi, Venezueli i Kostariki.
Stari ponosni Beli u grob se i u prošlost odseli
i više nikog ne zove:
kuća mog oca danas je skrovište
jedne bućoglave i uvijek huhuškave sove.

A ja?
Ja pjevam, zijevam
i cvijeće vodom a grlo vinom zalijevam
i sanjam
i polako u prošlost uranjam.

Blago KARAČIĆ

U lovu

Tog jutra, umorni, znojni, stigosmo pod vrh Jelovače planine. Puče prekrasan pogled na gole i šumovite planine što se nižu oko glasovitog Duvanjskog polja. Bijaše prvi svibanj, trave se tek zazelenjele, rijetka bukova stabla tek propupala. Jelovača je uglavnom gola i travnata, tek pokoje stablo, kao perčin na ćelavoj glavi. Doduše, sa sjeverne strane obukla se jednim strmijim, šumovitim pojasom, uglavnom sitnijim grmljem i rjeđim višim stablima. Sunce se već popelo na istočnom obzorju, žmirka kroz pozlaćene zakrpe oblaka. Skidosmo rance, svaki vadi iz svoga ono što je Bog dao i godina donijela te stavljamo na prostirku. Prekrstimo se i u ime Isusovo počesmo s jelom. Pušuka prohladan vjetar, otežemo vratovima, blagujemo i zalijevamo čašicom vina. Nekakvi lagani, čili, preporođeni na planinskom zraku dogovaramo se kud ćemo i šta ćemo. Krsto kao najiskusniji lovac začas napravi plan:

— Ja ću ovuda ovim bridom kose, ti, Blago, jedno trista metara ispod mene kroz šumu, zatim Baja isto tako ispod tebe, pa Ivan i napokon Dinko dolje potokom.

Pripunimo puške, pa naprijed. Verem se, provlačim kroz gustu šikaru. Šuma je u veliku osinju, pa tu i tamo ispod busenja ponekad mrlja neotopljena snijega. Nasta velika tišina kao kad dobar vjernik ispituje svoju savjest. Ništa se ne čuje osim što pokoja ptica zalepršа s jednog stabla ili busa na drugi. S druge strane potoka po padinama golih planina čuje se dozivanje čobanica, lavež kerova, zvono ovna prethodnika. Idem, provlačim se naprijed, s puškom u desnoj ruci. Upravo da ću izaći na jedan mali proplanak — kad obje noge, kao da su se dogovorile, kliznuše na snijegu ispod mene. Ja leđima zviz o ledinu, puška frci iz ruke, poče mi se u glavi sunoćavati sve to jače. Pomislih: zar ću umrijeti u ovoj planini i bez popa i bez fratra? Na sreću, ubrzo se to razgali. Ustadoh s bolovima u leđima, tresem šušanj sa sebe. Uzmem pušku pa naprijed, kad dolje niže u šumi vrisnu puška, jeka se razli po dolovima, gudurama i dragama. Stanem uz jedan bor, pušku »na gotovs« i osluškujem, glavu okrećem desno i lijevo. Najedanput prostruji mi čitavim tijelom val radosti i ponosa. Opazim, ama još podaleko, gdje leti srna i srndać upravo k meni, doletješe na jedno dvjesta, trista metara prema meni. Lete, stanu, naćuljuju uši, razgledavaju, osluškuju. Na veliku moju nesreću, nalazio se ispred mene oveći paravan živih stijena. Stadoše, samo vidim jedno dva prsta čela i rogove od srndaća. Omakoh, vrisnu puška kao munja, srndać skoči,

čini mi se dva metra u zrak. »Moj si«, pomislim. Kao izvan sebe od puste radosti, preskočim stijene, tražim, premećem, razgledam. Nema, pa nema, čak ni kapi krvi. Tužno uzdahnem:

— Bilo je i većih promašaja u životu, pa neka bude i ovaj, hvala Bogu.

Tako tužan nastavim dalje kroz šumu. Sastadosmo se na jednom proplanku, zapalili, pričam im svoju sramotu i promašaj.

— Nisi ga mogao ni pogoditi, mali prostor, glava tvrda, pa je teško sačma probija — hladno dodade Krsto. Istim rasporedom opet naprijed. Sunce spada nad travne tamne planine. Srećom ja, Ivan i Krsto nabasamo na jednu čatrnju. Zabulali od puste žeđe smišljamo kako ćemo zahvatiti vode iz nje. Imamo veliku bocu, ali nemamo je za što privezati, voda se na nisko spustila. Uto se na protivnoj strani pojavi jedna djevojčica. Izlazi iz šume, za njom velik rundov kasa, isplazio jezik. Nosi u ruci kanticu, dođe na čatrnju, zaveza kanticu, zahvati vode. Napi se, ostatak uli ćuki u korito. On po taktu loče i oblizuje se. Ode malo dalje i leže. Dadnemo joj bocu, ona je šutljivo nali. Nekakva ljuta, okosita, samo službeno razgovara. Inače lijepa, mlada, lijepo obučena, začešljana.

— Čija si, curice, života ti? — upita Ivan umiljato. Ona kao s brusa:

— Ja sam Kaja Ivić iz sela tamo preko šume.

— Ovo su pratri, bona, šta se bojiš?

— Jesu ko i ja žena. Ta nisu pratri maniti da se veru kroz ove gudure bresposleni. Ti mene varaš, to su, bolan, neki bresposleni budžovani, eto ko su.

Ivan joj je dobro rekao, bili smo svi fratri osim njega. Dinko upri prstom u mene:

— Mi nismo, samo je ovi stari pratar.

— Kakav ti je to pratar i jad, pa i sam vidiš da ne sliči ni na isana, kamoli na pratra — ona se malo nasmija. Ja malo i poostario, nosim velike naočale, prosijed, nabio nekakvu vunenu kapetinu na glavu, smijem se, mislim: »Ne znam ni ja na šta sličim.« Grohotom se svi smijemo a ona onako ispod oka.

— Najposli ćeš se ti ispovidit prid ovim mladim — upre Ivan prstom u Dinka.

— Neću, vala, volila bih skočit živa u ovu čatrnju — opet će ona ponosno. Prebaci kanticu preko ramena, zovne kera i zamače u šumu.

Iskupilo se mnoštvo vjernika na Sv. Antu u Šuici. Patron župe, veliki dernek. Ispovijedam u crkvi, mnoštvo svijeta a ima dosta misnika. Malo podalje od mene ispovijeda i Dinko. Najedanput očuh ženski cirlik i smijeh, obazrem se, kad Kaja klekla pred Dinka, odmah skoči te pobježe tražiti drugog misnika. Dugo sam je tražio među svijetom poslije sv. mise. Napokon je nađem pri zidu, poznade me, zastidi se, pocrveni. Ja se šalim i darivam joj lijep molitvenik, pričam njezinim roditeljima i prijateljima kako je do ovoga došlo. Nastade velik smijeh, mama je ruži, ja je branim. Iako nisam sličio ni na isana, kamoli na pratra, opet mi je poslala čestitku za Božić kao dobrom i pravom ujaku.

Tomo POLEGUBIĆ

Riječi otete od mene

slušam rječiti govor duše
dok ove riječi
iščupane iz mene
otete od mene
leže na stolu
niz moje se utamničeno lice
spuštaju nepoznate godine samoće
i u očima tinjaju nepoznate tuge

Ivan LENDIĆ

Svjetlo u Mariji Bistrici

Na mojem dlanu pljusak blagoslova
Duboko zrcali sveto ime Tvoje,

S kadom svih pupanja rascvalih breza
I odsjevom sunca njiše se bistričko polje.

I zdanje ko sveta lađa na pučini
U ritmu pleše s ivicam visokih trava,

Prodolinom mira radosti trepere
U bisernoj dugi žarkih molitava.

Utopljene u jauk nemirna vjetra
Kroz kamene brane šušte iz ponorna vira,

Na zlatnoj struni lelujaju harfe,
Vječna ih Zvijezda pramenom dira.

Na mojem dlanu pljusak blagoslova
Duboko zrcali sveto ime Tvoje,

Ovija dušu mirisom, zvukom i bojom —
I nebeske dveri — Magnificat poje...

Elizabeta PALANOVIĆ

Najstarija hrvatskokajkavska popijevka o kipu Majke Božje Bističke

U tijeku ove godine, kad Crkva u Hrvata obilježuje tristotu obljetnicu ponovna otkrića kipa Majke Božje Bističke, poraslo je u naših vjernika zanimanje za njegovu prošlost. Stoga je to poticajna prilika da se štogod kaže o jednoj brošurici koja sadržava starokajkavsku popijevku o neobičnoj sudbini toga drevna kipa od njegova prvog spomena pa sve do ponovna otkrića godine 1684.

Ta knjižica[1], sastavljena samo od četiriju listova, odnosno dvaju dvolista, s osam nepaginiranih stranica formata 15,7x10, pohranjena je u Gradskoj knjižnici u Zagrebu (signatura: R-146).

Na tome primjerku dvolisti su međusobno povezani tanko sukanom končanom vrpcom. Tekst popijevke tiskan je na stranicama 4 do 6 pod naslovom POPEVKA OD ČUDNOVITOGA KIPA MAJKE BOŽJE VU HORVATCKI ZEMLJI NA BISTRICI. Ispod naslova, a neposredno nad tekstom, popijevka je označena rimsko pisanom znamenkom I. Na kraju teksta nalazi se sasvim sitna vinjeta s ovjenčanom glavom koja izrasta iz dvaju krila, nalik anđeoskima, a iznad nje širi se poput krune snop zraka. Ispod vinjete (na donjem rubu šeste stranice) označeno je da je brošurica tiskana u Grazu u tiskari Widmanstad[2] (Graecii, Litteris de Widmanstad). Dok su stranice druga, treća te sedma i osma prazne, na prvoj stranici, koja na neki način fungira kao naslovna, otisnut je bakrorez s likom Majke Božje Bističke a podno njega prikazana je veduta bističke crkve zajedno s arhitektonskim sklopom crkvena i župnoga zdanja. Na banderoli, pri dnu bakroreza, u tekstu legende čitamo: *S. Maria Bistricensis in Regni Croatiae* (Sv. Marija Bistrička u Kraljevstvu Hrvatske). Bakrorez, signiran: *Kauperz, Sc. Graecii*, djelo je poznatoga bakroresca iz Graza Johanna Veita Kauperza[3] (1741—1816).

* * *

U ovome nas izlaganju posebice zanima ono što u samom tiskopisu nije označeno, tj. autorstvo popijevke i godina toga gradačkog* izdanja.

Premda je taj raritetan tiskopis ostao nepoznat našim bibliografima[4] a popijevka nije privukla pažnju istraživača naše starokajkavske književnosti — možda donekle i stoga što je objelodanjena anonimno — ona ipak nije ostala u nas potpuno nepoznata.

Tragajući za njezinim autorom, ustanovili smo da je ona prije nekih četiri, odnosno pet desetljeća dva puta objavljena u našem tisku. Godine 1935. tu je »časnu pjesmu« publicirao dr. Svetozar Rittig u knjižici *Jubilejska kruna*

---

*Pridjev *gradački, -a, -o* u čitavu se ovom tekstu (i bilješkama) odnosi na *Graz* u Austriji.

Majke Božje Bistričke (Zagreb 1935). Prenio ju je iz prve *Knjige bistričkih čudesa* (Liber miraculorum), koju je, kako je poznato, započeo pisati Andrija Ivšić, dugogodišnji bistrički župnik (1688—1719), što su nakon njega sve do godine 1818. nastavili i drugi bistrički župnici te su tako nastale dvije rukopisne knjige *Liber miraculorum*. Uvrstivši je u poglavlje *Drevne bistričke popijevke*, Rittig joj dade naslov *Ivšićeva popevka o otkrivenju čudnovitoga kipa bl. Device Marije Bistričke* (Cantio de inuentione Miraculosae Statuae Beatissimae Virginis Mariae in Bisztricza).

Objelodanjujući tu popijevku iz samog izvornika, Rittig tada, 1935. godine, zacijelo nije ni slutio da je ona, već u davne dane, negdje u 18. stoljeću bila tiskana u obliku brošure u Grazu te je kao anonimna pučka popijevka kolala među bistričkim hodočasnicima. Međutim, za to gradačko izdanje mogao je on doznati nekoliko godina nakon što je (1935) objavio spomenutu knjižicu. Naime, *Popevka od čudnovitoga kipa Majke Božje vu Horvatcki Zemlji na Bistrici* tiskana je 1942. u zagrebačkom dnevniku *Nova Hrvatska* (br. 159, 10. VII) s pomalo senzacionalnim nadnaslovom *Iz najstarije sačuvane knjige o Majci Božjoj Bistričkoj*. Tu je uz tekst pjesme otisnut nama već poznati bakrorez J. V. Kauperza s objašnjenjem da je to najstarija slika Majke Božje Bistričke.[5] U sasvim kratkoj popratnoj napomeni kaže se da se ta vrlo stara knjižica, koja ima samo četiri lista, čuva u zagrebačkoj Gradskoj knjižnici. Premda se ne spominje mjesto tiskanja, iz svega je očito da se radi o gradačkom izdanju,

upravo o već prije opisanom primjerku. Iz njega je nepotpisani priopćitelj preuzeo tekst popijevke te ga objavio, prenijevši ga u suvremenu grafiju. Budući da autora popijevke uopće ne spominje, lako je pretpostaviti da nije znao za Rittigovu knjižicu iz 1935. godine u kojoj se navodi Ivšićevo autorstvo. Međutim, teško bi bilo prihvatiti činjenicu da Rittig nije znao za tu anonimno publiciranu popijevku u *Novoj Hrvatskoj*, to više što je dva dana nakon njezina objavljivanja, tj. 12. srpnja 1942, u broju 161 toga istog dnevnika tiskan i Rittigov članak u kojem se donosi opširan povijesni pregled čašćenja Majke Božje Bistričke.

Dakle, pjesma o kipu Marije Bistričke, zabilježena u rukopisu *Liber miraculorum*, koliko se dosad moglo utvrditi, tiskom je objavljena tri puta: dva puta kao anonimna popijevka (negdje u 18. stoljeću i 1942. godine) i jedanput (1935) kao djelo Andrije Ivšića. Osim neznatnih transliteracijskih razlika i gdjekoje pogreške, koja je mogla nastati u tiskanju, tekst popijevke anonimno tiskane u Grazu gotovo je identičan s tekstom koji je Rittig, transliterirajući ga u suvremenu grafiju, preuzeo iz izvornika.

Da se uspjelo ući u trag rukopisu *Liber miraculorum*, zacijelo bi se s više točnosti mogao odrediti odnos teksta gradačkog izdanja prema izvorniku a nije isključeno da se u tome slučaju možda ne bi nametalo pitanje na temelju čega Rittig ovu popijevku sa sigurnošću pripisuje Andriji Ivšiću.

* * *

Među imenima, zaslužnim za povijest i procvat čašćenja Bistričke Madone, Andriji Ivšiću[6] pripada istaknuto mjesto. Nakon što je završio studij teologije Ivšić je 1688. kao nasljednik župnika Ivana Molitorisa preuzeo bistričku župu te ondje župnikovao sve do smrti godine 1719. Od Ivančana doznajemo da je 1706. bio imenovan zagrebačkim kanonikom i da je »valjda stoga resignirao kanonikat jer se bavio mišlju, da nekadašnje štovanje Bl. Gospe, koje je u toj župi od davnine opstojalo uskrisi«.[7] I doista, čitavo Ivšićevo životno djelovanje bilo je usredotočeno na promicanje Marijina štovanja u Bistrici. Zaokupljen tom idejom dao se na temeljito, dugogodišnje obnavljanje, proširivanje i uređivanje pretijesna i zapuštena Marijina svetišta.

No ono po čemu se njegovo ime trajnije ugradilo u same početke kontinuirana tristoljetnoga slijeda čašćenja Majke Božje Bistričke jest njegovo spisateljsko djelo. To je već spomenuti, latinskim jezikom pisan ljetopis *Liber miraculorum* u kojemu je vjerno opisao i zapisnički utvrdio 232 milosna uslišanja. Na sâm početak toga ljetopisa ubilježio je zapisnik *Processus inventionis miraculosae statuae B. Mariae Virginis Bisztriczensis* (Proces o našašću čudotvornoga kipa B. Djevice Marije Bistričke).

Taj najstariji pisani spomenik, koji se u cijelosti bavi poviješću bistričkoga kipa i koji je — kako se to nerijetko navodi — temeljni dokument za povijest bistričkoga prošteništa, sadržava podatke koje je Ivšić, u nedostatku pisanih vrela, crpio na izvorima pučke predaje. Ispitavši pomno tradiciju, koje počeci sežu nekako do u potkraj prve polovice 16. stoljeća, Ivšić je sabranu građu registrirao u vrlo jednostavnom i konciznom sastavku od jedanaest točaka.

Budući da danas rukopis *Liber miraculorum* nije dostupan, moguć je uvid samo u one dijelove tekstova koji su sačuvani u prijepisu ili u prijevodu kakav je upravo spis Ivšićeva istraživanja o našašću kipa. On je sačuvan u Norščićevu[8] latinskom prijepisu i njegovu rukopisnome hrvatskom prijevodu, kao i u prijevodu dra Sv. Rittiga.[9]

Taj latinski, dosad neobjavljen, tekst valjalo bi, poradi njegove važnosti, u cijelosti objelodaniti, nu ovdje se zbog tehničkih razloga ograničujemo na to da

u prijevodu citiramo uvodni i završni stavak spisa te da ukratko iznesemo njegov sadržaj:

»Ja, Andrija Ivšić, župnik ovog mjesta, očitujem da sam odmah po uvođenju u ovu župu, što je bilo godine Gospodnje 1688. 3. svibnja, po svojoj svećeničkoj savjesti dostatno istražio gorespomenuto [u naslovu] našašće na način kako slijedi.«

Potom Ivšić u jedanaest točaka bilježi povijest kipa, iznoseći da je prije nekih stotinu godina mjesni župnik od straha pred Turcima sakrio već od prije čašćen Marijin kip pod kor stare bističke crkve, gdje ostaje više od četrdeset godina bez ikakva spomena i čašćenja. Župnik iz kasnijeg vremena, Luka, upozoren nekim čudnim svjetlom, dade kip otkopati i potom se pobožnost s čudesima obnavlja. No ne zadugo. S lijenosti i nemara pobožnost ubrzo jenjava, kip biva omalovažavan i zabacivan, dok ga župnik iznovice ne položi u zid crkve tako da mu se naziralo samo lice; tu pade u zaborav. Nakon tridesetak godina, jedne rujanske nedjelje, neka žena neobične ljepote ukaza se dvaput župniku Petru Brezariću, u crkvi poslije propovijedi i na putu prema kuriji pokojne Judite Balagović. Kad župnik, na putu, sa slugom potrča za njom, ona nesta iza malena kupinina grma. Po nalogu zagrebačkog biskupa pokojnoga Martina Borkovića, bistrički župnik Ivan Molitoris zajedno s pokojnim Matijom Stoklasom, zagrebačkim kanonikom, pretraži bističku crkvu i nađe taj od davnine čudotvoran Marijin kip. Po Marijinu zagovoru odmah sljedećeg dana u bističkoj crkvi bi ozdravljena uzeta djevojčica a iduće noći iz tamnice u Kaniži oslobođeno sedam turskih uznika koji pohitješe u Bistricu zahvaliti svojoj oslobiteljici.

Na kraju izvješća Ivšić bilježi ovo: »Nakon toga slijede bezbrojna i gotovo neizmjerna čudesa, što se dade razaznati iz sljedećih — kako pjesama tako i čudnovatih događaja — što sam ja, gorespomenuti župnik sastavio, prije pribilježio i dalje zapisivao.«

Na taj način sâm Ivšić daje podatak da je upravo on u *Liber miraculorum* zapisao neke pjesme o čudotvornoj moći bističkoga kipa. Nešto određeniji podatak o njima nalazi se u članku *Čudesni ljetopis Marije Bistrice* (u listu Marija Bistrica, 1/1946, br. 1), gdje se navodi da župnik Ivšić u *Knjizi bističkih čudesa* »ne zaboravlja donijeti ni pjesme o našašću kipa i njegovoj čudotvornoj moći, koje su se u ono doba pjevale u narodu«. Nepotpisani pisac članka, premda se služio ljetopisom čudesa, ne spominje koje su to pjesme. No budući da je došao do uvjerenja da su se one pjevale u narodu, valja zaključiti da su bile ispjevane na hrvatskome jeziku. Da je jedna od tih pjesama upravo ova u Grazu tiskana popijevka o bističkom kipu, pouzdano znamo iz već spomenutih Rittigovih podataka. Njemu zahvaljujemo i drugu važnu obavijest, u kojoj iznosi da je Ivšić »u slatkoj kajkavštini opjevao predanja predaka, kako ne bi pobožni narod nikada zaboravio čudesnih 'pripećenja' pri našašću čudotvornoga Lika Majke Božje«.[10]

Dakle, iz »predanja predaka«, tj. iz Ivšićeva proznog, latinskim jezikom pisana izvješća, provreli su kajkavski stihovi ove popijevke, koju ovdje priopćujemo u suvremenoj grafiji, ostavljajući joj naslov u izvornom pismu gradačkog izdanja.

Popevka od chudnovitoga

Kipa Maike Bosje vu Horvatczki Zemly na Bifztriczi.

I.

Poslušajte verno, čuda prevelika,
Od ovoga kipa, Device Marije.

2. *Ar se njemu lepo, v-negdašnjem vremenu,*
Ovde preštimanje, od vnogeh davaše.

3. *Ali ga po strahu, strašne turske sile,*
V-zemlju pokopaše, pod starem korušem.

4. *Kade beše skriven, več* četerdeset let,*
Nit človek nijeden, za njega ne znaše.

5. *Ali Bog z-Marijum, kipa v-zemlju skrita,*
Pres vredna poštenja, ne hotel imati.

6. *Zato jeden večer, Duhovnu Pastiru,*
Svetlost se pokaza, s kipa van po cirkve.

7. *Koteri** Plebanuš, taki vjutro rano,*
Včini ga iskati, zemlje van skopati.

8. *I kad ga van sneše, taki se počeše,*
Čuda tu činiti, z-vnogemi grešniki.

9. *Ali po lenosti, čes malo vremena,*
Ljudctvo se ostavi, k-kipu sim hoditi.

10. *Neg ga simo tamo, po cirkve metaše,*
Za ništar deržaše, špot ž njega činiše.

11. *Ali Bog z-Marijum, s kipa toga špota,*
Ni hotel imeti, niti ga terpeti.

12. *Onda ga vučini, vu zid položiti,*
Po ovoga mesta, Duhovnom Pastiru.

13. *Kade be zazidan, blizu trideset let,*
I onde se ž njega vsi ispozabiše.

14. *Ali Bog z-Marijum, kipa v zid skrivena,*
Pres vredna poštenja, ne hteše imati.

*U izvornoj grafiji *veh* umjesto *vech*.
** Tiskano pogrešno: *Roteri*.

15. *Neg sama Marija, z-neba dojde v-cirkvu,*
Prilike iskati, za kip povedati.

16. *Kotere na putu, pred dvemi nazoči,*
Pri nekojem germu, lekmestu nestade.

17. *Zatem Duh presveti, tak serdca nadehnu,*
Nekem redovnikom, da ga s tmice sneše.

18. *I kad ga van sneše, taki se počeše,*
Čuda prevelika, zopet tu činiti.

19. *To nam sedem sužnjev, pravo svedočiše,*
Kojem se Marija, v noči be skazala.

20. *Koji oproščeni, iz Kaniže beše,*
Simo vsi dojdoše, Mariju hvališe.

21. *Za njimi početek, beše jedno dete,*
Koje vse skerčeno, tu be ozdravljeno.

22. *Kada po Orsagu, ljudctvo to začuše,*
Taki sim derčaše, i čuda gledaše.

23. *O kerščeni ljudi, sada premislete,*
Milošču veliku, Device Marije.

24. *Koju ovde čini, z-vnogemi grešniki;*
Ki se simo vteču, k-svetomu nje kipu.

25. *Ovde anda pri njem, mi do naše smerti;*
Mariju hvalemo, Jezuša dičemo.

26. *Hvala budi Bogu, Otcu, Sinu, Duhu;*
I skupa z-Marijum, na vse veke,
Amen.

— — — — — — —

TUMAČ MANJE POZNATIH RIJEČI

anda — dakle; *ar* — jer; *čes* — kroz; *derčati* — trčati; *ispozabiti* — zaboraviti; *kade* — gdje; *koruš* — pjevalište, kor; *koteri, kotera* — koji, koja; *lekmestu* — odmah, smjesta; *nazoči* — na oči, u nazočnosti; *orsag* — država, zemlja; *poštenje* — čast, čašćenje; *pres* — bez; *preštimanje* — štovanje, čašćenje; *skazati se* — ukazati se; *špot* — ruglo, poruga, sramota; *taki* — odmah; *van snesti* — izvaditi, osloboditi; *već* — više; *vteči se* — utjecati se; *za ništar deržati* — prezirati, omalovažavati, ne mariti; *zopet* — iznovice.

* * *

Sadržaj priopćene popijevke upravo neodoljivo podsjeća na opise kakvi se o ranoj prošlosti kipa Majke Božje Bističke mogu naći na stranicama starih molitvenika namijenjenih bističkim hodočasnicima, ili se u manje-više sličnim, redovito opširnijim podacima ponavljaju sve do naših dana u različitim napisima o prošlosti bističkoga prošteništa. Nije nepoznato da sve što je o toj temi napisano istječe, ponajčešće posredno, a vrlo rijetko izravno, iz istoga vrela — iz spomenutog Ivšićeva spisa. No manje je poznato da je sadržaj toga spisa izravno i uskoro, a možda i neposredno nakon što je bio napisan, pretočen u ove kajkavske stihove. Da su oni sadržajno slični proznom tekstu Ivšićeva zapisnika, vidljivo je već iz same usporedbe s prije iznijetim njegovim sažetkom, što još očitije otkriva usporedba s cjelovitim, izvornim zapisničkim tekstom.

Jezgrovito uobličen tekst Ivšićeva zapisnika sastavljač popijevke sveo je na naznake zbivanja, uspjevši pri tome u stihovanoj naraciji ostvariti dostatnu informativnost proznog iskaza. Ne udaljujući se od osnovne niti proznog sižea vjerno slijedi kronološki tijek zbivanja sve do strofa 20. i 21. u kojima je redoslijed poremećen. Naime, u tekstu predloška najprije je opisano ozdravljenje uzete djevojčice a potom izbavljenje uznikâ iz tamnice u Kaniži, a u popijevci je redoslijed upravo obrnut. Umio je uočiti dokazne sastojke Ivšićeva izvješća, koji bi za ovakvu nabožnu popijevku značili opterećenje; stoga je pri odabiru pojedinosti, koje će utkati u stihove, izostavio podatke o imenima osoba, navode o vremenu i mjestu zbivanja kao i Ivšićevo svjedočanstvo o vjerodostojnosti zapisnika o istrazi tradirane pučke predaje.

Pjesma započinje psihološki dobro pogođenom invokacijom:

»Poslušajte verno, čuda prevelika,
Od ovoga kipa, Device Marije«

te završava poučno-pobudnim, teološki motiviranim dodatkom od četiriju strofa s pozivom kršćanima i svim grešnicima koji preko Marije traže milost da hodočasteći ovome svetom kipu hvale Isusa i Presveto Trojstvo zajedno s Marijom.

Povremeno nepoštivanje, zanemarivanje i »zatočenje« čudotvorna kipa Ivšić u izvješću popraćuje provodnim motivom *»Jesus et Maria haec non patiuntur«* (»Isus i Marija to ne podnose«), čime ponavljano naglašuje nadnaravni, upravo Božji zahvat u neobičan životni tijek bističkoga kipa. Gradacijskom intonacijom, i ne bez afektivne obojenosti, parafrazirat će tu poantu i u neznatnim je otklonima ponavljati kao važnu poruku pjesme:

»Ali Bog z-Marijum, kipa v zid skrivena,
Pres vredna poštenja, ne hteše imati.«

U tim je stihovima prizvuk opomene da se sudbina povremenog zaborava kipa nikada više ne ponovi i da pobožnost prema čudotvornoj Djeliteljici milosti u mjestu našašća njezina kipa samom voljom Isusa i Marije nikada ne ugasne. U pjesmi se isto tako pojavljuje Marija kao izravni sudionik zbivanja:

»Neg sama Marija, z-neba dojde v-cirkvu,
Prilike iskati za kip povedati«

a Duh Sveti

»..... tak serdca nadehnu,
Nekem redovnikom, da ga s tmice sneše«.

Te stihove, kojima nema podloge u latinskom predlošku, pjesnik unosi kao dodatna tumačenja vjerničkom puku.

Versifikatorova angažiranost oko ukorjenjivanja obnovljena štovanja Majke Božje Bističke, kao i očigledna prisnost s motivom, temom i idejom proznog

predloška, zacijelo je navela Rittiga da autorstvo te pjesme pripiše upravo Andriji Ivšiću.

* * *

Ivšić se kao dobar latinski pisac potvrdio u ljetopisu *Liber miraculorum*, poglavito književnim sastavkom o našašću kipa, koji bi se jezikom suvremene terminologije mogao nazvati nekom vrstom reportaže. U zapisnicima kanonskih pohoda[11] Ivšić je hvaljen kao uzoran i obrazovan svećenik koji ima dosta knjiga te rado čita i dobro propovijeda. Da je među tim knjigama bila i pokoja na hrvatskom jeziku,[12] potvrđuje urbar[13] bističke župne crkve što ga je za 1704. godinu sastavio Ivšić po odredbi biskupa Martina Brajkovića.

Iako sve okolnosti upućuju na to da je pučko-stihovani pandan Ivšićevu latinskom zapisniku djelo samoga Ivšića, pouzdana podatka o tome za sada nema. To se sa sigurnošću ne može izvesti ni iz Ivšićeve već citirane obavijesti u kojoj kaže da su se nakon otkrića kipa događala bezbrojna čudesa »uti ex sequentibus tam cantionibus, quam miraculis videre placebit, per me suprafatum parochum composita et notata supra et infra scripta«[14]. Naime, iz latinske stilizacije nije sasvim jasno da li se izraz *»composita«*, u smislu *»sastavljena«*, odnosi samo na čudesa (»... miraculis«), ili i na pjesme (»... cantionibus«). Osim toga Ivšić je izraz *»composita«* mogao uporabiti u značenju *»napisao«*, *»sastavio«*, ali također i u značenju *»sabrao«*, *»uredio«* i slično. U potonjem slučaju moglo bi se pomišljati da je sakupio i donekle dotjerao pjesme »koje su se u ono doba pjevale u narodu«, kako je to već spomenuto u članku *Čudesni ljetopis Marije Bistrice* (Marija Bistrica, 1/1946, br. 1). Zaista je šteta što Rittig i Noršić[15] pri prevođenju Ivšićeva zapisnika nisu naveli barem naslove tih pjesama. U arhivu bističke župe našli smo, uz Noršićev, još jedan prijepis Ivšićeva zapisnika *Processus inventionis*[16], na koji se neposredno nastavlja tekst prozne pjesme *Kyrie, Ti Mariju jesi zebral, Mater tvoju.* Na nevezanim daljim listovima, koji su po svoj prilici slijedili kao dio neke cjeline a koje nismo uspjeli naći, bile su vjerojatno ispisane i ostale pjesme. Toj rukopisnoj cjelini mora da je pripadao i list koji sadržava kazalo (index) ljetopisa *Liber miraculorum*. Prema tome kazalu, sadržaj prve knjige (ima 352 stranice) jest sljedeći:

1. *Processus inventionis* (str. 1—10);
2. *Kyrie croatico textu...* (str. 10);
3. *Cantio croatica de inventione Statuae: Poszlushajte verno* (str. 11—14);
4. *Cantio croatica ex miraculis composita: Hvalu dajmo mi Marije* (str. 20—22).

Potom, kako u kazalu stoji, slijede čudesa sve do str. 352. U kazalu su, dakle, zabilježeni i tekućim brojevima (2—4) označeni naslovi triju hrvatskokajkavskih pjesama koje su upisane na stranicama 10—14 i 20—22. Što se nalazi na stranicama 15—19 u kazalu se ne navodi. Iz toga se vidi da je tropirani *Kyrie* prva od pjesama za koje je Ivšić naveo da slijede nakon zapisnika. Ta pjesma s početnim stihom *Kyrie, Ti Mariju jesi zebral, Mater tvoju* tiskana je 1701. u prvom izdanju kantuala *Cithara octochorda,*[17] gdje je također objavljen i njezin latinski izvornik *Kyrie, qui Mariam elegisti, Matrem tuam.* Nakon ovoga prevedenog tropiranog *Kyrie* u bističkom je ljetopisu upisan još jedan s početnim stihom *Kyrie! drag balzam, pojdi človek za Marijum* (u indeksu ljetopisa se ne navodi), a potom slijede dvije pjesme o Marijinu kipu. Prvu, *Poslušajte verno,* Rittig je — zacijelo s pravom — pripisao Andriji Ivšiću, a drugu, *Hvalu dajmo mi Marije,* atribuirao Petru Berkeu, koji je od oko polovice 1759. do 1. I. 1761. bio u Bistrici kapelan. Objavivši je pod naslovom *Berkina popevka o bističkim čudesima* dodao je podnaslov »Iz Knjige bističkih čudesa (Cantio

ex miraculis composita)«.[18] U toj pjesmi od sedamnaest strofa, koje se sastoje od po četiri nerimovana osmerca, opjevano je mnogo čudesa zabilježenih u bističkome ljetopisu. Ne znamo na čemu Rittig temelji svoju tvrdnju o Berkeovu autorstvu, no ako je ta pjesma pisana istom rukom kojom je pisan ostali tekst prve knjige ljetopisa, koji je — kako se općenito drži — uključivo do godine 1717. pisao župnik Ivšić, onda se autorstvo Petra Berkea (rođ. 1733) sa sigurnošću može isključiti. Dakako, o tome se ništa pouzdano ne može reći bez uvida u izvorni rukopisni ljetopis. Ali i bez toga teško je ne pomišljati da je pjesma *Hvalu dajmo* jedna od onih iz kojih se — prema Ivšiću — dadu razaznati »bezbrojna i gotovo neizmjerna čudesa«. S obzirom na njezin sadržaj, morala je nastati nakon što je bilo sabrano i zabilježeno dosta građe o izvanrednim Marijinim uslišanjima. Imamo li na umu da je Ivšić u *Liber miraculorum* za razdoblje od 1684. do 1717. upisao 232 čudesna uslišanja, od kojih se njih 116 zbilo do godine 1695. a 163 do 1700[19], onda je ta pjesma mogla biti sastavljena za Ivšićeva župnikovanja u Bistrici, po svoj prilici već u 17. stoljeću, a već prije nje morala je biti sastavljena popijevka o prošlosti kipa *Poslušajte verno,* za koju se pouzdano može reći da nije nastala prije zapisnika *Processus inventionis.*

Iz Ivšićeve izjave u uvodu toga zapisnika zna se da je on odmah po dolasku u bističku župu (3. V. 1688) istražio predaju o prošlosti kipa, koju je po svoj prilici neposredno nakon toga i zabilježio, da bi potom nastavio sa zapisivanjem čudesa. Na temelju te Ivšićeve izjave uvriježilo se mišljenje da je on godine 1688. počeo pisati *Liber miraculorum.* Međutim, u samome zapisniku postoji podatak koji to opovrgava.

Judita Balagović[20], udovica pokojnoga Ivana Petheö, o kojoj se zna da je umrla 20. VIII. 1700, spominje se u osmoj točki zapisnika kao pokojna: »defunctae Judith Ballagovich, relictae viduae defuncti Petheo Joannis«. Prema tome *Processus inventionis* nije mogao biti upisan u *Liber miraculorum* prije toga datuma, odnosno Ivšić nije počeo taj ljetopis pisati prije Juditine smrti. U istoj točki zapisnika Ivšić se poziva na kazivanje što ga je bio čuo od Petra Brezarića, nekadašnjega bističkog župnika, a to znači da je taj zapisnik napisan za Brezarićeva života, tj. do 19. VIII. 1694, kada je on umro.[21] Iz toga se zaključuje da je *Processus inventionis* morao biti sastavljen u razdoblju od 1688. do 19. VIII. 1694, a u bistrički je ljetopis prepisan poslije 20. VIII. 1700.

Noršić, prema zapisnicima kanonskih pohoda za 1690. i 1695, spominje da je u Bistrici ispred kapele sv. Katarine, sjeverozapadno od crkve, bila »kamenita propovjedaonica, gdje se propovijedalo ili su se narodu čitala čudesa i milosti zadobljene po zagovoru Majke Božje Bističke«.[22] Ta vijest potvrđuje da je 1690. bilo zapisanih čudesa a budući da su se čitala narodu, mora da su bila napisana njemu razumljivim jezikom. To navodi na pomisao da je Ivšić milosna Marijina uslišanja bilježio na nevezanim listovima neposredno nakon priopćenja i na jeziku priopćenja a kad je sabrao dovoljno građe i našao vremena da je sredi, počeo ju je na latinskom jeziku upisivati u *Liber miraculorum,* što — kako utvrdismo — nije bilo prije 20. VIII. 1700. godine.

Vraćajući se na podatak o čitanju prikaza čudesnih događaja čini se da nećemo pogriješiti ako tu vijest proširimo i na čitanje, odnosno pjevanje pjesama o bističkim čudesima. A budući da su stihovi popijevke *Poslušajte verno* bili napisani upravo iz pobude da vjerničkom puku obznanjuju »čuda prevelika Device Marije«, onda je ta popijevka morala biti napisana u početnim godinama Ivšićeva župnikovanja u Bistrici, tj. potkraj 17. stoljeća, dakle u doba već bogato tradicijom hrvatskokajkavskih crkveno-nabožnih i svjetovnih pjesama, zapisanih u različnim pjesmaricama.

* * *

Ako u tekstu popijevke izdane u Grazu nema znatnijih odstupanja od teksta izvornika, onda je i pjesma u izvorniku pisana grafijom ustaljenom u djelima kajkavskih pisaca iz druge polovice 17. stoljeća. Dok je u gradačkom izdanju, o kojem ovdje govorimo, grafija ujednačena, pri uporabi velikih slova vlada neujednačenost. U jezičnom pogledu pjesma je također odraz stanja kajkavske književnosti koju su u drugoj polovici 17. stoljeća znatno obogatili i jezično izgradili poznati pisci J. Habdelić, B. Milovec, I. Belostenec, M. Magdalenić, G. Jurjević, M. Šimunić i drugi. Premda je nikla u razdoblju hrvatsko-kajkavskog baroka, u njoj nema tragova baroknom gomilanju izraza, kićenosti ni patetici. Sastavljena je u stihu umjetničke poezije, u starome hrvatskom dvanaestercu, s izrazitom i dosljedno provedenom cezurom poslije šestoga sloga, što je neizostavno označivano zarezom. U izosilabičkim polustihovima jači je naglasak na petom slogu, što odgovara prirodi kajkavskoga akcenta. Čitava stihovana cjelina od dvadeset i šest numeriranih strofa s dvanaesteračkim dvostisima pomno je organizirana u čvrstu i pravilnu metričku strukturu te odaje versifikatora kojemu pravila prozodije nisu bila strana. Iako se nije upustio u rimovanje stihova, mjestimice se ipak nazire težnja za rimom, makar neprirodnom — po asonanci — zasnovanoj na morfološkim oblicima glagola pri čemu obilno rabi imperfektne oblike, što je u kajkavskih pisaca onog vremena uobičajeno.

Već sama tema — uzbudljivi čudesni događaji, vezani uz predaju o sudbini svetoga kipa — daje toj popijevci obilježje pučke tvorevine. Tipičnost pučko-narativnog stihovanja očita je i u njezinoj stilskoj jednostavnosti, prozodijskoj strukturi i u shematiziranim početnim kao i završnim stihovima u kojima je — kako to u pučkim pjesmama obvezno biva — iskazana moralno-pobudna pouka.

Struktura pjesme, kako vanjska tako i unutrašnja, posve slijedi tradiciju opjevavanja sličnih — ljudskoj sudbini neizbježnih i umu nedokučivih — zbivanja ili pak takvih povijesnih mijena koje su korjenito zadirale u sudbinu ne samo pojedinaca nego i čitavog naroda. Takve su kajkavske pjesme o bojevima s Turcima, pogibiji zrinsko-frankapanskih urotnika i sudbini Katarine Zrinske nakon Petrova smaknuća. I ciklusi gradišćanskih jački s motivima sukoba s Turcima, u osnovi kojih počiva zapravo sudar dvaju svjetova, ili duhovnih jački strukturirani su na istovjetan način: početnom invokacijom, dvanaestercima, nizanjem karakterističnog događaja (sižeom) i poučnim završecima. To uvjerljivo pokazuju ovi primjeri:

(NADAŽDI.)[23]

Poslušajte sada, Hrvatske krajine,
Od Nadažd'na grofa nevernoga sina,
Kako 'e milo tužil svoje nevernosti,
Kad je bil va uzi v lipom Novom Mesti.
.....
.....
.....
K vam se vsim obraćam, ki ovde stojite:
'Z moje pogibeli peldu si vzamite.
Ja ću sada rado glavu moju 'zgubit,
Vse zemaljske časti od srdca odlučit.
S bogom ada budte, kî ste me ljubili,
I k mojoj se smrti zadnjič potrudili.

.....
.....
.....

(KAD JE TURAK POD BEČOM LEŽAL.)[24]

Poslušajte sada, moja draga bratja,
Velike žalosti, prevelikâ kvara,
Mnogo razsipanje, krvi prolivanje
Ljutoga pogana Turka i Tatara,
.....
.....
.....
Turki i Tatari zadrke činili,
Junake i divojke va tabor peljali,
Grade, crikve, kloštre s ognjem popalili,
I vsâ lîpa sela na ničtar spravili.
.....
.....
.....
Hvala budi bogu gori na višini,
Kî nî dal poganu prave vere zatrt.
Amen neka bude, da nas bog očuva
Prokletoga Turka i ljutog' Tatara.

JAČKA XV. BOŽIĆNA.[25]
Na notu: Hodi k nam Duh Sveti: ali: Zdrava, zdrava

[1.] *Poslušajte verno, dragi moji ljudi,*
Da se vaše serdce, vu ljubavi zbudi.
2. *Poglejte Bog leži, ubogi jaslica.*
Poleg njega kleči Marija divica.
8. *Tako drage duše, ovde skupa spravne,*
Bogu se smilovat, budite pripravne.
9. *Terpite na svitu, dobro-volno žalost,*
Hoće vam Bog dati vekovečnu radost. Amen.

Bjelodana je pak srodnost jački s hrvatskokajkavskim pučkim pjesmama o istoj povijesnoj tematici (bojevi s Turcima), kao i s onima koje su kolale sjevernom Hrvatskom nakon pogibije Zrinskih i Frankapana (1671) — primjerice jačka o Nadasdyju — te s pjesmama legendarne tematike:

[PJESMA O SIGETU][26]
[1566]

.....
.....
.....
Dobra mâ gospoda na kraci vam povem
Od Sigeta grada, kak smo ga zgubili,
.....
.....

Dobra mâ gospoda, do konca poslušajte
velike žalosti, prevelika kvara,
kako pogino sigečki junaci,
š njimi pogine dober Zrinski Mikloš.
.....
.....
.....

Žalosne pesmi vezdaj nam se pojo,
a prvle so se nam veselo speivale.
Zato prosimo vsi Gospodna Boga,
da nas obaruje od hudih poganov. Amen.

Alia vero
DE REBELLIONE COMITIS PETRI ZRINY[27]

1

Gospoda prezmožna i ostali ljudi,
sad čete videti, kako svit pobludi.
Oh, meštrija vražja ter zlo dugovanje,
da to pisat moram, zvelo me je na njê.

51

Horvackoga buduč orsaga glavari,
ter se jošče nigdor za to ne izmari,
da se obem glave vuzmu, mili Bože!
Kada to začuhu nesrečna gospoda,

52

Da ne preštimaju molbe niti roda,
za njega moleči nit ruke zdigajuč,
gospodin tržački počne se moliti,
da b' mu dopustili Zrinskim govoriti.
.....
.....
.....

POPEVKA
od Svet. Ivana Nepomucenskoga[28]

Poslušajte ljudi, tak žene kak muži!
Kraljicu Johannu, kak se ljuto tuži,
Da je pogubila Otca duhovnoga,
Svetoga Ivana, spovednika svoga.

Noć beše gluboka i škura zadosta,
kad je kralj Ivana hitil v-potok z-mosta,

.....
.....

Po njoj naj se hvali Otec Bog nebeski.
Sin njegov ljubljeni, Jezuš nazarenski:
Ki su nam Ivana Nepomuka vu sili
Patrona na vodi, zemlji odlučili. Amen.

Izrazit uzajamni odnos između ovih nekoliko primjera (kakvih bismo još dosta mogli nanizati) i nabožne popijevke o bističkom kipu nedvojbeno očituje da je njezin autor poznavao bogati fond hrvatskokajkavskih pjesmarica niklih na ssjevernohrvatskom području i udomaćenih u »puka hrvatskoga po župah Šoprunjskoj, Mošonjskoj i Železnoj«.

* * *

Ovaj, za sada, jedini primjerak gradačkog izdanja popijevke *Poslušajte verno* potvrđuje da je ona bila tiskana, no nema nikakvih vijesti ni tragova o tome da li su se stihovi pjesme širili u prijepisima ili samo usmenim putem. Zanimljivo je da je gradačko izdanje poteklo iz tiskarnice nasljednika Georga Widmanstettera, gdje je 1775. također objavljeno drugo izdanje Berkeova priručnika *Kinč osebujni slavnoga Orsaga Horvatckoga*[29], u cijelosti posvećenog čašćenju Majke Božje Bističke. Prvo izdanje objavio je Petar Berke 1765. u Zagrebu kod tiskara Franje Ks. Ceraušeka. Osim molitava, koje sačinjavaju glavninu ove knjižice, Berke je u nju uvrstio povijesni pregled bističkog hodočašćenja, zatim u izboru prepričana čudesna uslišanja upisana u *Liber miraculorum* i na kraju dodao trinaest marijanskih popijevki, među kojima smo uzalud tražili popijevku *Poslušajte verno*. Kada se zna da se Berke, taj revni promicatelj čašćenja Majke Božje Bističke, pišući o prošlosti bističkoga kipa, obilno poslužio građom što ju je »na pismu ostavil« Andrija Ivšić, onda postaje čak simptomatičnim što je, objavljujući svoj molitvenik, izostavio stihove koji su svojom sugestivnošću bili prikladni da tradiciju ove marijanske pobožnosti prenose u najšire vjerničke slojeve.[30] Moguće je da je upravo on, koji je — koliko je dosad poznato — prvi iskoristio Ivšićevu rukopisnu baštinu, u zasebnoj knjižici objavio pjesme što ih je Ivšić bio upisao u *Liber miraculorum*.

Godina prvog izdanja Berkeova molitvenika odgovara godinama u kojima je J. V. Kauperz (rođen 15. VI. 1741) mogao izraditi svoj bakrorez, otisnut na prvoj stranici gradačkog izdanja popijevke. Stoga nije isključeno da je prilikom tiskanja Berkeova molitvenika bila tiskana i zasebna knjižica s popijevkama o kipu. To je moglo biti 1765, kada je tiskano prvo izdanje, a također i 1775. pri tiskanju drugog izdanja. Naime, ako je prvo izdanje molitvenika bilo raspačano u tako kratkom vremenu, a sličnu sudbinu doživjelo i drugo, popijevke su zacijelo bile još traženije i ubrzo razgrabljene.

Pri tome možda nije nevažan detalj da se na kraju popijevke tiskane u Grazu nalazi ista vinjeta kao i na osmoj stranici Berkeova molitvenika izdana u Grazu. Valja napomenuti i to da je u sačuvanom primjerku gradačkog izdanja popijevka označena rimskom znamenkom I. Iz toga se može razabrati da je ta pjesma, kao prva po redu, bila tiskana u nekoj zbirci, odnosno pjesmarici te da je u istom tiskanom slogu, odnosno otisku, naknadno ili čak odmah bila objelodanjena kao zasebna brošura.

Od Noršića doznajemo da je župni ured u Mariji Bistrici godine 1767. dao u Grazu tiskati hrvatske pjesme te da je za to (»pro impressione cantilenarum croaticarum«) bilo izdano pet forinti.[31] Noršić je tu vijest popratio sa žaljenjem što se ni jedan primjerak te pjesmarice nije sačuvao, a mi danas možemo samo naslućivati da je u njoj bila objavljena i popijevka *Poslušajte verno*, koja je uz to mogla biti izdana i kao zasebna publikacija.

Sve što je iznijeto o vremenu tiskanja ove anonimno izdane brošure u Grazu ostaje na razini pretpostavki, a jedino što se sa sigurnošću može ustanoviti jest to da je godina izdanja ovoga gradačkog tiskopisa omeđena razdobljem Kauperzova djelovanja, koje se moglo odvijati u rasponu od šezdesetih godina 18. stoljeća do njegove smrti 1816, odnosno do 1806. godine, kad prestaje tiskarska djelatnost Widmanstetterovih nasljednika. Određeniji podatak može se očekivati od rezultata tipografske analize te brošure, a sasvim određen iz eventualnih dokumenata o djelatnosti te tiskare[32] ili o radu bakroresca J. V. Kauperza.

* * *

Činjenica da je ovo gradačko izdanje objavljeno bez autorova imena nikako ne utječe na pitanje Ivšićeva autorstva. Sudbina je pučkih literarnih tekstova da se nakon što prodru u narod odjeljuju od svojih autora. To poglavito važi za pjesme s osobito popularnim temama, a takva je morala biti i popijevka o bističkom kipu. Stoga ova knjižica tiskana u Grazu, po svoj prilici, nije jedino izdanje u kojemu se ona pojavila anonimno.

Premda anonimnost u bitnome ne umanjuje vrijednost a ni recepciju popijevke, ipak utvrđenje autorstva nije nevažan elemenat, ni kao detalj u što cjelovitijem profilu nečijega stvaralačkog opusa, ni kao podatak za retrospektivnu hrvatsku bibliografiju.

U prilog Ivšićevu autorstvu popijevke o bističkome kipu govore — kako već rekosmo — mnoge činjenice, a nema ni jednoga elementa koji bi njega kao autora isključivao ili možda upućivao na nekoga drugoga. Stoga — uzevši u obzir podatak dra Rittiga i oslonivši se na rješenja takvoga šire shvaćena autorstva, koja je pri obradi starih kajkavskih pisaca primijenila dr. Olga Šojat[33] — autorstvo *Popevke od čudnovitoga kipa Majke Božje vu Horvatcki Zemlji na Bistrici* možemo razložito pripisati Andriji Ivšiću, koji sam kaže da ju je zabilježio.

* * *

U ovoj nevelikoj, najstarijoj hrvatskoj popijevci o bističkom kipu ne treba tražiti literarnih pobuda, već jednostavnost, skladnost i pjevnost njezina izričaja tumačiti autorovom težnjom da je učini što srodnijom popijevkama već bliskima puku kako bi mu približio i njezin vjerski sadržaj. Stopljena s nekim poznatim, omiljelim napjevom, uz koji su se njezini tonsko-silabički stihovi zacijelo prislanjali, ona je ispunila svoju ulogu: u doba nemira, ratova, nesigurnosti i bezizglednosti budila je u najširem puku i vjeru i nadu u moćni zagovor Djevice Marije u mjestu Bistrici, gdje je nakon ponovna pronalaska njezina kipa podržavala nastavak i kontinuitet te drevne — u prijašnjim vremenima različnim krizama povremeno prekidane — tradicije Marijina čašćenja. Ljepotu i zanosnost njezinu treba osjetiti u draži naivnosti, čaru prostosrdačnosti, žaru vjere, toplini široka Majčina srca, nepatvoreno odslikana u izrazu lica, pogleda i smiješka crnoga Marijina kipa, iz kojega zrači dah davnine — i danas svjež.

BILJEŠKE

1. Takve tanke pučke knjižice (od 4 do 24 ili više stranica) s po jednom pjesmom ili proznim tekstom i obveznim ilustracijama Rudolf Schenda ubraja kao i letke u tzv. jednostavne književne forme pučke književnosti. — Vidi: Divna Zečević, Pučki književni fenomen (u djelu: M. Bošković-Stulli i D. Zečević, Usmena i pučka književnost, Zagreb 1978, str. 435).

2. Glasovita tiskarnica koju je 1586. u Grazu otvorio Georg Widmanstetter, a od 1688. do 1806. njome upravljali Widmanstetterovi nasljednici (Widmanstetterische Erben). Vidi Lexikon des gesamten Buchwesens, Bd. III, Leipzig 1937. — U njoj je u 17. i 18. stoljeću tiskan nemali broj djela hrvatskih pisaca.

3. Johann Veit Kauperz, austrijski bakrorezac (Graz, 15. VI 1741—31. XII. 1816). Najprije učio kod oca Ivana Mihaela, rodom Slovenca, od 1765. usavršavao se u bečkoj akademiji a od 1769. do 1770. u Firenzi. U Grazu je 1785. utemeljio i vodio crtačku školu, kasniju gradačku akademiju. Među ostalim, izradio bakroreze slika Majke Božje popraćene vedutama naših crkava (npr. slike Majke Božje iz Remetinca, Marije Gorice, Donje Voće i Marije Bistrice). — Vidi: I. Kukuljević-Sakcinski, Slovnik umjetnikah jugoslavenskih, Zagreb 1858, str. 146—148. — Enciklopedija likovnih umjetnosti, 3, Zagreb 1964, str. 161. — A. Horvat, Barok u kontinentalnoj Hrvatskoj, Zagreb 1982, str. 179—180.

4. Ne spominju ga: I. Kukuljević-Sakcinski, Bibliografia hrvatska, 1, Zagreb 1860. — P. J. Šafařik, Geschichte der illirischen und kroatischen Literatur, 2, Prag 1865. — Š. Ljubić, Ogledalo književne poviesti jugoslavjanske, 2, Rijeka 1869.

5. Zna se da je od toga Kauperzova bakroreza s likom Majke Božje Bističke stariji onaj otisnut u prvom svesku djela H. Gašparotija *Cvet sveteh...*, posvećenog Gospi Bističkoj i tiskanog u Grazu »pri odvetku Widmanštadijanskomu« 1752. — Vidi: V. Dukat, Sladki naš kaj, Zagreb 1944, str. 171—185. — K. Georgijević, Hrvatska književnost od XVI do XVIII stoljeća u sjevernoj Hrvatskoj i Bosni, Zagreb 1969, str. 211—213.

6. Rodio se oko 1660. Tonzuru i niže redove primio 1684. a iste godine prisegnuo za Bolonjski (prema nekima za Bečki) zavod. Bističkim župnikom imenovan na prijedlog Petra Keglevića, kolatora župe, i župničku prisegu položio 24. IV. 1688. Umro od kapi 23. III. 1719. kad je iz pobožnosti pošao u Sv. Ivan Zelinu; bio sahranjen u župničkoj grobnici kod velikog oltara u Bistrici. — Vidi: Vj. Noršić, Povijest župe Marija Bistrica (rkp. u župskom arhivu u Mariji Bistrici, str. 101—102).

7. Lj. Ivančan, Podaci o zagrebačkim kanonicima od 1193. do 1924 (biografija br. 898; rkp. u Arhivu zagrebačkoga kaptola).

8. Vidi str. I—IV i 6—8 rukopisa navedenog u bilješci 6.

9. Jubilejska kruna Majke Božje Bističke (poglavlje: Sv. Rittig, Kratka povijest Majke Božje Bističke), Zagreb 1935, str. 33—39.

10. Isto, str. 39.

11. Prema podacima Lj. Ivančana u rukopisu navedenom u bilješci 7.

12. Vj. Noršić (na str. 68 rukopisa navedenog u bilješci 6) kaže da se u urbaru za 1704. nahode tragovi župske bističke knjižnice te da se među 45 popisanih knjiga nalaze i zanimljivi naslovi: *Miracula Mariae Remetensis, Vitae sanctorum croatice, liber croaticum* i *Contiones aliquod croatice conscriptum,* kojima danas — prema Noršiću — u župskoj bističkoj knjižnici nema traga.

13. Njegov je naslov: *Urbarium parochiale ecclesiae et sex capellarum Bistricensium 1704.* — Vidi: J. Buturac, Marija Bistrica 1209—1980, Marija Bistrica-Samobor1981,str. 29.

14. U hrvatskom prijevodu: »... što se dade razaznati iz sljedećih — kako pjesama tako i čudnovatih događaja — što sam ja, gorespomenuti župnik sastavio, prije pribilježio i dalje zapisivao.«

15. Noršić u bilješci na kraju latinskog prijepisa doduše kaže da je te »pjesme priopćio u Sv. Ceciliji g. 1921, br. 11 i 12«. — Vidi Noršićev rukopis (str. IV) citiran u bilješci 6. Začudo, ne samo u toj godini časopisa *Sv. Cecilija* (br. 6 je posljednji broj u toj godini) nego ni u ostalim godištima te pjesme nisu nađene.

16. Možda ga je prepisao bistrički župnik Ivan Krizmanić, za kojega se zna da je utvrdio stanje ljetopisa, prebrojivši čudesa za svaku pojedinu godinu i za razdoblje pojedinih župnika. Izradio je indeks obiju knjiga ljetopisa i abecedno kazalo čudesa što su ih zapisali njegovi prethodnici. — Prijepis zapisnika sa spomenutim Krizmanićevim dodacima načinjen je strojopisom.

17. Ne može se tvrditi da je Ivšić taj tropirani *Kyrie* prenio iz *Cithare* jer ga je mogao prepisati iz nekog starijega izvora (iz kojega je mogao biti uvršten i u *Citharu),* to prije što se drugi tropirani *Kyrie,* unijet u bistrički ljetopis, ne nalazi u *Cithari.*

18. U knjižici Jubilejska kruna Majke Božje Bističke, gdje su u poglavlju *Drevne bističke popijevke* (str. 129—141) objavljene tri pjesme: *Poslušajte verno* (pripisana

Ivšiću), *Hvalu dajmo mi Marije i Sim šetujte o grešniki* (obje pripisane Berkeu). Ovoj trećoj pjesmi Rittig je dao naslov *Berkina popevka o Mariji Bistričkoj. Iz »Knjige bistričkih čudesa« (Cantio noua de B. V. M. Ad notam superiorum adhortatoria ad deuotionem Marianam hujus miraculosae statuae Bisztricensis).* Sastoji se od 37 strofa, svaka s po četiri nerimovana osmerca. Zanimljivo je da Krizmanić tu pjesmu nije zabilježio u indeksu *Liber miraculorum* (sv. I i II).

19. Prema Krizmanićevim podacima spomenutima u bilješci 16.

20. Umrla 20. VIII 1700. u 69. godini života (Vidi bilješku 21 u Noršićevu rukopisu citiranom u bilješci 6). J. Balagović obilno je darivala crkve, među ostalim dala je 1672. u pavlinskoj crkvi Sv. Marije u Lepoglavi sagraditi oltar Bl. Djevice Marije Čenstohovske. Pod njezinim pokroviteljstvom tiskane su u Zagrebu 1697. g. propovijedi zagrebačkoga kanonika Mihajla Šimunića *Služba Marijalska.* — Vidi Hrvatski biografski leksikon, 1, Zagreb 1983, str. 381—382.

21. Vidi biografiju br. 855 u rukopisu citiranom u bilješci 7.

22. Vidi str. 79. rukopisa citiranog u bilješci 6.

23. Citirano prema: F, Kurelac, Jačke ili narodne pěsme prostoga puka hrvatskoga po župah Šoprunjskoj, Mošonjskoj i Železnoj na Ugrih, Zagreb 1871, str. 214—216.

24. Isto, str. 209—213.

25. Citirano iz molitvenika *Duhovni vertljac* (str. 99) koji su za Gradišćanske Hrvate priredili i 1753. izdali franjevci L. Bogović i G. Palković. — Prema Stefanu Zvonarichu, pjesme uvrštene u taj molitvenik predstavljaju prastaru narodnu poeziju. Vidi Zvonarichev članak: Fra Lovrijenac Bogović (1719—1789) — znameniti gradišćanski franjevac, Kačić, 1982, sv. XIV. str.95-105.

26. Preuzeto iz rada: O. Šojat, O Prekomurskoj pjesmarici I (1593?). Izbor iz starije hrvatskokajkavske književnosti — 16. stoljeće, Kaj, 8/1975, br. 9/10, str. 86—96.

27. Iz Pjesmarice Jurja Ščrbačića (1687); citirano prema: Cantiones Georgii Scherbachich (Izbor i predgovor Olge Šojat). Hrvatski kajkavski pisci II. 17. stoljeće. Pet stoljeća hrvatske književnosti, 15/II, Zagreb 1977, str. 352—363.

28. Citirano prema: *Put vu nebo.* Molitvena knjižica... Znović naložena, Zagreb 1852, str. 281—282. Pjesma je vjerojatno bila objavljena u nekom ranijem izdanju ovoga molitvenika. Prvi puta — koliko nam je poznato — tiskana je u molitveniku Josipa Ernesta Matijevića *Vnogoverstna pobožnosti kerščanske zveršavanja,* Zagreb 1802, str. 189, no zacijelo je nastala mnogo ranije, jer je sv. Ivan Nepomuk (1393 mučen — kako se u narodu vjerovalo — kao žrtva ispovjedne tajne) bio vrlo čašćen i izvan Češke, pa i u nas, i prije nego je (1729) proglašen svetim. U *Hrani nebeskoj* (1748) J. Muliha nalazi se također jedna pjesma njemu posvećena.

29. Vidi članak: O. Šojat, Petar Berke: »Kinč osebujni slavnoga Orsaga Horvatckoga«, Kaj, 6/1973, br. 7, str. 22—34

30. Također je neobično što Berke u svojem molitveniku nije objavio i dvije pjesme za koje Rittig izričito kaže da su njegove i da su zapisane u *Liber miraculorum.* — Vidi o tome bilješku 18.

31. Vidi str. 21 rukopisa navedenog u bilješci 6. — Godine 1767. u Mariji Bistrici bio je župnikom Pavao Jurak a uz njega kapelani Stjepan Györy (njemački propovjednik) i Mihajlo Talliande Vyzek (mađarski propovjednik). — Vidi djelo J. Buturca citirano u bilješci 13.

32. Bibliografiju materijala tiskana u oficini Widmanstetter radi dr. Theodor Graff, direktor knjižnice Steiermärkische Landesbibliothek u Grazu. — Vidi njegov članak: Bibliographia Widmanstadiana, Zeitschrift des Historischen Vereines für Steiermark, Graz, 68/1977. — Dru Graffu ova knjižica s popijevkom o bističkom kipu — kako je u privatnom pismu saopćio — nije poznata.

33. Objavljujući izbor iz njihovih djela u seriji PSHK, dr. O. Šojat, vrstan stručnjak za našu starokajkavsku književnost, napominje da je svako djelo, bez obzira je li izvorno ili preradba/prijevod, stavila »pod ime kajkavskog autora odnosno prerađivača/prevodioca«. — Vidi Hrvatski kajkavski pisci II. 17. stoljeće, Pet stoljeća hrvatske književnosti, 15/II, Zagreb 1977, str. 436.

Stanislav ŠODAN

Svakodnevica

Dan je izmicao. Oprao sam noge i upalio Radio-Grad. Popio sam dva gutljaja sode da rastjeram mučninu. Svakodnevica samo što nije prošla. Zavukao sam se u krevet. Bilo je hladno. Sunce je bilo negdje s druge strane Zamlje. Radio-Grad je javljao da su pronađene tablete protiv čovjeka. Pučanstvo je obaviješteno da je parenje slobodno. Suita u c-molu zamijenila je vijest dana. Virtuoznost svirača prekinuo sam jednim udarcem rukom. Radio-Grad je utihnuo. Rutnuo sam. U daljini se čuo zvuk vlaka. (Vlak me podsjeća na putujuće sudbine. Svojom strpljivošću spaja krajnosti. Scenarij je malih života...)

Prekinuo sam misli i nahranio ribicu u akvariju. Malo gimnasticiranja i mrak. Htio sam zaspati, ali nikako do sna. Ni brojenje ovaca nije pomoglo. Prevrtanje još i manje. Zahvatila me je nekakva neuroza. Osjećao sam da treperim. Noć je putovala prema svjetlu a ja sam bio promatrač. Zurio sam u tminu. Još malo i sat će zvoniti. Pokušavao sam se koncentrirati, ali svakodnevica me je proždirala.

Zubi, noge, soda, Radio-Grad i san do termina. Uvijek isto. Ujutro brijanje i poslušno bezmenovlje do poslijepodne.

Gutao sam mrak. Svijest se žarila. Iz glave kao da je nešto htjelo iskočiti. Navirala je bujica misli. Koncentracioni logori! Gulazi u Sibiru! Zatvori! Molim, razjasnite pojam zatvorenik! Gdje i kada je čovjek zatvoren?

Postalo mi je sibirski hladno. Navukao sam na sebe deku. Skupio se. Pogledao sam u slobodu i ugledao mirovinu. Pa ja sam do tada uhapšen! Pustit će me na slobodu sa štapom i popisom što smijem jesti. U predsoblju smrti bit ću dat sebi na raspolaganje...

Sad već nije bilo sna. Upalio sam svjetlo, tresnuo Radio-Grad. Javljao je: »... predloženo osnivanje telefona za samoubojice...« Udario sam ga. Pao je na pod i prestao raditi. Antena je bila slomljena.

Prepao sam se samog sebe. Što mi je? Gubim li nadzor nad sobom? Treba li mi liječnik?

Popio sam čašu vode. Kazaljke su nemilosrdno grabile prema svojoj obavezi.

Tražio sam smiraj. Radio-Grad se trzao. Iščupao sam mu glavnu žilu iz zida. Izdahnuo je. Pogled mi je pao na golišavu ženu sa slike. »Ljetujte s nama!« Došao sam do cijene i sklopio novine. I ljubav se prodaje!

Počeo sam kleti. Trgnuo sam se i osjetio da razgovaram sam sa sobom. Bože, pa moj mozak hlapi!

Gutljaj rakije me stresao. Na mom licu javio se smiješak Budala, usmjerio sam misli samo na tamnu stranu života a sutra je utakmica. Odmah mi se otvorio apetit. Komad slanine za tren je nestao. Sastavljao sam u sebi momčad i zaspao.

Kao da su me sve munje ošinule po glavi kad je sat proradio. Nije znao za milost. Nemilosrdno je izvršio svoju dužnost. Odzvonio je najraniju jutarnju himnu čovjeka pod obavezom.

Uredio sam svoje tijelo i predao ga na radno mjesto. Ja čekam utakmicu.

Pavao DESPOT

Na zadarskoj tržnici dva pijetla svezana

Dr. Jošku Pinjateli

Vaše pokušaje da se odriješite
uvijek ću u srcu nositi;
gle, počelo je rositi!
Još jedna vaša rana
jer rosilo je, eh, rosilo,
uvijek se nekog kosilo:
na vama prve kapi
i pjev za rano buđenje;
sve glasnije i uporno
raskoši jutra nuđenje...

A onda ljudske ruke,
i došli ste do luke
iz koje nema plova.
»Ne fraziraj, učini nešto,
odriješi nas, daj, brzo, vješto!«
kao da čujem... Slova

prastara mene muče,
slike su sve to kruće,
oči se moje mute;

jer ne znam, slabić ja sam,
što će im vapaj kasan,
vjesnici zore šute.

Idem, pijetli, pomogo bih,
ali ne mogu, samo stih
šiknuo je — srce bunca;

nikad više, ej, pjevači,
zoru s vama neću taći
ni rađanje vidjet sunca...

Jakov IVAŠTINOVIĆ

Razna lica književnosti

Književnost ima toliko lica koliko ima književnih djela, odnosno pisaca. Budući da pojedina djela, odnosno pisci, imaju nešto zajedničko, moguće je u osnovnim crtama skicirati razna lica književnosti. Iza svakog lica književnosti stoje pisci sa svojim ljudskim osobinama i sa svojim ponašanjem. To znači da govoreći o licima književnosti istovremeno govorimo i o licima pisaca, o njihovu prihvatljivom ili neprihvatljivom djelovanju.

Potrebna književnost

Potrebna je ona književnost koja govori oslobodilačkim i humanističkim jezikom, koja je lijek i pomoć, hrabrost i putokaz, bogatstvo života i trenutak istine.

Da bi književnost bila potrebna, mora nešto značiti, mora braniti slobodu i opredjeljenje svakog čovjeka, mora nekome biti oslonac, mora rasti u čovjeku za čovjeka, mora biti veća od sebe, od vremena i od čovjeka, mora biti zrela umjetnost.

Svako društvo i vrijeme, kao i svaki pojedinac, posjeduje svoju književnost za svoje estetske i društvene potrebe. To je književnost koja bilježi, saopćava i čuva one vrijednosti koje trebaju ostati i djelovati po shvaćanju toga društva i pojedinca. Moguće zabune, krive ili štetne procjene ne govore o potrebi, nego o kvalificiranju književnosti. Potreba je uvijek bila, jest i bit će. Mijenjaju se samo pristupi i shvaćanja.

Književnost je slobodna i javna, moćna i humanistička, umjetnička i neponovljiva djelatnost. Ako to nije, onda nije ono što treba biti. Ostvaruje se u životu, polazi iz njega i postoji zbog njega. Reagira na izazove vremena i sudjeluje u njihovu rješavanju. Ne poznaje granice: ni ideološke, ni političke, ni vjerske. Ne prihvaća zatvaranje u ideološki ili politički geto; odbija progonstvo u književnu pustinju i laž. I dok je takva, dobra je i potrebna je.

Nemirni engleski pisac Graham Greene, koji je često ulazio u borbu za pravednije društvo, rekao je: »Pisac ne smije biti slijep ni pred kakvim nasiljem, bez obzira na to da li će se netko osjećati uvriježenim time što on piše istinu.«

Angažirana književnost jest i potrebna književnost, ali pod uvjetom da njena angažiranost nije određena voljom vladajućeg režima, da svaki pisac sam određuje oblik i sadržaj svoje angažiranosti, da angažiranost proizlazi iz obojene kvalitete, a ne iz prisilne namjere.

S jednim smo načistu: potrebna je svaka književnost koja je umjetnički vrijedna, a nepotrebna je svaka književnost koja je umjetnički loša. Potrebna književnost može se lako odrediti; to je ona umjetnički vrijedna književnost koja pomaže čovjeku da se slobodno, humanistički i progresivno ponaša.

Književnost je sastavni dio društva i onda kad je u opoziciji, a u opoziciji može biti samo u slobodnom društvu koje znade da je najopasnija riječ: nenapisana, prešućena, neobjavljena, sakrivena i neiskrena riječ, i to zato što postoji izvan kritičke kontrole i kvalifikacije. Književnost u opoziciji potrebna je i zbog toga što jedino ona može vidjeti i oprati zagađenu čovjekovu i društvenu dušu, što se može pobuniti protiv nasilja nad ljudskim dostojanstvom, što može odbaciti šutnju i konformizam, što može braniti slobodu pojedinca i naroda i što može gledati naprijed.

Samo u društvu koje prihvaća slobodnu razmjenu misli, kao polaznu točku u svakom dijalogu, književnost može biti dobar i potreban suputnik. Tamo gdje nema široke ljudske svijesti, borbenog opredjeljenja za istinu i napredak, vidovitog poniranja u stvarnost, slobodne slobode, umjetničke snage, stvaralačke bujnosti i upotrebljive iskrenosti, nema ni potrebne književnosti. Zato nije svejedno da li književnost nastaje pod visokim pritiskom totalitarizma i moćnog siledžije koji si može dozvoliti da flomasterom piše po zidu: ovo valja a ovo ne valja, ili nastaje u okvirima slobodnog dijaloga onih koji se ne slažu. U prvom slučaju ona postaje nepotrebna gnjavaža, a u drugom slučaju potrebni pratilac.

Nepotrebna književnost

Javlja se na neplodnom književnom tlu, tamo gdje društveno-političku stvarnost obilježavaju: zabrane, suženi prostori za slobodu, birokratska kultura, strah, polemička agresivnost, isključivost i netolerancija, tamo gdje se slobodom naziva samo jedna sloboda i gdje se protuljudskim djelom može nazvati svako umjetničko djelo koje nije izraslo pod okriljem vladajuće politike, tamo gdje službeni ideolozi, kritičari i pisci svoju ideju i političku orijentaciju proglašavaju jedinom orijentacijom, polazeći od shvaćanja da je književni i umjetnički čin samo ono što je u skladu s njihovim mišljenjem, tamo gdje se idejno-političkim izazovom smatra sve što postojeća vlast ne može prihvatiti, tamo gdje su pravci kretanja obilježeni jednosmjernom prisilom.

Književnost koja svoje vlastito gledanje diže na nivo općedruštvene važnosti, ponašajući se kao babaroga koja plaši sve one koji se s njom ne slažu, nije nikakva književnost, nego književni lopovluk jer se bori protiv mišljenja, slobode i čovjekova dostojanstva, jer čitaoce nastoji prevariti i prevesti žedne preko vode. To je književnost koja se razračunava s idejama i ljudima na policijski način, denuncijantskim metodama i odsustvom moralne odgovornosti. Ona svoje ideale brani siledžijski, ideološkim i fizičkim progonima, zbog čega postaje politička opasnost pred kojom svatko bježi kako stigne. Zla sudbina te književnosti u tome je što ne shvaća da se moralni nemiri i društvena svijest o vremenu ne mogu trajno držati pod kontrolom.

Nepotrebne su i one polemičke knjige koje strastveno, žestoko, nepomirljivo i neprijateljski pucaju po usputnim i malim temama, po ljudima koji se ne mogu i ne smiju braniti i po događajima koji ne izgledaju tako kako ih ti polemičari vide; one brzo pokažu da se radi o naručenim i nepoštenim knjigama, a ne o iskrenom uvjerenju i doživljaju.

Nikakvu ozbiljniju, a kamoli vodeću, idejno-političku ulogu ne može imati književnost koja se utopila u svakodnevnoj ideološko-političkoj demagogiji; ne može jednostavno zato što joj nedostaje potrebna širina i što je guši demagoški prakticizam. Njezini tekstovi prije ili kasnije svrše u otpadu, među suvišnim i mrtvim riječima.

Pisci koji po uzoru na političare govore mnogo a ne kažu ništa, trudeći se da ne reknu nešto zbog čega bi imali neugodnosti, obično prepričavaju tekuću politiku i nevažne pojave jer im to osigurava miran život i važnost u sredini koja se ne usuđuje misliti. Bez njih književnost može biti kao što može biti bez svega što je nepotrebno, što ne odražava stanje duha i što mimoilazi težinu života. Međutim, upravo takvi pisci najčešće beskompromisno udaraju po protivnicima koji su bez vlasti i moći, objašnjavaju ono što je jasno ili što nitko ne prihvaća, govore zbog sebe a ne zbog onoga o čemu govore, iskrivljuju i ono što se ne da iskriviti. Njihove najjače karte jesu: ironija, omalovažavanje i zlonamjerno iskrivljavanje činjenica. Njihov cilj nije mijenjanje svijeta, nego pokorna služba gospodaru. U napade idu samo onda kad dobiju mig ili naređenje, kad moraju govoriti lažno, ishitreno i bleferski u stilu: nitko mi ništa ne može. Najveći njihov jad jest u tome što se vrte u krugu nepotrebne književnosti, bilo da je stvaraju ili brane izvan historijskih okolnosti i životne širine.

Knjiga može poticati čovjeka na zločin, može ga moralno kvariti, može podgrizati osnovne ljudske vrijednosti u njemu, može deformirati njegovu sposobnost da misli i mašta, da osjeća i da bude razborit, može igrati ulogu pokvarene robe. Takva je knjiga nepotrebna knjiga i protiv nje treba ustati, ali pri tom treba biti oprezan i ne zloupotrebljavati tu potrebu.

Za štetne posljedice ne treba kriviti samo određena književna djela no to ne znači da ne treba govoriti o njihovoj štetnosti i odgovornosti.

Oblici nepotrebne književnosti mnogobrojni su ali pri njihovu utvrđivanju i kvalificiranju potreban je krajnji oprez da se ne bi otišlo u netolerantne krivine, da se ne bi povrijedio princip: sloboda i pamet svima.

Uskogrudna književnost

Za književnost koja ne prihvaća estetski pluralizam i u kojoj se estetski interesi kreću izvan široke i sveobuhvatne životne prakse, izvan konkretne čovjekove sudbine, izvan slobode za sve, može se reći da je uskogrudna jer čitaocima ne nudi bogatstvo života u najširem pluralističkom okviru, u slobodi svih društvenih struktura. U toj književnosti ne govori se otvoreno i argumentirano o svim, pa i suprotnim, pojavama; ona umjesto političkih poruka govori politikantske poruke; formulu: »neprijateljski i reakcionarni sadržaj« zloupotrebljava unedogled, čak i onda kad prihvaća da je prava književnost samo ona koja se bori za istinu, pri čemu se ne izjašnjava dokraja jer ne kaže za koju, kakvu i čiju istinu.

Uskogrudna književnost opovrgava mišljenje: samo u mašti čovjek trči k cilju koji ne postoji; ona ne shvaća da sloboda stvaralaštva nije u tome da režimska književnost određuje što ima veze a što nema s književnošću i životom. Njeni zastupnici se ponekad zaklinju da su borci protiv biološkog rasizma iako su otvoreno opredijeljeni za književni rasizam, za boje svojih ideja.

Književni rasisti proglašavaju lošom književnošću (a ponekad i otrovom) sve što im se ne sviđa, bez obzira na kvalitetu. Sredstva su njihove borbe: prešućivanje, zabranjivanje, etiketiranje i omalovažavanje. Obično se regrutiraju iz redova političkih, idejnih i estetskih bolesnika raznih vrsta a najviše ih ima tamo gdje su zakonom zaštićeni.

Bezvezna i prostačka književnost

Književnost bez misli, osjećanja i stavova, bez borbene i angažirane slobode, bez sadržaja koji su važni za pojedinca i društvo, književnost koja nikoga ne

opija zanosom i vjerom u čovjeka, nedorečena i nedovršena književnost, prljava i prostačka književnost saopćava čitaocu duševnu bolest i duševno siromaštvo autora koji nije estetski, nego psihijatrijski slučaj. Takva se književnost netalentirano i bolesnički predaje vrevi seksa i besmisla, neurotično reagira na svijet oko sebe, arogantno prodaje rog za svijeću, ne zna ni za osjećaje, ni za slike, ni za misli, ni za izraz (jer izraz je osmišljen red). Nju iz mrtvila tu i tamo podigne prostačka riječ koja nema ni lica ni unutrašnjeg svijeta. Za nju je zbrka pravilo, nerazumljivost je opredjeljenje a praznina je obilježje.

Ima pisaca, posebno pjesnika, koji smataraju da su toliko moderniji i prisutniji koliko su nejasniji i smušeniji, duševno prazniji i misaono tanji, prostačkiji i narcisoidniji. To što oni pišu obično brzo prolazi i ne pamti se, osim ako se ne pamti kao književna prljavština. Njih u književnost (pardon, ne u književnost, nego u časopise i knjige) puštaju njima slični i jalovi pisci da bi tako ojačali svoju vlast u književnosti.

Ići po bespuću pikanterija i seksa, psovki i moralnih gadarija, zbrke i nejasnoće znači bježati od idejnog, moralnog, materijalnog i političkog zla; to je konformistička, oportunistička i ljudska kapitulacija; to je važno pričanje o onome što je nevažno ili manje važno; to su arogantne i primitivne stranputice.

Književnost koja istražuje konkretno djelovanje riječi a ne konkretne probleme svačije i tuđe slobode, čime se bave neki jako važni nepjesnici radi šokantnih efekata, odvodi tekst u kaotičnost svijeta i verbalističke apstrakcije, što je samo opravdanje za bijeg od moralne, etičke i ljudske odgovornosti. U takvoj književnosti, posebno u poeziji, tekstovi ostaju bez oblika i značenja a zadržavaju samo osnovnu građu: riječ, ali u totalnom rasulu, u grobnicama misaonog siromaštva, etičkog sljepila i moralne ludosti. Ta se književnost ne može izdići na razinu prirodne i važne činjenice, ne svraća pažnju na sebe svojom važnošću i snagom, nego prizemnim i taktizerskim ponašanjem; ono što je u njoj primjetno jest: nametljiva smušenost, vulgarni bezobrazluk i moralna agonija koja traje; ona nije svjetlo u zamračenom svijetu, nego mrak u mraku.

Mnogi pisci na različite načine prikrivaju svoju stvaralačku nemoć. Često čitalac ne zna da li je ono što su sakrili važno ili nevažno te da li su uopće nešto sakrili; muči se da nađe neki smisao i da nešto doživi, ali bez rezultata; posrće na kićenim riječima koje se međusobno ne sporazumijevaju.

Bezvezna i prostačka književnost ne javlja se kao kvaliteta, nego kao skandal, kao galama, kao eksplozija, kao plamen kojemu se ne može prići jer se protivi razumijevanju, no koji na sreću korakne i stane. Za tu se književnost tu i tamo kaže da je radikalna i da prezire konvencionalne vrednote, što je prazni verbalizam, infantilno brbljanje i pubertetska neozbiljnost jer u njoj nema ništa osim neprovrelog seksa, stilskih i pravopisnih nezgrapnosti i misaonog siromaštva.

Fizičke i psihičke prljavštine pokazuju samo prljavi ljudi; ostali ljudi uklanjaju ih na prikladne načine i ne pokazuju; ako ih, pak, moraju pokazati, onda ih pokrivaju snažnim talentom, krupnom istinom i nužnom autentičnošću, dobro pazeći da neka prljavština ne ostane u obliku neukusnog verbalnog mjehurića.

Sujetna književnost

Kao što postoje sujetni ljudi, tako postoji i sujetna književnost. Ta književnost okuplja pisce koji misle samo na sebe, ne vodeći nikakva računa o drugima.

Sujetni pisci traže povlašteni položaj za sebe i svoja djela i trude se da uvijek i u svemu vode glavnu riječ. Najčešće se pojavljuju među takozvanim državnim piscima i u sredinama u kojima nitko osim njih ne može slobodno govoriti. Oni, bez ikakve kritičnosti i uz podcjenjivanje drugih pisaca, na nivo svoje sujete dižu sami sebe. Druže se samo s onim piscima i kritičarima koji bezrezervno hvale njihova djela. Oni obično ne hvale nikoga osim sebe, a mogu pisati i dobro i loše, što, jasno, ovisi o njihovu talentu. Ako ipak o nekome govore dobro, onda je to zato što ga zbog nečega trebaju.

Sujetna književnost gura se u život laktovima i na sve moguće načine: kvalitetom, galamom, podvalama, pa i denuncijacijama. Samodopadno se nameće kao mjerilo svake vrijednosti.

Sluganska književnost

Književnost koja je bezuvjetno podložna dnevnoj politici stvara drugačiji svijet od svih postojećih svjetova. Ona ne smije prijeći na onu stranu stvarnosti koju dnevna politika ne prihvaća kao svoju stvarnost.

Pisci koji se sluganski ponašaju ne smiju izlaziti iz ideoloških i političkih krletki a čim izađu, stradavaju kao što stradavaju i kanarinci koji ne znaju živjeti u slobodi — izvan krletke. Ti su pisci najsigurniji dok ih službena politika hrani u službenoj krletki. Sloboda je za njih veća opasnost od krletke jer u slobodi nema njihove slobode.

Sluganska književnost postoji kao vrijednost zbog društvene i političke klime, a na zbog svoje estetske vrijednosti. Politikantska izvrtanja i podmetanja, kojima se obilno služi, dovode je do »ozbiljne« prisutnosti ali joj ne daju snagu trajanja, što nije ni moguće zbog iskrivljavanja ili prešućivanja istine. Njeno snishodljivo političko dodvoravanje odvodi je u duhovno zagađenu književnost, u kojoj nema mjesta za nezavisne stavove.

Kad netko traži da književnost bude u službi pokretačkih i razvojnih snaga društva koje su na vlasti, misleći pri tome samo na ono što on može i smije misliti, onda je on protiv nezavisne književnosti i za književnost koja je u službi režima — bez tolerancije za drugačija mišljenja. Ništa ga ne spašavaju dimne bombice kao što su: kritizerstvo, nacionalističko zastranjivanje, klerikalna zasukanost, dogmatska ograničenost, anarholiberalistička propaganda, aferaška i senzacionalistička dopadljivost i tako dalje. Tada te bombice djeluju kao huškačka i histerična galama kojoj je cilj: zaplašiti i one koji su plašljivi, i one koji nisu plašljivi.

Sluganski pisci nastupaju kao političari i politički rješavaju književne probleme; njih ne zanimaju moralne i ljudske dileme, kojih ima i među pristalicama, i među protivnicima vlasti; ne shvaćaju da pravi pisac ne može biti bezuvjetni branilac vladajućeg režima jer je taj režim i loša praksa, iznad koje bi se on morao uzdignuti, gledajući naprijed.

Pisac je svojim djelom, a ne svojom političkom pripadnošću i aktivnošću, politički i društveno aktivan, ali samo onda kad je slobodan, kad svojim angažiranim porukama ne isključuje tuđe angažirane poruke. U protivnom slučaju on je veliki sluga i mali pisac koji kao pisac politički ne djeluje prihvatljivo ni ozbiljno.

Sluganski pisci htjeli bi integrirati politiku i književnost, ne shvaćajući da je to moguće samo u slobodnoj književnosti koja se slobodno politički opredjeljuje, bez ičijeg pritiska i sluganskog ponašanja.

Doušnička književnost

To je književnost koja ne govori, ne misli i ne osjeća, nego psuje, pljuje, viče, optužuje i denuncira. Ona se služi pogrdnim riječima, prijetnjama zatvorom i oduzimanjem svih građanskih prava; šilji pero protiv progonjenih i nezaštićenih pisaca; vulgarno i psovački degradira nepoćudne vrijednosti; grdi i olajava neposlušne pisce kao nepodobne i opasne građane, znajući da napadnuti pisci moraju šutjeti; pokušava biti važna i velika na tuđi račun; ponaša se kao što se ponašaju fakini koji žive od krivog svjedočenja i krađe.

Doušnička književnost najjače dolazi do izražaja u polemikama, esejima, feljtonima i memoarima kao nepristojni i neugodni napad radi diskvalifikacije, kao razgovor u kojem drugi mora slušati i biti manji od makova zrna. Iza nje stoje karijeristi, konformisti, pokvarenjaci, ulizice, debelokošci i psovači, koji su prostački neobjektivni, neukusno jednobojni i bezobzirno prljavi. Kreće se izvan okvira: moralni čin u sferi slobode, imajući pred očima masni, dobro zaštićeni i dobro plaćeni komad kruha.

Literarni doušnici izmišljaju protivnike, krivice i optužbe. Tamo gdje nije zgodno i popularno napasti nekoga u ime ideoloških i političkih razloga napadaju u ime kritičko-estetskih razloga, tobože stručno. Ako im se nešto politički ne sviđa, nazivaju to umjetničkim promašajem i time otvaraju vrata za književno i građansko osporavanje. Ne govore o politici, a rade u ime politike — samo prikriveno.

Doušnički pisci najčešće se pojavljuju među literarnim birokratima, urednicima časopisa koje nitko ne čita, službenim psovačima i zaduženim novinarima koji narcisoidno vedre i oblače; ponašaju se kao da nešto znače iako i sami znaju da ništa ne znače. Ako govore o stvaralačkoj slobodi, onda govore pod zaštitom svoje moći i neiskrenosti, u ime organiziranih snaga države i političke taktike, proglašavajući sebe zaštitnicima stvaralačkih i humanističkih ideja a protivnike mračnjacima, gnjavatorima, jednosmjernim i jednobojnim desničarima.

Kada doušnici ne mogu ništa konkretno reći, onda gromoglašno i prijeteći počnu vikati i uvjeravati, ne samo druge nego i sebe, da se iza obrane slobodne i nezavisne književnosti krije demagogija i frazerstvo, ideološki mrak i netolerantno ponašanje, pogromaška hajka i nedostatak pameti. Svojim protivnicima i kritičarima predbacuju sve ono što se na njih odnosi i po čemu su upravo oni, doušnici, takvi kakvi jesu. I pri tom se prave Englezi, kao da su se svi, osim njih, najeli ludih gljiva.

Doušnici u životu, a tako i u književnosti, nisu ništa drugo nego bijedne i prodane duše.

Falsifikatorska književnost

Pisci koji samovoljno, na osnovi unaprijed stvorenih mišljenja, nameću izmišljene teme, rješenja, događaje, situacije i poglede stvaraju falsifikate. Prepravljanje i ubacivanje života u predviđene idejne, političke i druge kalupe, bez obzira na to kako je učinjeno: izvrsno ili loše, nije ništa drugo nego falsifikat.

Falsifikatorska književnost sakriva se iza lažnog humanizma, moralne i revolucionarne magle i svjesnog nastojanja da se podvalama i prevarama otupi svijest čitalaca. Ona ne poštuje, ne osjeća i ne donosi istinu i proturječnosti; ne suočava se izazovno i osmišljeno s problemima vremena i dugoročnim razvojem društva; laže prekrajanjem ili prešućivanjem, lakiranjem ili prikazivanjem u crno-bijeloj tehnici, koja počiva na netočnoj pretpostavci: jedni ljudi su samo dobri i pametni, a drugi su samo loši i glupi.

Literarne prevare pišu literarni prevaranti: lijevi, desni i srednji — u pravilu netalentirani pisci koji se rado sakrivaju iza onih koji uvijek vedre i oblače i koji su uvijek u pravu.

Književnost koja govori samo o dekadentima, pustolovima, sladostrasnicima, hazarderima i subverzivnim štetočinjama u okviru jednostrane i tendenciozne nakaznosti svjesno iskrivljuje stvarnost i pretvara je u laž.

Svako viđenje života izvan realnosti i metaforičke projekcije vodi u izmišljanje, falsifikatorske preobrazbe i sukob s istinom. Život nije bajka a tko ga vidi kao bajku postaje ironični skeptik, bijeli svileni rupčić, suvišni list na grani i uzbudljivi varalica koji iza spuštenih zavjesa izmišlja izmišljotine.

Pisci koji ne znaju, ne žele ili ne smiju misliti, gledati i vidjeti pronalaze ono čega nema i ne može biti da bi zadovoljili svoje ili tuđe potrebe i želje. Lakše im je izmišljati i krivotvoriti nego govoriti istinu koja donosi neugodnosti.

Književni falsifikati su prevare — i ništa više.

Zloupotrijebljena književnost

Književnost zloupotrebljava svoj položaj onda kad zalazi tamo gdje ne treba zalaziti i kad govori ono što ne treba govoriti.

Talentirani pisci mogu talentirano, u zrelim estetskim djelima, propagirati štetne sadržaje, ideje i zločine. Tome se ne treba čuditi jer je i otrov moguće ponuditi u zlatnoj čaši ili u najboljem jelu. Kao što je moguće zloupotrijebiti prijateljstvo ili nečiju dobrotu, tako je moguće zloupotrijebiti i književnost: obranom deformacija čovjekove psihe, narcisoidnim isticanjem seksualne slobode i propagiranjem fizičkog, ideološkog i političkog nasilja.

Piscima koji talentirano zloupotrebljavaju književnost ne treba zabranjivati da pišu jer nitko nema pravo da određuje granice stvaralačke slobode i teme o kojima se može pisati, ali je potrebno, bez posljedica, javno upozoriti na pogreške i zloupotrebe. Književnost ne treba sputavati ni onda kada griješi ali je treba dovesti pred društveno ogledalo koje će joj pokazati njeno idejno, etičko, moralno i političko sljepilo, njenu funkcionalnu štetnost i rugobu.

Osnovno je pitanje kako odrediti da li je nešto prihvatljivo ili neprihvatljivo. Stavovi su mogući i potrebni ali samo dotle dok se ne pretvore u zabranu, progon, siledžijsku samovolju, sudsku osudu i javno sramoćenje bez mogućnosti ravnopravne obrane.

Moguća je i opravdana idejna diferencijacija ako ona u ime jedne ideje ne traži zabranu ostalih ideja. Ona je prihvatljiva dotle dok se svodi na određivanje granica vlastitog opredjeljenja a postaje intelektualni zločin kad u ime svoga opredjeljenja ne prihvaća sva ostala opredjeljenja.

Čim pisac prihvaća samo svoju slobodu, netrpeljivost, isključivost i vrijednost a da se ne crveni od stida, nije daleko od zloupotrebljavanja književnosti, odnosno od književnog zagađivanja.

Književna kamuflaža

Pod književnom kamuflažom podrazumijevamo pisanje književnih tekstova s namjerom da se pod firmom književnosti neke misli proture u književnost i život. Tada se zapravo radi o krijumčarenju robe na teren na kojem je ta roba zabranjena. No u tome nema ništa loše jer to zahtijeva nužda života.

U zemljama u kojima nema slobode često su pisci prisiljeni da svoje misli, političke stavove i borbu protiv nasilja kamufliraju književnošću. Tada oni ilegalno bježe preko granice dopuštenog da bi pomogli borbu za stvaranje boljeg i slobodnijeg svijeta.

Kamuflažu susrećemo svagdje gdje književnost mora dokazivati da je život lijep i onda kad nije lijep, da je čovjek sretan i onda kad nije sretan, da su antirealističke istine prave istine.

Na različite načine pisac se može kamuflirati, na primjer: erotičkom raspojasanosti, mističkim individualizmom, govorom životinja i stvari, prošlošću, borbom za novu stvarnost i tako dalje.

Tendenciozna književnost

Pojam »tendencioznost« sadrži ružan prizvuk. Kad kažemo da je nešto tendenciozno, mislimo da nije objektivno, istinito i upotrebljivo.

Tendencioznost se javlja onda kad autor, zlobno ili dobronamjerno, svejedno, određena shvaćanja stavlja u prvi plan, odbacuje sva ostala shvaćanja.

Tendenciozna književnost namjerno pokazuje iskrivljenu sliku i zbog toga je loša. Takva književnost ne može uočiti pravi čovjekov odnos prema stvarima, pojavama i drugim ljudima, ne može uhvatiti postanak, kretanje i nestajanje čovjekovih uzbuđenja, misli i djela, ne može biti skladište beskrajnih ritmičkih oscilacija čovjeka na vjetru historije i života.

Dabome, izvjestan oblik tendencioznosti nije moguće ukloniti jer je književnost tendenciozna i onda kad iznosi bilo koji čovjekov stav, i onda kad se prema tome stavu odnosi kritički. Ali ta tendencioznost je prihvatljiva jer nije nametnuta izvana. Razumljivo, to je golema razlika.

Konačno, nije problem u tendencioznosti, jer nema netendencioznog djela, nego u kvaliteti, iskrenosti i odnosu prema slobodi za sve ljude jednako.

Sve je tendenciozno, samo neka ne bude tendenciozno uz prisustvo mržnje, sebične isključivosti i osporavanja tuđih opredjeljenja.

Neknjiževna književnost

Na tržištu se u velikim nakladama javljaju knjige koje čita velik broj čitalaca. Te su knjige pisane jednostavno i zanimljivo. Ne zahtijevaju od čitalaca nikakav intelektualni ili psihički napor. Ne pružaju nikakvu spoznaju, ali donose obavijesti o tome kako se nešto dogodilo. Ne sugeriraju stvaranje novog života, nego pokazuju kakav je postojeći život. Ne problematiziraju život, ljude i događaje, nisu kritičke i opasne za postojeći poredak. Snaga njihova održavanja u njihovoj je lakoći, pristupačnosti i masovnosti, u mnogobrojnim čitaocima. Kad tih knjiga ne bi bilo, mnogi ljudi ne bi ništa čitali. To su različiti »krimići«, »ljubići« i romani u nastavcima. Žive od fabule i zapleta. Za njih se može reći da su neknjiževna književnost, odnosno »književnost« koju književnost ne pušta u svoje redove zbog umjetničkih nedostataka. Neki je katkada nazivaju šundom (njem. Schund — izmet, otpadak, loša roba) ali pri tom treba biti oprezan jer svi pristupi šundu nisu jednaki. Ako ona može zaokupiti i raspoložiti običnog čitaoca, onda o njoj treba ozbiljno razmišljati.

Romani u nastavcima pojavili su se u pariskom listu »La presse« 1836. godine i od tada idu silovito naprijed. Za razliku od književnih djela koja se smatraju vrijednima i koja često i jesu vrijedna ova laka, jednostavna i zanimljiva djela tiskaju se u desecima tisuća primjeraka. To se ne može zanemariti i takva se književnost ne može olako proglasiti šundom.

Kad su se ti i takvi romani pojavili u nastavcima, zbog velikog zanimanja čitalačke publike počele su se javljati takozvane literarne tvornice za njihovu proizvodnju. Priča se da je Aleksandru Dumasu u jednom sudskom sporu predbačeno da objavljuje više romana nego što ih može napisati. A o čemu se radilo? On je bio vlasnik »književne radionice« u kojoj je zapošljavao 73 suradnika i u kojoj je pod njegovim nadzorom pisano ono što je publika tražila.

Takva literatura širi se masovno pored idejno-političke osude i velikog poreza. Njen široki plasman ne može se objasniti samo faktorima socijalne i kulturne sredine, niže naobrazbe čitalaca, potrebe za nižim oblikom intelektualne zabave i niže moći shvaćanja.

Ne radi se tu samo o kvaliteti nego i o načinu saopćavanja jer sve može biti rečeno jednostavno i zamršeno. O tome autori takvih knjiga vode računa a promašaje odmah pokazuje smanjeni plasman.

Društvo se dijeli na različite grupe s obzirom na opću kulturu, ekonomski položaj, ideološku orijentaciju i političku pripadnost, i svakoj je grupi potrebna specifična duhovna, u ovom slučaju književna, hrana.

Ljude treba pustiti da čitaju ono što ih zanima. Ako nam nije pravo da to čitaju, naučimo ih da čitaju nešto drugo. Nitko ne čita neku knjigu zato što je loša, nego zato što je zanimljiva i što odgovara njegovim intelektualnim potrebama. Hotimično nitko ne želi sam sebe zaglupljivati.

Često postoji zanimljivija knjiga od one koju čitamo. Dužnost je onih koji više znaju da nas o tome obavijeste no ne smiju nam podvaljivati svoje zanimljivo kao naše zanimljivo, svoju istinu kao našu istinu.

Ne može se od čitalačke publike tražiti da čita knjige koje ne odgovaraju njenom raspoloženju i njenim potrebama. Važno je da se navikne čitati a kad jednom počne čitati, postepeno će se privikavati na vrednije i teže knjige.

Netko mora pisati i za mase, kao što netko mora pisati i računice za osnovne škole. Kao što se na integralima ne može u početku učiti matematika ili na kvantima fizika, tako se ni s Proustom ne može ulaziti u književnost. Bez duge priprave ne može se čitati Shakespeare i Joyce, to je jasno.

Laka ili zabavna književnost

U laku ili zabavnu književnost spadaju dobra, napeta i zanimljiva književna djela bez većih i težih problema, djela koja se čitaju zbog razonode. Ta djela moraju zainteresirati čitaoca i držati ga u napetosti ali ne smiju biti vulgarna, patetična i sentimentalna, ne smiju u trci za senzacijama i jednostavnošću prijeći u kič.

Laka i zabavna književnost pristupačna je običnim i najširim čitaocima koje, također, priprema za čitanje vrednijih književnih djela. Dosta je slična neknjiževnoj književnosti ali je ipak drugačija.

»Teška« književnost

Za Joycea, Huxleya, Sartrea ili Tina Ujevića kažu da su teški pisci.

Ima težih i lakših paketa, težih i lakših tekstova za prevođenje na strani jezik, težih i lakših matematičkih zadataka, pa zašto ne bi bilo težih i lakših pisaca.

Istina, težina ne mora istovremeno značiti i vrijednost jer se može dogoditi da su lakši pisci umjetnički vredniji a teži pisci lošiji pisci.

Težina književnog djela u vezi je s novošću i složenošću materije, s kompliciranom i neuobičajenom kompozicijom, s produbljenom misaonošću i s nedovoljnom razvijenošću čitaoca. Kad čitalac dođe do potrebne zrelosti, onda za njega nema »teških« književnih djela.

Razumljivost teksta ovisi o razumljivosti poruke, o pronalaženju šifre za shvaćanje rečenice (ne riječi) jer pisci govore rečenice u kojima riječi žive po unutrašnjem zakonu rečenice.

Teškoća razumijevanja i težina književnog djela u tome je što se autorova i čitaočeva sposobnost doživljavanja ne podudaraju. Kad bi se potpuno podudarale, nestale bi sve teškoće u pogledu razumijevanja i prihvaćanja.

Nejasnoćom i težinom postiže se samo nejasnoća i težina. A to nije cilj književnosti.

Književnost za djecu

Ono što je umjetnički dobro, a što je pristupačno djeci, dobro je i za odrasle. Dobra književna djela namijenjena djeci dio su opće književnosti i ravnopravna su u umjetničkom pogledu s ostalim dobrim djelima. U zanatskom (odnosno umjetničkom) pogledu nema razlike između književnih djela namijenjenih djeci i ostalih književnih djela.

Sva književna djela nisu pristupačna djeci i nisu za djecu zbog različitih moralnih, intelektualnih i praktičkih razloga, to je jasno. Iz toga proizlazi da teme, i način ne koji su one obrađene, određuju da li jedno književno djelo pripada ili ne u književnost za djecu.

Zadaća književnosti za djecu sastoji se u pomoći da se dijete fantazijski oslobodi, da se humanistički oplemeni i da se upozna s tehničkim i društvenim napretkom. Ta zadaća nije lagana a može se uspješno obaviti samo onda kad se pisac uspije uživjeti u dječji svijet, odnosno u sistem funkcioniranja dječje ličnosti.

Djeca doživljuju svijet maštovito, neposredno, spontano i radoznalo. Njihovo shvaćanje životnih normi i postupaka odvija se u okviru harmonične i svojevrsne povezanosti mašte i zbilje. Ona nisu opterećena iskustvom; svemu se čude; sve ih zanima. U njihovu svijetu sve je moguće ako je izvedeno dovoljno logično.

Književnost za djecu može se pisati očima odraslih i pronalaženjem zanimljivih događaja (Tolstoj, Gorki, Thomas Mann, M. Proust, R. Rolland, A. France i drugi) ili očima djece (F. Molnar). Međutim, i u jednom i u drugom slučaju pisac mora u sebi prepoznati dijete, i to u onom dijelu sebe koji je sastavljen od njega djeteta.

Kad pisac probudi u sebi dijete, onda će on, kao to i takvo dijete, sve gledati iz dječje perspektive, bez obzira o čemu piše. Dakle, pravilo glasi: ne treba poznavati dijete, treba poznavati dijete u sebi.

Djeca vole tekstove u kojima se nešto događa na realan, izmišljen i čudesan način — s mnogo dinamike i radnje.

Svako dijete je čovjek, sa svim ljudskim slojevima u sebi, što znači da ono nije samo veselo, da može imati i teških briga, da se ne smije zloupotrijebiti njegovo povjerenje, da u njemu valja razvijati vjeru u život.

Kič-književnost

Literarni kič ne vodi računa o ljudskoj psihologiji i naobrazbi; boluje od stereotipije, od siromašnih prikaza ljudske psihe, od lažnog izbora motivacije,

od otrcanih šablona, od crno-bijele tehnike, od pomanjkanja izražajne i stvaralačke sposobnosti, od nemoći otkrivanja krupnije istine. U njemu prevladava nasklad svojstava i dimenzija, neumjesno pretjerivanje, sladunjavost i sentimentalnost, namteljivi neukus i plitka dosjetljivost.

Ako netko netalentirano, nespretno, primitivno i na krivom mjestu upotrebljava stanovitu književnu tehniku, ali s nastojanjem da postigne što veće dimenzije književnog kretanja, prelazi u kič.

Kič-djela stvaraju pisci koji nemaju dovoljno ukusa ni talenta. Ta djela se obično javljaju kao popratne pojave, odnosno kao završetak, neuspjeh, degradacija i vulgarizacija nekog književnog pravca ili nastojanja jer svaki književni pravac, odnosno svaki književni postupak, ma koliko bio velik, jednom, negdje i kod nekog svršava kao kič.

Kič-djelo traje kratko vrijeme i djeluje u širinu, a ne u dubinu, jer je plitko i bez daha. Ima sva obilježja trenutne dopadljivosti među poluobrazovanim i duhovno siromašnim svijetom.

U književnosti postoji politički, ideološki, moralni, folklorni, malograđanski i drugi kič.

Stjepan RADAN

Nad kraterom užasa

Život nam je tama u tamnici vijeka,
svi oblici doba daju jednu sliku.
Tko nam proreć može što nas sutra čeka?
Sljepilo je naše u našem vidiku.

Može jednoč prsnut iz tog atom-krijesa
a nauka postat grobar sebi sama.
Krika, jauk, vapaj, vrisak do nebesa:
smaknuće je svijeta, završena drama...

Nisu lažne slutnje što nas dnevno prate:
da nam je planeta ko bure baruta.
Ozbiljno bi ljudi trebali da shvate:
smrtonosna avet i svemirom luta...

Napast ovu može ljudski um da svlada,
samo neka čovjek odlučno sad reče:
»Nećemo da Zemlja tako ludo strada,
da atomski strašni pakao nas peče!«

Hrvace kod Sinja

Tone OTOČAN

Zagorski akvarel

T. Hruškovcu

Snijeg je u pečama prekrio
bakrenozeleno bregovlje
i glinenožuto udolje;

pod mutnim ledenim pokrovom
i zdesna i slijeva sipljivo
smrznuti potoci grgolje.

U zlatu poleđenu blatu
uzdigli se crni krtičnjaci,
kleti se uzbrežjem (b)ljeskaju
i grle se zgoljeni trnaci.

U krilu umišljaja bez dna
bezdan titra srebrnastoplavi,
kopljem me, opita i sretna,
ruj sunčani pribio i davi.

Tomislav MARETIĆ

Zima

Galeb na dasci
skakaonice cio dan.-
Zimski vjetar.

Ronac leti tik
uz more i postaje
siva pučina.

Zimski vjetar:
od zanjihane svjetiljke
miče se ulica.

Sletiv na drvce
jato vrabaca se smiri
pod pahuljama.

Na ulazu u
grad kamion stresa led
dalekog kraja.

Smrznuti cvrčak
u hladnoj sobi. Odmah ću
potpaliti peć!

Miroslav MAJNARIĆ

Za sva vremena i nevremena

Nekad su vremena da imamo vremena, a nekad su vremena da ga nemamo.

Ulizica ne uči svoj zanat; on se već izučen rodio.

I za glupost treba talenta.

Pamet se prodaje, ali se ne može kupiti.

Bijedan je onaj koji nema ništa, a bijedan je i onaj koji ima sve.

Ako si izgubio pamet, uzalud se vraćaš da je tražiš.

I pohvale su teret pod kojim se spotičemo.

Budi nametan pa si pomalo pametan.

Korisno je poneki put o nešto se i spotaknuti.

On bi skupo prodao svoju kožu, ali se kupac nikako ne javlja.

Volovima poskupjelo meso, a ljudima pojeftinila koža.

Obećavao je brda i doline — ali ne svoje.

Vrijeme se teško štedi, a lako ga je prodati budzašto.

Vrijeme na svemu ostavlja svoj potpis pa makar bilo i nepismeno.

Svoga jela gospodar!

Kapu je lako zamijeniti. Glava ostaje ista.

Cijena je znanac koga ne volimo, ali se ipak stalno propitkujemo za njegovo zdravlje.

Bio ne znam kako pismen, ne možeš svakog od prve pročitati.

Svak najviše cijeni svoju kožu, ali ipak tuđu radije nosi na pazar.

Tko obilato daje savjete, sam ostane bez njih kad mu zatrebaju.

Ne mogu se složiti kako će se gložiti.

Kad zec u zgodan čas kihne, može i lava preplašiti.

Mirko SLADE-ŠILOVIĆ

Moj Trogir

Kamen vrh kamena
na dlanu vremena i sveca,
kamen do kamena
kao stare tuge do boli,
školjka nasukana
između mržnje i ljubavi s neba
u kojoj samuju naslage patnje,
starinska kiša od ljepote zanosa
i mačka siva na srušenom krovu
moj je Trogir.

Moj je Trogir i kad lancem sramote steže
i crikvina visi po zidovima
i kad kroz labirinte pergamene
za sumnjom porazi stižu prokletstvo.

Moj je Trogir i nakon pomorije od kuge
i kad pred večer borike vape
za mladost poubijanu i matere izmučene,
za slomljena slova i krvave pločnike,
za slijepe oči vlage.

Moj je Trogir!

O, kad bi mogao od mojih riječi samo
rasti,
graditi se!

I da nikad ne bude mrtvaca više nego kapsila
i da bi svi noževi izrasli
u lišće perunike
u njegovim vrtovima!

Mišljenja i reagiranja

Nečuven redaktorski i »suautorski« postupak

The Cartulary of the Benedictine Abbey of St Peter of Gumay (Croatia) 1080—1187, edited by Edo Pivčević, Bristol 1984.

Od sredine 1974. god. izdavao je g. dr. Edo Pivčević, profesor filozofije na sveučilištu u Bristolu, na engleskom jeziku časopis pod naslovom British-Croatien Review (BCR). U reviji su uz članke i prikaze o značajnim osobama iz hrvatske kulture, knjigama i sl. uglavnom prevođena na engleski jezik starija djela iz hrvatske književnosti, kao i neki značajniji povijesni izvori. Koliko mi je poznato, dosad je izašlo 17 brojeva. U nekima sam i sama djelomično sudjelovala, pomažući izdavaču pribavljanjem fotosnimaka i njihovom transliteracijom, tako u br. 12—13 za Poljički statut, i u br. 16, koji je bio posvećen kulturnoj i ekonomskoj povijesti Splita.

Na zamolbu izdavača (kojeg inače osobno ne poznajem, a on mene poznaje po mojim objavljenim radovima iz hrvatske povijesti) pristala sam da za pripremano objavljivanje na engleskom jeziku »Kartulara samostana sv. Petra u Selu«, dragocjenog historijskog izvora iz XII. st., čiji se original čuva u Arhivu Metropolitanskog kaptola u Splitu, napišem uvodni članak i priredim po engleskom prijevodu glosarij.

Šaljući mu najprije dovršen uvodni članak, u uvjerenju da će i ovaj spomenik biti objavljen u jednom od brojeva BCR (a ta je ograničena opsega, cca 2 1/2 arka), ovlastila sam urednika g. Pivčevića pismom od 14. XII. 1982. da moj uvodni članak, koji je premašivao po njemu predviđeni broj kartica, može donekle i skratiti, ali da pri tome nikako *ne bude izmijenjen smisao mojega teksta.* Kada sam slala dogotovljeni ne samo glosarij nego kompletni indeks, u popratnom pismu od 15. II. 1983. ovlastila sam ga da iz poslatog indeksa može za glosarij po svojoj ocjeni i prostoru izabrati one natuknice koje mogu biti najzanimljivije za englesku čitalačku publiku. Nije bilo riječi ni o kakvim mogućim izmjenama, već samo o odabiranju natuknica. Dopisnicom od 24. VII. 1983. g. Pivčević je potvrdio primitak moje suradnje i napomenuo da će imati dosta posla s ovim izdanjem jer će mnogo toga morati prerađivati. Uz moj uvodnik, ovo izdanje Kartulara trebalo je biti popraćeno još nekim člancima. Kako nijesam razumjela na što se odnosi to urednikovo namjeravano prepravljanje (na prijevod, članke, indeks, što li?), to sam za svaki slučaj potkraj 1983. god. uz novogodišnju čestitku dodala napomenu: *ako kani nešto po svojem nahođenju prepravljati i na mojem tekstu, neka tada nikako ne potpisuje moje ime, nego neka eventualno prerađeni tekst objavi kao tekst redakcije.* Na to g. Pivčević nije nikako odgovorio i ja sam smatrala da se s time složio, tj. da tekst neće dirati, a u protivnom da ga neće objaviti pod mojim imenom.

No, kad je sredinom ove godine Kartular s popratnim člancima, indeksom, likovnim i kartografskim ilustracijama bio objavljen, ne u BCR (ne znam da

li ta još uopće izlazi), nego u zasebnoj knjizi, i kada sam od izdavača i redaktora Pivčevića dobila za sebe dva primjerka (poštanski žig Bristola od 30. VII. 1984), ostala sam zaprepaštena nad onim što je u toj knjizi objavljeno pod mojim potpisom i supotpisima još dvoje navodnih »suautora«, za čiju suradnju na mojem tekstu ja dotada nisam znala.

Uvodni članak supotpisan je od gđe Celie Hawkesworth, lektora ili predavača (Lecturer) na Školi za slavističke studije u Londonu. Kako se g. Pivčević kao urednik u predgovoru zahvaljuje isto tako njoj kao i meni što smo se prihvatile pisanja uvodnog članka (for agreeing to write a short historical introduction to the cartulary), iz toga zaključujem da je g. Pivčević, kao redaktor izdanja, moj hrvatskim jezikom pisan članak dao gđi Hawkesworth ne na prijevod, nego na preradu, a da pri tome ni on ni gđa Hawkesworth nisu o tome mene niti obavijestili a kamoli se sa mnom konsultirali u pogledu »zajedničkog« članka. U toj preradi moj članak je najprije drastično skraćen. Od 17 kartica teksta, koji je imao i 28 bilježaka, objavljeno je samo pet tiskanih stranica sasvim prerađenog teksta, dok su sve bilješke ispuštene. Ona jedina, pod br. 1, nije moja. No najveće nasilje nad mojim originalnim tekstom napravljeno je prerađivanjem pojedinih odlomaka ili rečenica i umetanjem drugih teza i drugačijih zaključaka. To prepravljanje teksta išlo je tako daleko da su umetane ne samo očite historijske neistine nego i očite besmislice. Kao ilustraciju takva »suautorskog« rada gđe Hawkesworth navodim samo primjer njezine prerade mojeg izlaganja o banu Petru, koji se u Kartularu javlja u pratnji kralja Slavca. Na kraju svoga izlaganja o instituciji bana, o tome kako je i kralj Zvonimir imao uza se kao suvladara bana Petra, a Zvonimir i Slavac vladali su jedan za drugim (prijeporno je koji prije, a koji poslije), iznijela sam pretpostavku da bi ta dva bana istog imena mogla biti i ista osoba i da je to možda bio onaj kasniji, inače nepoznatog porijekla, posljednji hrvatski narodni vladar Petar »Svačić«, koji je poginuo 1087. u borbi s Mađarima. Moju pretpostavku o možebitnoj istovjetnosti osobe bana i kralja Petra gđa Hawkesworth ispušta i umjesto nje dodaje svoj zaključak: ukoliko su oba kralja, Zvonimir i Slavac, imala istog bana, tada su i ta dva kralja u stvari ista osoba (str. 15, r. 35—37). Ne treba biti povjesničar od struke pa da se uvidi kako ovaj njezin zaključak ne samo da ne može biti historijski točan (ta barem o kralju Zvonimiru postoji dovoljno izvornih historijskih podataka, da ga ne možemo pobrkati ni zamijeniti ni s jednom drugom osobom!) nego se protivi svakoj zdravoj logici.

Redaktorski postupak g. Pivčevića u vidu samovoljnog suautorstva protegnuo se i na moj tekst indeksa i glosarija na koji se on i supotpisao kao susastavljač. On nije iz mojeg teksta indeksa i glosarija odabrao neke natuknice, nego je objavio *kompletan* indeks i glosarij, ali ga je bez mojeg znanja i pristanka preradio na svoj način. Neke je, inače značajne, natuknice (Albanija, Bosna, Hrvatska) ispustio, neke je, gdje se radi o osobama istog imena koje se u Kartularu javljaju u drugim okolnostima i funkcijama, sažimao u jedno, kao da se radi o istim osobama, a najveći je dio natuknica prerađivao ili moj tekst u potpunosti zamijenio svojim. Iako je ovako prerađen indeks i glosarij supotpisao kao susastavljač, nije nigdje označio što je moj a što njegov tekst. Nije to zapravo ni mogao jer, tako reći, i nema natuknice koju on nije makar malo preinačio; u mnogima je tekst i sasvim izmijenio.

Zbog ovakva nečuvena redaktorskog i »suautorskog« postupka g. Pivčevića i gđe Hawkesworth ja javno prosvjedujem protiv nasilja nad mojim autorskim tekstom.

Budući da su i moj uvodni članak i indeks bez mojeg znanja i pristanka prerađivani, i protiv moje izričite zabrane sa mnom supotpisani, to se javno

ograđujem kako od uvodnog članka pod naslovom »The Cartulary of St Peter's Abbey in its Historical Context« tako i od indeksa i glosarija, koje, ovako prerađene, ne mogu više nikako prihvatiti kao svoje djelo.

Benedikta Zelić-Bučan

Uz polemiku Buturac—Cvekan

O. Paškal Cvekan u svojoj knjizi »Velika« osporio je neka moja historiografska mišljenja. Ja sam se pokušao braniti u časopisu »Marulić« 2/1984. Međutim, o. Paškal u »Maruliću« 4/1984. ponovno iznosi svoje zamjerke mojem pisanju. Ovdje ću mu kratko odgovoriti, ne želeći nikakvu daljnju polemiku.

1. G. 1520, prije turske okupacije, u Pleternici, odn. Slavoniji, postoji redovita crkvena hijerarhija dok franjevci, služeći se svojim dušobrižničkim povlasticama, djeluju in partibus infidelium.

2. G. 1587. Waddingus ne može biti pouzdan povjesničar za franjevački samostan u Poljanskoj kod Stražemana, kao ni tradicija g. 1660. Poznata je činjenica da su madžarski državni i crkveni krugovi za turskoga vladanja i kasnije izmišljali opatije i prepoziture koje nisu nikada postojale. Tako opatija BDM u Bijeloj Stijeni, sv. Pulherije u Križevcima, sv. Andrije u Bistrici, prepozitura Bijenik itd. G. 1700. darovana je požeškim isusovcima kutjevačka opatija — gospoštija, prostorom deset puta veća od srednjovjekovne cistercitske opatije. Nekadašnja isusovačka crkva u Varaždinu naziva se pavlinskom, a franjevačka crkva u Remetincu pripisuje se pavlinima (šematizam 1974). Eto koliko nam vrijedi tradicija! Franjevačka crkva u Poljanskoj navodno posvećena je sv. Kristoforu, a kapela na ruševinama poljanske crkve — sv. Ivanu Krstitelju, poslije odlaska Turaka. Začudo, za Turaka 1660. crkva u Poljani kod Podgorača također je posvećena sv. Ivanu Krstitelju.

3. Ako bi trebalo uspoređivati moje radove s 3 knjige o. Paškala, valja poći u Nacionalnu i sveučilišnu knjižnicu u Zagrebu gdje se prema podacima kartoteke nalazi 40 mojih različitih radova, od kojih je pet objavila JAZU. Sastavio sam više recenzija za rukopise koji su predloženi JAZU za objavljivanje. I danas sam suradnik Enciklopedije Jugoslavije i Hrvatskog biografskog leksikona. Ponovno priznajem da sam u svom povijesno-istraživalačkom radu koji puta i pogriješio, kao što griješe i drugi prema uzrečici: Tko radi, taj i griješi!

4. Zahvalan sam prijateljima koji su me prije dulje vremena upozorili da »confraternitas chordigerorum« nije ni glazbeno društvo, kao što sam ja nekada mislio, a ni Treći red za svjetovne osobe, kako tvrdi o. Paškal, nego Bratovština pojasa sv. Franje. Njoj je slična Bratovština pojasa sv. Josipa (Beringer Franz, Die Ablässe ihr Wesen und Gebrauch, Paderborn 1895, 714).

5. O. Paškal posebno mi zamjera reprodukciju sadržaja pisma koje su slavonski franjevci 25. IX. 1658. iz Velike poslali Sv. Stolici. Pismo se nalazi u Arhivu Kongregacije za širenje vjere, Rim, SOCG vol. 305, fol. 87. Fermendžin, Acta Bosnae, 486—487, donosi prijepis samoga pisma a ja donosim i zabilježbe na poleđini pisma i sadržaj zapisnika sjednice Kongregacije za širenje vjere u vezi s tim pismom. Možda moje izlaganje nije dosta jasno jer se

nisam služio analitičkom, nego sintetičkom metodom, stvarajući zaključke na temelju mnogih dokumenata koje pojedinačno ne spominjem. Zašto? Svoju knjigu o Slavoniji za Turaka morao sam skraćivati jer je u željenom većem opsegu nije nitko mogao o svom trošku tiskati. Uza sve to moji su zaključci u spomenutoj knjizi točni i pravedni.

6. O. Paškal tvrdi o meni da pišem pamflet, da sam Golijat u borbi protiv Davida, doduše doctor ali ne i doctus, pa valjda i hotimičan slijepac, da se služim svojom metodom koja je samo meni vlastita (»bila mu na radost«). Povijesna metodologija traži da kritika mora biti humana, a to znači bez vrijeđanja!

7. Ovakvo je vrijeđanje običaj kod neke publicistike, pa se zato povijesni stručnjaci moraju braniti protiv nekih publicista. Prije kratkog vremena povijesni stručnjak u nekoj reviji usporedio je povijesnog stručnjaka s liječnikom, a publicistu s bolničarkom. Zaključio je: ne može bolničarka kritizirati liječnika, a ni publicista povijesnog stručnjaka. Svakome svoje: bolničarka može u svom poslu biti hvale vrijedna, kao i publicista, ali ne može biti nadriliječnik, kao što ni nadripisar nije pravnik.

8. Moglo bi se preporučiti i uredništvu vrijednog časopisa »Marulić« da ne objavljuje polemike uvredljivog tona, kao što se to dogodilo u posljednje vrijeme, ne samo meni.

Josip Buturac

Odgovor na osvrt Ante Miličića »Viteštvo i tragika uskoka« II

Kad ne bi bilo one stare latinske izreke — scripta manent — ne bi mi trebalo odgovarati na Miličićev napis objavljen u »Maruliću« 3/1984, str. 407—411. Jer, za sve treba ne samo znanje, nego, kao i u ovakvom slučaju, prvenstveno strpljenja i vremena. Miličićeva dva napisa (Marulić, 1983, br.6, 684—686 i 1984, br. 3, 407—411) ne mogu, uz najbolju volju, primiti kao »vrhunski kompliment«, »dobronamjernu primjedbu« i »iskrenu i dobronamjernu kritiku« u vezi s mojom knjigom »Senjski uskoci u narodnoj pjesmi i povijesti« (Zagreb 1983). Kad sam prvi put odgovorio na Miličićeve prigovore, očekivao sam da će naše razglabanje uroditi plodnom raspravom iz problematike narodnog pjesništva, ali, na žalost, to se nije dogodilo.

U prvom Miličićevu osvrtu na moju spomenutu knjigu iznesene su neke primjedbe na moj rad, i to: da u utvrđivanju likova senjskih uskoka »nagađam« o kojoj se povijesnoj osobi radi, da nisam uvrstio u knjigu pjesme u kojima bi bili prikazani sukobi uskoka s austrijskim vlastima te da nisam dobro objasnio četiri riječi (goma, orca, barbita, lantina), izraze koji se susreću u uvrštenim pjesmama knjige. Na te prigovore ja sam odgovorio u »Maruliću« 2/1984, 231—233. Objasnio sam kako je narodna pjesma zapamtila mnoga zbivanja iz hrvatske prošlosti, gotovo sva ratovanja protiv Turaka i ratovanja u kojima su sudjelovali Hrvati po Europi kao podanici habsburške krune, i mnoge povijesne osobe; neke po imenu, neke po imenu i prezimenu, neke po imenu ili prezimenu a neke po imenu s dodatkom prezimena izvedenog od mjesta gdje su živjeli ili odakle su potjecali (kako se neki spominju i u onodobnim dokumentima, a upravo je takav slučaj kod spominjanja i opjevavanja senjskih uskoka u narodnim pjesmama). Što se tiče neuvrštenih tobožnjih pjesama o sukobima uskoka s habsburškim vlastima naveo sam da ih nisam mogao pronaći, da ne postoje, a ako su i postojale, vjerojatno su nestale nezabilježene. Objasnio sam kako je došlo i do objašnjenja spornih izraza. Riječ »goma« (tal. »biljka od koje se pravi platno za košulju«) preuzeo sam iz izvora otkuda je i pjesma preuzeta (Stjepan Grčić, Senjske narodne pjesme, 1932, pj. br. 17, rukopis INU, 362). Kako se o toj košulji pjeva da je ne može puška probiti ni sablja sjeći, objasnio sam da u narodnim pjesmama često susrećemo pojmove kojima se pripisuju svojstva koja u stvarnosti nemaju, pa je tako i u ovom slučaju. Poseban mi je problem bio tumačenje pomorskih izraza jer sve donedavno nije postojao prikladan rječnik naziva iz pomorstva. Za izraz »orca« stavio sam objašnjenje: »pomorski izraz koji se upotrebljava pri upravljanju plovilom«. Do pogrešnog tumačenja izraza »barbita«, naveo sam, vjerojatno je došlo u pripremanju rukopisa, a tumačenje izraza lantina da sam preuzeo iz zbirke narodnih pjesama (O. Delorko, Ljuba Ivanova, Split 1969, str. 314). Na kraju sam naveo da su sve te pogreške, kad se na umu ima sveukupni rad i vrijednost djela, neznatne. Usput sam ukazao kako i sam Miličić griješi u svom osvrtu o mojem radu, iskrivljujući neke činjenice. To moje upozorenje vjerojatno je utjecalo da se Miličić javio i drugi put u vezi s mojom knjigom.

U drugom svom osvrtu Miličić mi prigovara da sam nezahvalan prema njemu, koji je doprinio da su u istom broju »Marulića« (6/1983) objavljena dva osvrta, od kojih je jedan njegov (na koji sam odgovorio u »Maruliću« 2/1984, 231—233). Dalje tvrdi da sam se njegovim »dobronamjernim primjedbama« našao »povrijeđen« i da sam vrlo »oštro reagirao« te da njegov osvrt nisam »smireno i pažljivo pročitao«, nego sam, također po njegovoj tvrdnji, svoj odgovor »na brzinu otipkao« i »brže-bolje poslao« uredništvu »Marulića«; da čak nisam, kako se njemu čini, pažljivo pročitao ni što sam sâm napisao.

Svoj odgovor na prvi Miličićev osvrt napisao sam nakon dvadesetak dana po izlasku »Marulića« 6/1983. i poslao ga uredništvu. Svatko se može uvjeriti da sam dobro »pročitao« što sam napisao. Zanimljivo: ako je Miličić svoj »vrhunski kompliment« pisao »dobronamjerno« — otkuda sada njemu takav bijes? Smatram da sam taj odgovor napisao razložno i s dosta obzira prema njemu. Kad je Miličić vidio da ga nisam shvatio dobronamjerno, što sam po njegovu mišljenju trebao, moglo se naći načina da se nesporazum riješi na drugi način: ja sam dugogodišnji suradnik »Marulića« a on je član njegova uredništva. Istina, mene je prvi Miličićev osvrt iznenadio zbog sitničavosti prigovora. Ta i etimolozi stručnjaci griješe u svojim tumačenjima! Napominjem još jednom: ako mi je Miličić, kako tvrdi, želio pomoći »svojim dobronamjernim primjedbama«, mogao je to napraviti i na drugi način, pogotovu što je moj odgovor tiskan tek u travnju 1984.

Kako mi je Miličić uputio opet neke svoje »dobronamjerne primjedbe« po točkama, to ću i ja, radi bolje preglednosti, držeći se tih oznaka, nastojati odgovoriti.

1. Pripisuje mi da sam protiv »slobode kritike« — strašne li konstatacije — a zar ja nisam izazvan bez ozbiljnijeg razloga? Po kojem to pravu i zakonu nemam pravo na obranu? Da bi me ušutkao, on se već u prvoj točki služi sredstvom koje je u ovakvim prigodama neuobičajeno: falsificiranjem. Moj izraz »OSPORIO« (u rečenici: »Da čitatelj ne bi dobio krivu sliku o mojem radu, napominjem da su se i prije mene neki proučavatelji povijesti i narodnog pjesništva bavili utvrđivanjem likova u narodnim pjesmama o senjskim uskocima a rezultate njihovih radova još nitko nije osporio«) falsificirao je u »OSPORAVAO«. Miličić na tako izvedenom falsifikatu zasniva

svoj napad na mene u vezi s mojim prigovorom u »Maruliću« (2/1984) u kojem sam naglasio da su se i prije mene drugi bavili istim problemom i da njihovi radovi nisu osporeni. Da je takav postupak nedostojan, mislim da ne moram nikome dokazivati, pa ni samom Miličiću. Pod navedenom točkom Miličić razmišlja na dugo i široko te zaključuje da u knjizi »Senjski uskoci...« svega dvije pjesme pjevaju o konkretnom događaju (ja nešto drugo nisam ni tvrdio). U ovu sam zbirku uvrstio, kad drugih nema, pjesme u kojima je sačuvana uspomena na neke senjske uskoke, i to negdje u imenu, negdje u imenu i prezimenu a negdje pak u nekom događaju.

2. Iako sam u prethodnom osvrtu jasno naveo da je hrvatska narodna pjesma opjevala, između ostalog, i sve ratove u kojima su Hrvati sudjelovali po raznim zemljama, Miličić od mene traži da mu objasnim, nakon nabrajanja nekih zemalja, izraz »i drugdje« te pita: »A gdje je još to 'drugdje'?« Samouvjereno izjavljuje da nikada, iako čita više od 60 godina, nije »naišao na ijednu pjesmu s takvim sadržajem«. On s ironijom priželjkuje, dapače bilo bi mu kobajagi »vrlo zanimljivo« i »sigurno mnogim drugima«, kada bih im ja priredio baš takvu zbirku narodnih pjesama. Moj kritičar naime ne vjeruje da postoji ono što tvrdim u pogledu spomenutih pjesama.

Kako sam već naveo u prethodnom odgovoru, pored pjesama u kojima se govori o borbama protiv turskog osvajača postoje i mnoge pjesme u kojima se govori o ratovima u kojima su Hrvati sudjelovali kao podanici habsburške krune. Da bih nabrojio sve te pjesme, barem koje su meni poznate, trebalo bi i više stranica »Marulića«. Upozoravam samo na jedno djelo: »Lovorike gradiškoga narodnoga graničarskoga puka...«, Zagreb 1874, 246 strana, sabrao i razjasnio Luka Ilić Oriovčanin. U toj zbirci narodnih pjesama, pored pjesama o ratovanju s Turcima, nalaze se i 22 pjesme u kojima su opjevani i ratovi po nekim drugim zemljama, i to: rat protiv madžarskih kuruca (1703—1711), nasljedni rat (1741—1748), sedmogodišnji rat (1756—1763), pruski rat (1778—1779), ratovi s Francuskom od 1792. do 1813, rat u Italiji 1848. i 1849, vojna u Madžarskoj 1848, talijanski rat 1866. Hrvati su u tim ratovima, pored već u prošlom osvrtu nabrojenih zemalja i područja, sudjelovali još na ratištima u Moravskoj, Šleskoj, Češkoj, Pomeraniji, Nizozemskoj, pa i u Napoleonovoj vojni u Rusiji 1812, u kojoj su se posebno istaknuli. Nadam se da Miličić sada može odahnuti i vidjeti kako se iza izraza »drugdje« mnogo toga krilo i krije. Što se pak tiče njegove nevjerice u priređivanje posebne zbirke, materijala s takvom problematikom ima najmanje toliko da bi se moglo tiskati i desetak knjiga većeg opsega!

Pod toč. 3, 4 i 5 osobito dolazi do izražaja Miličićevo domišljanje koje se proteže sve do sumnjičenja mene samog: »Možda Mijatović namjerno nije naveo nijednu pjesmu o grubim sukobima uskoka i Mlečana.« Njemu smeta i to što se povijesni podaci o pojedinim uskočkim junacima nalaze uz pjesme koje pjevaju o njima, a upravo je taj metodološki postupak pravilan i najdosljednije je proveden u mojoj knjizi. Naime, svaki lik je obrađen kao zasebna cjelina. Čega se sve Miličić neće sjetiti i što mu sve neće zasmetati, to je nepredvidivo. U prilog takvog očekivanja najbolje govori njegovo domišljanje u vezi s Frletićem. Tu me čak javno proziva s obzirom na moje hercegovačko podrijetlo. Ja mu dopuštam da moje podrijetlo povezuje s patrijarhalnošću, ali ga moram upozoriti da i u patrijarhalnim sredinama postoje pojedinci kojima ništa nije sveto. Sve to vezano je dakako za pljačku Frletićeva oca a Miličić, kako je vidljivo, tumači to na svoj način, koji nema veze s izvorom otkud je sporni podatak preuzet.

U toč. 6 Miličić opet insistira na spornim izrazima, kao i u prvom osvrtu. Zar nisam otvoreno i jasno govorio o tim, po mišljenju Miličića, pogrešnim

ili nedovoljno objašnjenim riječima? U »kritici« moje knjige on se još jednom poslužio falsificiranjem moje misli, i to one u objašnjenju kako je moglo doći do pogreške u tumačenju izraza »barbita«. To glasi u mojoj rečenici: »Do pogreške je došlo, vjerojatno, u pripremanju rukopisa, tako da je natuknici 'barbita' dodana definicija natuknice koja je slijedila, a sama ta natuknica nenamjerno je ispuštena.« Ali, on ispušta dio rečenice »vjerojatno, u pripremanju rukopisa« da bi mogao donijeti svoj samouvjereni zaključak kako je ta moja isprika vrlo »naivna i nemoguća«. Sugerira da sam objašnjenje za taj izraz preuzeo iz Klaićeva »Rječnika stranih riječi«, što je i moguće.

O sveukupnom Miličićevu umovanju moglo bi se dosta toga reći, zapravo ono je jasno svakom pažljivom čitatelju. Međutim, da Miličić nije stručnjak za pomorske izraze, kako se nameće svojim »prijateljskim napomenama«, pokazat će objašnjenje izraza »lantina«. U početku ove godine iz tiska je, u izdanju »Logosa« iz Splita, izišao »Pomorski rječnik« Radovana Vidovića. Savjetovao bih svome kritičaru da pogleda str. 247—248. Tu se na temelju pojedinih radova i svjedočanstava o pomorstvu govori o izrazu »lantina«. Navode se tri značenja: 1. motka za jarbol; 2. brod ili barka i 3. trouglasto jedro. Sličnu tvrdnju nalazimo i u »Čakavisch-deutsches Lexikon«, I, 1979, Bohlau Verlag, Köln-Wien, str. 485, a priredili su ga M. Hraste, P. Šimunović i R. Olesch.

Na prve Miličićeve prigovore odgovorio sam radi onih koji se bave ili će se baviti proučavanjem narodnog pjesništva, a to činim i sada, kao i radi čitatelja »Marulića« koji bi se mogli naći u nepotrebnim nedoumicama, ali i radi Miličića, koji ne bira sredstva da bi uspio u svojim nastojanjima. Ona su, kako je jasno svakom čitatelju, motivirana ne »iskrenom i dobronamjernom kritikom«, nego nečim drugim, što ne može nikako biti meni, a niti bilo kome drugome, »savjet i poticaj u budućem radu« sve da je Miličić i pozvan za to. Sapienti sat!

Anđelko Mijatović

Razgovor ugodni s uredništvom »Družine«

U hrvatskoj književnoj reviji »Marulić« 1/1984. objavio sam prilog pod naslovom »Iz povijesti Štrigove i Racke Kaniže« na str. 29—36, dakle na 8 strana. Očito, nije to znanstvena povijesna monografija, nego nešto »iz povijesti«. To je zapravo faktografija, bez svestranog stvarnog i jezičnog objašnjavanja, ali ipak dovoljna da se vidi povijesni pregled iz prošlosti Štrigove i Racke Kaniže koja se u novije vrijeme službeno zove Raskrižje. Radi svoga povijesnog istraživanja proučio sam sve pristupačne dokumente u Zagrebu i 1961. proveo desetak dana u Štrigovi i Raskrižju. Ovim povijesnim podacima želio sam potpomoći proslavu 650-godišnjice župe Štrigova kojoj je stoljećima pripadalo i područje današnje župe Raskrižje. Izbjegavao sam potanje govoriti o sporu između župnika i vlasti.

U zagrebačkom dnevniku »Vjesnik« od 21. II. 1984. objavljen je članak »Istraživanje novije povijesti Međimurja«. U članku se najavljuje istraživanje i objavljivanje povijesti Međimurja između dva rata (1918—1940), što svakako treba pozdraviti. To je prilika da se poprave neka neispravna mišljenja koja između ostaloga potječu i iz pisanja ljubljanskog vjerskog tjednika »Družina«, kako se to vidi i iz najnovijih brojeva 35, 37, 39. g. 1984. u vezi s mojim prilogom u »Maruliću« 1/1984.

Želim odgovoriti na neke neosnovane prigovore »Družine«, i to dokumentima, a iz ljubavi prema povijesnoj istini, ugodnoj i neugodnoj, sine ira et studio, bez politiziranja i nacionalističkih tendencija, jedino radi smirivanja prilika u jednoj našoj župi. Prema neistinitom, uvredljivom pisanju »Družine« i prema nepravednom i protucrkvenom postupku nekih njezinih sumišljenika uprava Zagrebačke nadbiskupije bila je i suviše suzdržljiva, pomirljiva i obzirna zbog starih dobrih veza i suvremenih i budućih probitaka hrvatskih i slovenskih katolika. Zato i mi ovdje iznosimo samo *činjenice* u nadi da će »Družina« ubuduće odustati od provokacija. Pišemo preko volje, jer smo izazvani.

Mjesno ime Racka Kaniža

Sigurna je povijesna činjenica da ime Racka Kaniža postoji od *pamtivijeka,* kroz više stoljeća, *sve do g. 1945,* u službenoj i svakidašnjoj javnoj upotrebi. Nije istinita tvrdnja »Družine« u br. 35 od 9. IX. 1984: »... Racka Kaniža... ta že pred davnimi stoletji izginula in je namesto nje Razkrižje... Nekoč, v davnih časih, se Razkrižje imenovalo Racka Kaniža (Rac—Hrvat), ki pa se je v letu 1781 preimenovalo v Razkrižje...«

Poznato je načelo povijesne metodologije: historia procedit modo iuridico. Kao što se sudac u sudnici tražeći istinu mora oslanjati na *pouzdane svjedoke,* tako mora činiti i povjesničar u svom radu. Mi za svoju tvrdnju o Rackoj Kaniži imamo upravo bezbroj svjedočanstava dokumenata, a »Družina« ne spominje ništa pouzdano i određeno. U spomenutom povijesnom prilogu (»Marulić« 1/1984) pozvali smo se na arhiv Gospoštije Čakovec u Arhivu Hrvatske u Zagrebu. Ovome nadodajemo: stare geografske karte, Calendarium Zagrabiense 1800—1848, šematizam Zagrebačke nadbiskupije 1852—1917, Sabljarov »Miestopisni riečnik« iz g. 1857—1866, svetojeronimski kalendar »Danica« 1871—1940. i druge katoličke kalendare s popisom *sajmova.* Uostalom, o tome svjedoče i matične knjige župe Štrigova. Za vrijeme madžarske okupacije u ratu 1941—1945, koja je Zagrebačkoj nadbiskupiji zadala mnogo jada, oživio je stari, nezaboravljeni naziv Racz-Kanizsa.

Ime »Raskrižje« službeno se upotrebljava poslije 1918. u kraljevini SHS, odnosno Jugoslaviji. Nisam mogao ustanoviti godinu i službeni dokumenat kad je zavedeno ime Raskrižje. U kalendaru »Danica« 1928. spominje se samo sajamsko mjesto Racka Kaniža, a *od 1932. do 1940.* navode se *oba imena:* Racka Kaniža i Raskrižje, što znači da su tada bila u upotrebi oba imena, prvo ime u privatnoj upotrebi zbog duge tradicije, a drugo u službenoj upotrebi, još »neuhodanoj«.

»Družina« se poziva na g. 1781, kad je tobože prestalo ime Racka Kaniža i započela upotreba imena Raskrižje. Šteta je što nam nije nnaznačen točan izvor, odnosno dokumenat, radi provjeravanja. Svakako imamo razloga sumnjati u pouzdanost toga podatka jer je sigurna činjenica da ime Racka Kaniža nije prestalo 1781, niti je te godine nastalo ime Raskrižje. Čemu ta obmana čitatelja?

Postavljamo pitanje: Zašto uredništvu »Družine« i nekim njezinim čitateljima toliko *smeta* povijest i povijesno ime Racka Kaniža? Zašto im smeta ime Rac, što znači Hrvat? Razlog nam je za tu smetnju dobro poznat, ali ga za sada ne spominjemo. Nijekanje jednih činjenica i izmišljanje drugih ne dokazuje dobru volju za prijateljski razgovor. Može li se takvima išta vjerovati?

Narodnost stanovnika Racke Kaniže — danas Raskrižja

Dokumenti dokazuju da su u ovom i susjednim selima stoljećima živjeli samo Hrvati, u novije vrijeme uz Hrvate i Slovenci. Zagrebački nadbiskup dobar je *pastir* svih svojih duhovnih ovaca, bez obzira na nacionalnu pripadnost, dobro ih poznaje i nema opravdana razloga da neke ovce prepušta drugome. »Družina« naprotiv tvrdi da ovdje oduvijek žive većinom Slovenci i poziva se na pisanje dnevnika »Slovenec« »iz leta 1937, češ, da na področju Razkrižja in okolice bivajo, razen nekaj malih izjem, samo Slovenci«. Međutim, tadašnji zagrebački »Hrvatski dnevnik« (od 29. VIII. 1940) pobio je valjanim dokazima tvrdnju »Slovenca«, koji mu nije protudokazima odgovorio. Ja sam u »Maruliću« 1/1984. spomenuo dokumente XVIII. stolj., pisane u Rackoj Kaniži i Gibini hrvatskim jezikom, nabrojio iz g. 1885. učenike Hrvate u rackaniškoj školi, naveo popise stanovnika iz g. 1921. i *1931,* kada na području općine Raskrižje uz 2265 Hrvata živi 49 Slovenaca. To su dokumentirane povijesne činjenice, protivne onome što tvrdi »Družina«. Evo još drugih činjenica — dokumenata:

1925. Hrvati sela Gibine postavili su na svojoj kapeli ploču s natpisom »Na uspomenu 1000-godišnjice hrvatskog kraljevstva i svete godine 1925. — Gibina.« U doba diktature, kad je slovenski svećenik i političar Anton Korošec bio ministar unutrašnjih poslova, ova je ploča *tajno noću* razbijena. U isto je vrijeme na Vatrogasnom spremištu u Raskrižju skinut hrvatski natpis i stavljen slovenski »Gasilni dom« (Katolički list, Zagreb 1940, br. 35, str. 423—424).

Prema podacima u »Učiteljskom kalendaru« *1932.* u školi u Šafarskom vrše učiteljsku službu Hrvati Ljudevit Poje, Marija Persolio, u Štrigovi Hrvati Ivan Rihter, I. Krist, Marija Ribić, Alfonz i Barica Turko. *1936.* dolazi u Šafarsko učitelj Slovenac i uvodi u nastavu slovenski jezik. U isto vrijeme Ministarstvo prosvjete zabranjuje štrigovskome župniku Jurju Horvatoviću katehizirati u školi, a da razlog za to nije bio poznat ni upravi škole, ni sreskom načelniku (Hrvatska straža od 12. XII. 1936). Tamošnji kapelan Juraj Miklaužić kažnjen je globom od 500 dinara, odnosno zatvorom od 10 dana. Dobročinitelji su platili za njega globu (Katolički list kao gore). Sve se to događalo kad je *katolička* Slovenska ljudska stranka bila na vlasti u Beogradu, pomagala *diktaturu* i služila se diktaturom. Ovaj i ovakav postupak teško je razočarao katoličke biskupe, svećenike i vjernike u Hrvatskoj. 1939. škola u Šafarskom nabavila je za djecu slovenske katekizme a Dravska banovina ovlastila *učitelja* da mjesto svećenika katehizira, protiv čega uprava Zagrebačke nadbiskupije odlučno prosvjeduje (Katolički list, 1939, br. 39, 42, 45). *1940. župljani* u Štrigovi mole nadbiskupa (prigodom njegova pohoda) pred sreskim poglavarom iz Ljutomera da im se u školi omogući katehizacija na hrvatskom jeziku (Kat. list, 1940, br. 52, str. 631).

1936. *Međimurci* traže da se Štrigova s okolicom vrati čakovečkom kotaru (Hrvatska straža, 17. IV, 14. V. 1936).

1938. dr. Boris *Zarnik,* bivši predsjednik slovenskoga društva »Narodni dom« u Zagrebu, izjavljuje da je protivan politici koja bi bila uperena protiv interesa hrvatskog naroda, jer samo ako se Slovenci i Hrvati među sobom podupiru, dočekat će bolje dane. (HS, 12. I. 1938). Zarnik očito misli na Slovensku ljudsku stranku.

1939. općine Štrigova, Raskrižje i Radatovići postavljaju zahtjev da se priključe Banovini Hrvatskoj (HS, 30. VIII, 3. IX. 1939). To traži narod, a protunarodna vlast ne prihvaća; jasno je!

Hrvatski dnevnik 29. VIII. 1940. prikazuje prilike u općinama Štrigova

i Raskrižje: u spomenutim općinama provodi se *uporno* slovenizacija, oružništvo progoni Hrvate, osobito predstavnike Hrvatske seljačke stranke (Katol. list, br. 35, str. 423—424).

1940. ban *Šubašić* prima deputaciju iz Štrigove i tvrdi da je uredba o pripojenju Štrigove Banovini Hrvatskoj izrađena i predana na potpis Knezu Namjesniku (HS, 30. VII, 22, 23. IX. 1940).

Na početku ožujka 1941. ministar Slovenac *Kulovec* izjavljuje da će Dravska banovina vratiti Banovini Hrvatskoj općine Štrigovu, Raskrižje i Radatoviće (Hrvatski glas, 2. III. 1941).

U časopisu »Znamenje«, 1978, br. 1, str. 53, piše *Emil Janžekovič* da je 27. III. (1938?) na izborima u Raskrižju stranka JRZ (kojoj su pripadali i Slovenci Slovenske ljudske stranke) dobila većinu od 72%, odn. 52% od svih upisanih birača. Janžekovič tvrdi da to znači slovensku većinu u općini Raskrižje. Napominjem da je tada u Zagrebu i nekoliko kanonika (kao i neki drugi Hrvati) glasovalo za vladinu stranku, zbog političkog terora. Nacionalna pripadnost ne ravna se u doba diktature po stranačkoj pripadnosti. Međutim, zna se i to, prema pisanju dnevnika »Narodna politika« u Zagrebu, da su 1920—1925. u Raskrižju i okolici djelovale samo hrvatske političke stranke, Hrvatska pučka stranka i Hrvatska republikanska seljačka stranka.

Sve iznesene činjenice govore same za sebe i ne treba im nikakva komentara. Sigurna je činjenica da u Štrigovi i Raskrižju u prvom desetljeću kraljevine SHS nije bilo nikakva problema u odnosima Hrvata i Slovenaca. Teškoće su nastale u doba kraljevske *diktature*, osobito u vremenu 1935—1940, kad se Slovenska ljudska stranka s ministrom *A. Korošcem* priključila toj diktaturi. Zato je radi razumijevanja tih teškoća potrebno o tome posebno progovoriti.

Slovenci Krek i Korošec prema Hrvatima

Pod utjecajem krčkog biskupa *Mahnića (Slovenca)* i vođe slovenskih organiziranih katolika Janeza Ev. *Kreka* (umro 1917) od g. 1900. do 1925. održavani su brojni sastanci pobornika Slovenskog i Hrvatskog katoličkog pokreta radi učenja i dogovaranja o zajedničkom i složnom radu na vjerskom, kulturno-narodnom i socijalnom preporodu hrvatskih i slovenskih katolika. Hrvati su radosno isticali: Slovenia docet! Veselo se pjevalo: Slovenec in Hrvat — za navek brat in brat! G. 1901. održan je na *Trsatu* zajednički sastanak hrvatskih i slovenskih studenata bogoslovlja. 1912. osniva se u *Ljubljani* Sekretarijat za sve hrvatske i slovenske bogoslove. 1913. na Katoličkom shodu u Ljubljani sudjeluju i Hrvati kao govornici. Hrvatski katolički akademičari 1918. posvećuju nedavno (1917) preminulom Janezu Kreku, zajedničkom katoličkom učitelju, duhovnom ocu i vođi godišnjak »Luč«. *1919.* osniva se u Ljubljani Jugoslavenska katolička đačka liga *(JKĐL)* za sve katoličko đaštvo u državi SHS. Ona ima zajedničko glasilo »Zora—Luč«. *1920.* u Mariboru je održan veličanstveni orlovski slet Slovenaca i Hrvata. *1921.* ustanovljen je Jugoslavenski orlovski savez.

Biskup Mahnić prije svoje smrti (1920) upozorava hrvatske katoličke đake »da i u Slovenaca nije baš sve čisto zlato«. On se boji nesloge, heterogenih elemenata (Mahnić—Alfirević, Knjiga života, Osijek 1923, str. 112).

Kao očevidac sudjelovao sam na predstavničkom sastanku JKĐL u Zagrebu 8. prosinca *1925.* Na zahtjev Slovenaca, a uz protivljenje Hrvata, *ukinuta je JKĐL* i tako prestala svaka formalna i stvarna veza između hrvatskog i slovenskog katoličkog đaštva. Zašto? Politika? Bila je to svakako šteta za Crkvu. Katol. list (1937, br. 42, str. 507—508), pišući o *Kreku,* napominje: današnjica

bi drugačije izgledala da ju je mogao oblikovati Krek, koji je iskreno volio Hrvate. Tako je mislila i osjećala sva naša starija hrvatska katolička inteligencija.

Prigodom smrti *A. Korošca* Katol. list (dr. N. Kolarek), 1940, br. 51, str. 612, piše o njemu kao političaru i svećeniku s mnogo poštovanja i pohvala, ali i uz ovu napomenu: »Ipak je dr. Korošec teško osjećao, da se udaljio od Hrvata. Jednom je priznao, da ništa više ne želi, nego da ga Hrvati ne proklinju, kad umre.«

Hrvatska pučka stranka za svoga djelovanja 1920—1928. imala je isti kulturni i politički program s Koroščevom Slovenskom ljudskom strankom, ali nije odobravala Koroščevu političku taktiku (»Narodna politika«, 13. VII. 1927, br. 43).

1929, 6. siječnja, ukinut je u Jugoslaviji ustav, proglašena je kraljeva diktatura, raspuštena je Skupština. U takvim prilikama u vladi generala Živkovića sjedio je i *Korošec* kao ministar saobraćaja. Iste godine 3. X. država je dobila novo ime Jugoslavija, bila je podijeljena u devet *banovina.* Tom je prilikom srez *Črnomelj* priključen Savskoj banovini sa sjedištem u Zagrebu, kao i cijelo Međimurje. *1931.* Črnomelj se vraća Sloveniji i Ljubljani, s punim pravom, a po nepravdi dodjeljuju se Ljubljani hrvatske općine *Štrigova i Radatovići.* Izvršeno je to u doba diktature, protiv volje naroda, kako se vidi iz kasnijih događaja koji su već spomenuti. »Družina« nema pravo kad tvrdi »da je štrigovska opčina na izricno zahtevo krajanov bila v letu 1931 priključena Dravski banovini s sedežem v Ljubljani«. Općina nema tada slobodno izabrane zastupnike kao tumače narodnih želja i potreba.

Korošec je već 1920. bio ministar željeznica a 1929, kako rekosmo, ministar saobraćaja. Tako se dogodilo da je međimurska *željeznica* pripojena Direkciji u Ljubljani, na toj željeznici postavljeni su slovenski natpisi i službenici. Tek 1939. ta je željeznica vraćena Direkciji željeznica u Zagrebu, dobila hrvatske natpise i službenike.

Kao što smo rekli, *Korošec* je 1935. postao ministar *unutrašnjih poslova,* 1940. ministar *prosvjete.* On i njegova Slovenska ljudska stranka odgovorni su za političke događaje u općinama Štrigova i Raskrižje. Spomenut ću ovdje neke izjave koje točno pokazuju političko shvaćanje i djelovanje SLS u Sloveniji i Jugoslaviji.

»Časopis za suvremenu povijest« (Zagreb), II, 1973, str. 151, donosi izjavu *dr. Kuhara,* glavnog urednika dnevnika »Slovenec«, iz *g. 1937:* »Mi imamo svoju autonomiju kako smo željeli, imamo potpuno u rukama svoju administraciju... Svjesni smo toga, da nas Stojadinović (predsjednik vlade, op. J. B.) ne voli, ali na vladi ćemo ostati, jer od toga imamo koristi. Mi smo protiv sporazuma od 8. X (s Udruženom opozicijom, op. J. B.), jer bi se on negativno odrazio na Sloveniju. U zajedničkoj vladi s Hrvatima mi bismo uvijek gubili na značenju, osim toga Hrvati bi nas potiskivali. Oni nas ne vole.« *Češki* izvjestitelj za Kancelariju Predsjednika Republike u Pragu tvrdi (str. 153): S današnjom vladom (u Beogradu, op. J. B.) nisu Slovenci povezani ni osjećajem ni idejno, i oni bi prišli bez ikakve sumnje svakoj kombinaciji koja bi im garantirala dovoljan utjecaj na upravljanje zemljom i ostavila Sloveniju Slovencima. Sveopće je poznato, da Korošec u Beogradu vodi centralističku politiku, a u Ljubljani automističku. — Naša napomena: dr Kuhar je siguran svjedok vremena kada je SLS bila na vlasti u Jugoslaviji, pa i u Međimurju. Izjave drugih dopunjuju njegovu izjavu a nama mnogo toga objašnjavaju.

Opća enciklopedija (Zagreb 1980, VI, str. 510) bilježi o političaru Korošču i njegovoj stranci: SLS je sudjelovala u nizu radikalsko-demokratskih i diktatorskih vlada pomažući vladavinski sistem u njegovim najkritičnijim situacijama.

E. Kardelj kaže da je takva stranačka politika »objektivno uporište centralizma i velikosrpske hegemonije«.

1940. izjavljuje radikal prof. dr. Mirko *Kosić* iz Novog Sada: Budimo iskreni, Beograd je smatrao da sa Slovenačkom treba da drži u šahu Hrvatsku. Samo zbog toga Slovenačka je favorizirana i došla je do tako velikog utjecaja u državi (HS, 13. III. 1940).

Političar Sava *Kosanović* govori o jugoslavenskoj izbjegličkoj vladi za vrijeme rata u Londonu: Slovence u Londonu tipizirao je predstavnik Slovenske ljudske stranke dr. Miha Krek, koji je nekad, kao i njegov vođa Anton Korošec, mislio da za Slovence može samo korist da izvuče ako doprinosi zaoštravanju odnosa između Srba i Hrvata. On je upozoravao Srbe na ono što je moglo izgledati neprijatno u postupcima Hrvata (NIN, 20. V. 1984, str. 48).

»Sedam dana — Vjesnik« od 28. IX. *1984*, str. 4, piše da i danas postoji manifestiranje »historijski poznatog slovenskog klerikalizma«.

Vrijeđanje crkvenih poglavara

U sporu zbog župe Raskrižje (koji traje već pedesetak godina) izrečeno je protiv biskupa dosta kritika i uvreda u spomenutom članku E. Janžekoviča i u pojedinim brojevima »Družine«. Crkveni zakonik zabranjuje *kritiziranje poglavara crkvenih*, svojih i tuđih, direktno i indirektno. Štaviše, biskup je dužan kazniti takve kritikante. Vidi o tome stari Crkveni zakonik CIC kan 2344, odn. A. Crnica, Priručnik kanonskoga prava Katoličke Crkve, Zagreb 1945, str. 407. Katolički list pisao je više puta o toj stvari 1937. g. (br. 48, str. 578, br. 52, str. 623—624). *Prva sinoda Zagrebačke nadbiskupije 1925* (str. 172) zabranjuje svećenicima kritizirati biskupa: »Svećenici ne smiju nikada da omalovažavaju određenja ili zapovijedi svoga biskupa ili da ih nedostojno kritiziraju, i to možda pred svjetovnjacima.«

Nisam se želio osvrtati na *poslijeratno i sadašnje stanje* u župi Raskrižje. Međutim, izazov »Družine« u br. 37/1984. traži odgovor. Danilo Flac ondje tvrdi: »Že pol stoletja Razkrižanci hočejo tudi cerkveno k svojim v Slovenijo kamor pripadajo upravno in kulturno... Narodnost na Razkrižju sploh ni ogrožena. Ogroženo je zaupanje do cerkvenih oblasti.«

Čemu to pozivanje na uzbunu, kao da se radi o nekoj velikoj nesreći što nešto Slovenaca zajedno s Hrvatima ostaje i živi u maloj župi Zagrebačke nadbiskupije? U Zagrebu živi oko 14.000 Slovenaca sretno i zadovoljno.

Nije istina da se sadašnji župljani župe Raskrižje žele *odvojiti* od svoje starodrevne Zagrebačke biskupije i nadbiskupije, nego je naprotiv istina da velikom većinom žele u njoj ostati. Republička granica nije državna granica pa zato ne može biti razlog za *mijenjanje biskupijske granice*. Đakovačka biskupija proteže se preko dviju republika bez ikakve smetnje za valjanu crkvenu upravu. Kakve bi to mogle biti različite kulture između Raskrižja (odnosno Racke Kaniže) i Strigove kad su se oba sela tijekom dugih stoljeća nalazila u istoj župi, odijeljena granicom od Svetog Rimskog Carstva Njemačkoga Naroda, pa je posve sigurno da starosjedioci tih naselja imaju isti jezik i kulturu! Prošlost se tumači prošlošću, a ne sadašnjošću. Ne može se prema časovitoj potrebi prošlost čas prihvaćati (groblje, knjige Mohorjeve družbe), čas odbijati (Racka Kaniža). Jezično je pitanje jasno; o njemu ne želim govoriti.

Zagrebački nadbiskup i župnik u Raskrižju sve su *uredili* da se u ovoj, sada književno *dvojezičnoj*, župi vrši duhovna pastva na pravilan i zadovoljavajući način. Za to služi primjer Bačke i Banata gdje je velik broj dvojezičnih župa. U Zagrebačkoj nadbiskupiji više je župa u kojima žive uz Hrvate Česi, Slovaci, Madžari i Talijani, ali nije nikada dolazilo do jezičnih sporova. Prije rata u *školama* s češkim nastavnim jezikom vjeronauk se predavao hrvatski kao nešto posve razumljivo, između ostaloga i zato jer su djeca u miješanom selu lako naučila hrvatski; svećenik pak Hrvat mogao je razumjeti češki, ali ne i pravilno govoriti.

»Družina« je više puta pozvana da se ne miješa u crkvene prilike župe Raskrižje i da prestane vrijeđati biskupa. Nastale sporove ima rješavati *ordinarij* i župnik sa svojim vjernicima *bez uplitanja* bilo s koje strane. Pisanje »Družine« donosi sigurnu štetu dobrim odnosima hrvatskih i slovenskih katolika. Treba se sjetiti da su ugledni slovenski svećenici djelovali nekada u Hrvatskoj s mnogo uspjeha, a i danas ovdje radi veoma požrtvovno velik broj slovenskih redovnica. Naivno je misliti da će Sveta Stolica ili njezin Nuncij »uredovati« protiv zakonitog biskupa, a pozivati se na državne vlasti teška je povreda crkvenih zakona. Žao nam je da sve to moramo kazati poslije više uzaludnih poziva na razboritost i bratsku slogu koja nam je toliko potrebna!

Zagrebačka nadbiskupija ima svoja gotovo tisućljetna prava i dužnosti prema vjernicima u Raskrižju. Za to nije važna feudalna povijest grofova Celjskih i Zrinskih, ali je važno sačuvano *stanje vjernika iz g. 1921.* i *1931.* To je stanje pokušala političkom silom mijenjati SLS pod izlikom vjerskih interesa. To se zove klerikalizam ili bolje — cezaropapizam. SLS je nestala, proglašena je rastava Crkve od Države, ali su ostali »klerikalci« koji podržavaju nemir i napetost u Raskrižju protiv crkvenog duha, pravde i razboritosti.

Josip Buturac

Meditacija o kršćanskoj književnosti

Književnost je evidentno umjetnost a umjetnost je blažena igra, igra sa smislom, vremenom i vlastitim izrazom. Ukoliko je u književnosti zastupljen princip ili barem motiv igre, onda je književnost fundamentalno nezavisna od bilo kakvih ideoloških ili čak samo idejnih atributa. Utoliko je i atribut »kršćanska« stran samoj biti književnosti. Da li je stvarno tomu tako?

Sve što je zaslužilo zvati se »kršćanskim« u užem smislu jest skup ideoloških, dogmatskih, znanstvenih, teoloških, umjetničkih (itd.) stavova okupljenih u sindrom zajedničke tendencije koju bismo mogli priručno, ali i ne samo tako, nazvati — bogougodnost. Sve, dakle, što je kršćansko teži ugoditi Bogu, ono ima vrhunaravni, božanski cilj. Utoliko književnost s atributom »kršćanska« jest primarno oblik bogougodnosti a sekundarno igra u onom iskonskom, umjetničkom smislu. Da li je stvarno sada tomu tako?

Sve što ima formu igre (a umjetnost je ostvaruje u formi idealne, bogolike — ljepote) teži svojoj internoj savršenosti i svojoj idejnoj apsolutnosti. U tom smislu književnost ostvaruje svoj interno-savršeni cilj u svojemu ishodišnom usmjerenju kao rječito-individualnoj igri s filozofskim konzekvencijama podobnim njezinoj široko komunikativnoj (jezičnoj) izražajnosti. Ovdje smo došli do točke u kojoj je meditacijsko raskrižje: treba poglavito interno savršenstvo umjetničke igre razgraničiti od internih tendencija same

književnosti. Književnost jest umjetnost, ali ne samo umjetnost. Ona je i svojevrsni oblik filozofskog traktata koji se u maštovitosti autora konkretizira i misaono ozbiljuje. Književnost je najideološkija od svih umjetnosti. Ona može biti sredstvo priopćavanja čak i najsuhoparnije političke ideje. Utoliko može postojati i sama kršćanska književnost kao sredstvo priopćavanja kršćanske ideje. A sada? Da li je tomu tako?

Sve što je ideja i što se može propagirati, pa i pomoću književnog izraza, duboko se razlikuje od onoga što nazivamo kršćanstvom. Kršćanstvo kao takvo nije ideja. Sve što je ideja ima sekularizirana ograničenja. Kršćanstvo ih u bitnome nema. Kršćanstvo nije ideologija, nije umjetnički, čak ni životni, stil. Ono je po sebi fenomen, fenomen koji u svojoj institucionalnoj, idejnoj, dogmatskoj, umjetničkoj, znanstvenoj formi utjelovljuje uzvišenost Boga i smisao čovjeka. Utoliko kršćanska književnost ne bi mogla stajati kao način priopćavanja kršćanske ideje.

To predstavlja novi problem. Ako kršćanstvo u biti nije ideja ni u najširem smislu, ostaje problem smislenosti njegova književnog priopćavanja kao takvog. To ima strogu teološku, ali ne uvijek i umjetničku opravdanost. Ovdje bi kršćanska književnost mogla pokazati svoje pravo lice: ona je forma u kojoj se javlja fenomen kršćanstva kao utjelovljenja uzvišenosti Boga i smisla čovjeka. Je li time njezina misaona, umjetnička granica oštro povučena? Naprotiv! Time joj je dana najveća sloboda osmišljavanja. Kazano je da je to ona »forma« u kojoj se javlja jedan fenomen. Ako se usudimo reći da je kršćanstvo totalni fenomen, onda je forma u kojoj se ono javlja (kršćanska književnost) osuđena biti vrlo širok pojam. Tomu je zaista tako. Kršćanska književnost nije ograničena čak ni tematski. Naime, svaka problematika duše jest religiozna a često je i eminentno kršćanska, pokajnička, obraćenička, molitvena. Zato kršćanska književnost nije samo ono što se tako deklarira nego mnogo šire od toga: kršćanskoj književnosti svojstvena je problematika duše uopće, a uže problematika primijenjene teologije. Mogli bismo biti u pojavnosti konvencionalni i u kršćansku književnost ubrojiti sav književni opus autora koji su ispovijedali vjeru. Ali, to bi bilo sužavanje teme na spasenjske stvari koje ne pripadaju biti kršćanske književnosti, nego teologiji čovjekove osobnosti. Naime, kršćanskoj književnosti može pripadati i djelo nevjernika, čak i ako je djelo nevjerničko po sistemu negativnog određenja problema vjere i vjerovanja. Jer i nevjera je oblik religije. Čini se da smo došli do vrlo širokog određenja kršćanske književnosti u kojemu, dakle, nema užih određenja ni strogih granica. Da li je i sada tomu tako?

Naime, kršćanska književnost ipak bi imala u svome užem određenju čak i neke stroge granice. Ona bi u prvom redu morala sadržajno odražavati relevantnu refleksiju na problem Boga. Ta refleksija može biti: meditativno-psihološka, ontološka, čisto umjetnička, ali mora biti relevantna refleksija. Drugih strogih granica nema. Opus je kršćanske književnosti zaista velik!

Anita Pavić

Mozaik

PRVE PREDSTAVE U SEZONI 1984/5.

1. MAKAR I KAO EKSPERIMENAT...

Iako nova izvedba OTELA (kojom je *Hrvatsko narodno kazalište* iz Zagreba inauguriralo svoju sezonu 1984/5) nije dosegla vrhunce, valja ipak pozdraviti povratak prve naše pozornice *Shakespeareu,* nekada njezinu »kućnom duhu« — s nadom da ćemo u dogledno vrijeme i postupno vidjeti u obnovljenim izvedbama i ostala djela toga besmrtnika i drugih velikana svjetske dramske književnosti.

Režija spomenutog znamenitog Shakespeareova djela, koje se od prve izvedbe na hrvatskom jeziku izvodi u Zagrebu — računajući i ovo najnovije uprizorenje — već više od sto godina, u nekoliko obnova, u četiri različita prijevoda, u realizacijama čuvenih redatelja (Mandrovića, Bacha, Gavelle, Strozzija) i glasovitih interpreta triju ključnih uloga (Fijana, Pavića, Branija, Papića, Veljka Maričića, Marije Ružičke-Strozzi, Georgine Sobjeske itd.), povjerena je ovaj put *Mladenu Škiljanu.* I on je, poput svih suvremenih režisera Shakespeareovih drama, morao ponajprije riješiti problem kako u uvjetima današnjeg kazališta doskočiti brojnim promjenama mjesta radnje, tako karakterističnim za tekstove »avonskog labuda«. Pokušao je nešto bez sumnje zanimljivo: opremu i rekvizite (što markiraju stubišta, balustrade, odaje i sl.) dovlače na scenu i odvlače s nje — ne prekidajući zbivanje — kostimirani i »režirani« radnici; oni su, prema tome, uključeni u događanje i neka su vrsta nijemog kora. Nelogično je, međutim, da su tako blisko prisutni dok Jago nagovara Roderiga na nedjela i zločin: spletkari i zločinci paze — oduvijek i danas — da takve razgovore obave samo u četiri oka. U završnici stajali su »koristi« i oko Otelova i Desdemonina bračnog loga, no redatelj ih je u pravi čas povukao i posjeo u dno pozornice, odakle su djelovali sugestivno i prizor davljenja učinili dramatičnijim. I za sam taj prizor Škiljan je našao zanimljivo rješenje: Otelo steže svoj vrat, Desdemona se guši i pada kraj kreveta mrtva. Šteta je što se kod pojedinih glumaca nije insistiralo na jasnoći i čistoći izgovora, što se dozvolilo da određeni važni, rimovani dijelovi teksta ne budu dovoljno izražajno interpretirani i što cjelokupno zbivanje nije zadahnuto primjetnijim zanosom a većina aktera potaknuta na predaniju igru.

U naslovnoj ulozi nastupio je *Božidar Orešković,* afirmiran i talentiran glumac. Njegova pojava, sonorni glas i sposobnost kultivirane interpretacije teksta svakako su dobar preduvjet za uspješno obavljanje takva odgovornog zadatka. Kad ukloni izvjesne neujednačenosti i kad u suradnji s redateljem nađe prave akcente u odlomku što neposredno prethodi Desdemoninu buđenju, moći će se govoriti o kreaciji dostojnoj zagrebačkih otelovskih tradicija. *Zlatko Vitez,* vrstan tumač likova plemenitih zanesenjaka i idealnih poštenjaka, dobar redatelj i spretan kazališni organizator, igrao je Jaga. Demonstrirao je zamjernu glumačku tehniku i uzornu dikciju, no nedostajalo mu je i demonskog žara, i ledene bešćutnosti, a bez toga Jago nije — Jago. Od ostalih muških aktera ponešto su se izrazitije istakli *Ivan Katić* kao ozbiljni i dostojanstveni Lodovico i *Zijad Gračić* kao Roderigo u sceni kad napokon pristaje da ubije Cassija. Većina glumaca, međutim (*Vjenceslav Kapural* u ulozi

dužda, *Zlatko Crnković* kao Brabanzio, *Branko Bonacci* i *Ljudevit Galic* kao senatori, *Pavle Bogdanović* kao Graziano, *Tomislav Rališ* kao Cassio, *Zvonimir Zoričić* kao Montano, *Dušan Gojić* i *Miro Šegrt* kao Montanovi časnici, *Dragan Despot* kao dužev časnik i *Franjo Štefulj* kao mornar), kretala se u opsegu manje ili više solidnog prosjeka. Najdojmljivije kreacije ostvarile su ženske članice ekipe. Mlada *Ena Begović*, zapažena već u nekoliko prethodnih uloga, ljupkom je neposrednošću istinski dočarala veličinu i snagu čiste i predane Desdemonine ljubavi prema Otelu a očitim smislom za tragiku bol njezina razočaranja i slutnju skore smrti. *Katija Zubčić* suverenom je sigurnošću ocrtala Desdemoninu službenicu i Jagovu suprugu Emiliju koja prevagom čestitosti plane nesuzdrživom mržnjom na svog muža podlaca i padne žrtvom njegove osvete; ponovno je dakle potvrdila da se od uloge do uloge, nenametljivo, no sve izrazitije, svrstava među prvakinje našeg glumačkog umijeća.

Scenografija *Kamila Tompe* pomogla je u pojedinim scenama izvjesnim redateljevim zamislima, no u cjelini ostala je ipak na razini eksperimenta. Kostimografkinja *Diana Kosec-Bourek* očitovala je svoju inventivnost kostimima Otela, dužda, Desdemone, Emilije i donekle senatora; ostale je kostime suviše izjednačila i prigušila sivim i smeđim tonovima. Suradnici u realizaciji ove predstave bili su i autor scenske glazbe *Boško Petrović*, koreograf *Juraj Mofčan* kao i asistent redatelja *Vjenceslav Kapural*.

Djelo se davalo u poznatom prijevodu *Milana Bogdanovića;* za ovu ga je priliku redigirao uvaženi naš anglist *Mladen Engelsfeld.*

2. STARI »NJOFRA« U NOVOJ SEZONI

Kad se neko kazališno djelo — kao što je u zagrebačkom *»Jazavcu«*, odnosno u njegovoj filijali *»Vidri«*, slučaj s komedijom VOLIM NJOFRU *Milana Grgića* — više od dvije godine izvodi pred rasprodanim gledalištem (pa se tako nastavlja i u novoj sezoni 1984/5), red je zapitati se: »u čemu je stvar« i gdje je tajna takva izuzetnog uspjeha? Prije svega, po mom mišljenju, u suvremenosti i aktualnosti tematike: odnos *današnje* djece prema roditeljima, *današnje* (a zapravo vječne) roditeljske zablude u odnosu prema djeci, problem »podjele rada« (tj. briga i odgovornosti) u *suvremenom* braku, susjedski odnosi u *sadašnjim* gradskim stambenim kućerinama i sl. Zatim: u nepogrešivo točnom i duhovitom prikazu tih prilika, s majstorski odmjerenim našim, zagrebačkim »štihom« (za koji su, na žalost, i »prostarije« već prilično karakteristične). Nadalje: u odsutnosti dociranja, filozofiranja i psihologiziranja. I napokon: u prokušanoj autorovoj zanatskoj vještini, koju ne umanjuju ni izvjesni nagli »prijelazi« (npr. Juričino pijanstvo, pa završni obrat), ni globalni ocrt lica (što je sve, uostalom, *opća* karakteristika »komada« koji u modernim urbanim sredinama zamjenjuju negdašnje »pučke igrokaze« i tendiraju najširoj popularnosti).

I nedavna 344. predstava »Njofre« dokazuje da je redatelj *Darko Tralić* vjerno i vješto slijedio autorove intencije te na jednostavno, funkcionalno opremljenoj sceni ostvario srdačnu, vedru (premda tu i tamo malo »publici podilazeću«) predstavu, u kojoj, po prirodi uloge, dominira razigrani, upravo briljantni *Ivo Serdar* (iako u dva-tri kratka navrata pijanstvo njegova Jurice nije bilo sasvim dosljedno) a izvrsno mu, suvereno sekundira *Marija Kohn* (nakon *Marije Geml, Ljubice Jović* i *Tatjane Verdonik* već četvrta glumica u ulozi supruge).

Mirko Petravić

Knjige

Danica 1985.

Nedavno se pojavila i Danica za 1985. zajedno s uobičajenim džepnim i zidnim kalendarima HKD sv. Ćirila i Metoda — Društva sv. Jeronima. Izašla je sa svojim stalnim rubrikama i s dva posebna priloga na obojenom papiru (za djecu i za naše ljude u inozemstvu) kao i s redovitim nagradnim natječajem. Ova najpopularnija ćirilometodska edicija ima 224 stranice najraznoličnijeg teksta i bogatu likovnu opremu, u kojoj su sudjelovali prof. D. Sax, akad. slikar J. Bifel i slikar J. Ćosić. I cijena je vrlo popularna, svega 200 d!

Kao što je prošle godine glavna »intonacija« Danice bila NEK, tj. »od Solina do Bistrice«, tako je i ove godine posebna pažnja posvećena svetačkim imenima i imendanima, o čemu govore i slike u kalendariju, uvodna riječ gl. urednika Radovana Grgeca i članci Ante Miličića.

Budući da je Danica prvenstveno pučki zbornik, dosta mjesta u njoj zauzimaju prilozi seljaka i radnika. Uz poučno i vjersko štivo naći ćete tu i vrijedne beletrističke priloge, te uz štokavske i neke kajkavske i čakavske stihove.

Rubrika »Na spomen« posvećena je članovima i prijateljima HKD sv. Ćirila i Metoda, preminulima u proteklom razdoblju (dr. Đuro Kuntarić, biskup Josip Lach, dr. Janko Penić, dr. Božo Vuco, mons. Joso Felicinović i Otto František Babler).

Ostale suradnike ove u Hrvata katolika najčitanije knjige navodimo redom: Mirko Petravić, Slavko Jurić, Hadrijan Borak, Vladimir Dumbović, Stjepan Brdarić, Stjepan Šegudović, Vito Cipriš, Stjepan Sulimanac, Adalbert Pogačić, Mirko Slade-Šilović, Mato Marčinko, Pavao Despot, Miroslav Majnarić, Ivana Brajša, Božena Kruz, Antun Jovanovac, Stjepan Džalto, Ivo Balentović, Nevenka Bakoš, Ivo Grgurev, Oskar Piškorić, Ante Jakšić, Dinko Tusun, Rajmund Kupareo, Stjepan Perčević, Josip Berka, Tomislav Antunović, Marijan Kovač, Vjera Siebelt, Juraj Lončarević, Ižak Petrović, Pero Burin, Srećko Bošnjak, Žarko Brzić, Tomislav Macan, Ivo Peran, Stanko Sviben, Jakov Ivaštinović, Mirko Validžić, Jelka Kurtnaker, Dragan Majić, Lojzo Buturac, Vinko Dorčić, Marko Kadić, Vladimir Rešković itd.

Danicu za 1985. toplo preporučujemo čitateljima »Marulića« i svim prijateljima HKD sv. Ćirila i Metoda — Društva sv. Jeronima kao i svim ostalim Hrvatima katolicima. Ne zaboravimo: ovo je već 104. godište naše najpopularnije edicije!

(gm)

TRKA OKO DUBROVNIKA

Pod naslovom *Srpsko-pravoslavno žiteljstvo zapadnih krajeva Dubrovačke Republike do u 14. stoljeće. Ston, Stonski Rât, Primorje* (str. 28, ćir.) Ratko Pasarić nastavio je svoju pisaniju o srpstvu Dubrovnika u prošlosti, obećavajući da neće sustati i da će još pisati o srpstvu Konavala, Župe dubrovačke i Otoka. Možda se i ne bi trebalo obazirati na pisanje diletanta sa zadnjim nakanama, koji je nakon slabe poezije počeo proizvoditi »povijesne« sastavke. Možda bi se na njih imao osvrnuti netko drugi. Možda bi se netko mogao i postidjeti Pasarića i njemu sličnih. Možda i nije vrijeme da se zbog tak-

vih itko uzrujava. Pa ipak — s obzirom na godinu tiskanja (1983) i izdavača — potrebno je upozoriti na ovakve »bisere«, valja podsjetiti sve one koji vole Dubrovnik što je prava njegova povijesnost i suvremenost. U znanosti i publicistici dobro je čuti svačije mišljenje, ali ono mora biti pošteno u pristupu, temeljito u obradbi i dostojanstveno u zaključcima pa makar oni bili i pogrešni.

Što piše R. P.? On tvrdi da su Srbi naselili sve krajeve od Cetine do Duklje (usput, njemu su Neretvanska oblast i Paganija dvije zemlje, 4), da su sve to »srpske oblasti« (5). U IX. st. oni su pokršteni »od istočnih misionara i time [prihvatili] i istočni crkveni obred, a uz slavensko bogoslužje« (4). Prema tome Ston, Pelješac i »sve Zahumsko primorje bjehu naseljeni srpsko-pravoslavnim življem«. Zapravo, cijelo kasnije dubrovačko područje jer: »Sav živalj od Kleka do Sutorine je u stara vremena bio pravoslavne vjere« (16). Da, R. P. lako rješava narodnosno-konfesionalna pitanja. Kao što zna da je Ohmučević bio »srpski bosanski vlastelin« i da su drugi bili »srpsko-bosanski plemići« (23) te da je u Makedoniji 1018. »pobjedom nad Bugarima« bizantski car Bazilije »osvojio bugarsku državu« (4).

Pobijajući katoličku prošlost područja R. P. piše kako u X. st. nestaje starosjedilaca i zapadnog obreda [26; ti starosjedioci su »latinski Romani (koji dobro poromaniše Ilire)«, 4], pa u Zahumlju, odn. u Stonu i na Pelješcu, u XI. st. i poslije više nije bilo katolika (5 i 9); ili: »od god. 1044. nije bilo u Stonu ni na poluostrvu niti jednog katolika, nego je sav narod ispovijedao pravoslavnu vjeru — vjeru svojih predaka u srpskom Zahumlju i drugim oblastima srpske zemlje« (15). Na toj istoj strani, čini se, tvrdi kako se to zbilo i prije jer je u VII. st. »pripadnika zapadnog obreda [...] bilo među rimskim kolonistima«, ali »dolaskom srpskog slavenskog plemena na Jadran i njihovog pokrštavanja na istočni (grčki) obred bila je u čitavom Zahumlju obavljana služba Božja na istočni način i to se nastavilo i nakon crkvenog raskola«. Za katoličku biskupiju tvrdi da je osnovana »negdje oko prve četvrtine 10. st.« za prevrtljiva kneza Mihajla Višević a i da je nestala kada je ostala bez njegove zaštite (15), odnosno da je postojala do prve polovice XI. st. (5).

Iako je Pasarićeva kronologija dosta mutna i nesigurno izvedena, drugi su izvodi jasni. I njegova statistika za doba kada je znanstveno nemoguće točno rekonstruirati narodnosne i konfesionalne prilike na zahumskome graničnom području. Svakako, R. P. je hrabrošću diletanta, zajapurenošću propagandista i nesređenošću žurnalista raščistio teren od katolika (na glagoljaše se i ne obzire, a i zašto bi!, patarene pak zanemaruje kao »grupicu« ili »tobožnje bogumilstvo«, što se pak s obzirom na izvore jednostavno ne može). Kada je pak Dubrovnik (Dubrovačka Republika je »u stvari hercegovačko primorje«; 25) stekao u XIV. st. te krajeve, silom ih je pokatoličio (to R. P. naziva »nasilno pokrštavanje«; 9, 21 i 22) jer se u svojoj crkvenoj politici upravljao »rimskim religioznim zelotizmom« (9).

R. P. dotaknuo je i kasniji narodnosni razvitak. Prema njemu, na kompaktno srpsko područje (do XIV. st.) naseljuju se poslije katolici »iz Dubrovnika, njegove okolice i iz drugih zapadnih krajeva« (na koricama), odnosno Hrvati iz Dalmacije, što »rimokatolička Dubrovačka Republika, pa docnije austrijska uprava, rado gledaše« (27). S njima su se pravoslavci stapali i izgubili »svijest o svom srpskom i pravoslavnom porijeklu i uz katoličku rimsku vjeru počeše se izjašnjavati u docnijim stoljećima (18, 19, 20. st.) Hrvatima«

(27) a onda »kad se iz slovinstva rađalo hrvatstvo i srpstvo pojavio se priličan broj dubrovačkih Srba-rimokatolika svjesnih svog srpskog porijekla. Nacionalno ponosni izjaviše se Srbima.« Potkraj XIX. i na početku XX. st. oni su »zadojeni idejom ujedinjenja svih Južnih Slavena« bili »nepokolebivi borci za naše bratstvo i jedinstvo« (27). Danas, kaže R. P., dubrovačko je stanovništvo većinom hrvatsko. Na drugom mjestu je kroatizaciju ograničio na XIX. st., pridavši veliku ulogu katoličkom kleru (3).

Teza je očita: dubrovačko je područje bilo narodnosno srpsko i konfesionalno pravoslavno a pod dubrovačkom vlasti nasilno pokatoličeno i s vremenom pohrvaćeno. Srpski narodni preporod u novije doba ometen je tuđinskim favoriziranjem Hrvata. Kada se uz to pogleda literatura, koja svršava uglavnom s 1929. g., čini se da je ovaj tekstić zabunom nadnevljen s 1983. mjesto s 1883. ili pak 1929. Kao da ide u doba glasovitih po žestini i po kojekakvim »povijesnim« dokazima raspra, u doba naših djedova ili karađorđevske politike. Kao da oživljuju krilatice »Srbi svi i svuda«, »Hrvate je izmislio Rim«, »Austrija je stvorila Hrvate« i sl. Uzalud se R. P. zaklanja za praznim riječima »da se ne zabašuruje historijska istina« i iza bratstva i jedinstva. Kamo on smjera, kazuje i njegova tvrdnja da su Dubrovčani svoj jezik nazivali naški ili slovinski, »a to bijaše srpska varijanta srpsko-hrvatskog jezika« (25). Onda je jasno kako mu je i dubrovačka korespondencija na ćirilici sa srpskim vladarima »dokaz« za etnički značaj, a ne za normalan diplomatski postupak na pismu koje nije pismo samo jednoga našeg naroda.

Pasarićev tekstić blagoslovila je Srpska pravoslavna eparhija zagrebačka (urednik je mitropolit zagrebački i ljubljanski Jovan a recenzent protojerej Milan Bogdanović). Zašto, valjda ona zna. Knjižica je, jasno, tiskana u Zagrebu.

Radi informiranja manje upućenih čitatelja treba reći kako poznavatelji i istraživači dubrovačke povijesti drukčije pišu o ovoj problematici. Tako Josip Lučić *(Pelješac od dolaska Slavena do potpadanja pod vlast Dubrovačke Republike,* Pelješki zbornik, 1980, 2), da se samo sumira, piše kako u doba Mihajla Višević a, čiju on politiku ispravno prikazuje u ondašnjim složenim međunarodnim odnošajima, dakle »u X st. u Zahumlju i Pelješcu jest čvrsta katolička vjerska zajednica sa biskupom koji stoluje u Stonu«, spominje jako glagoljaštvo s hrvatskim svećenicima koji su glagoljali na narodnom jeziku, ističe kako je stonska biskupija tada pod splitskom metropolijom i u sferi papinske politike u X. st. te kako se »otad kroz XI i XII st. stalno u papinskim bulama i ispravama spominje zahumska biskupija« te da je i u XIII. st., iako upražnjena, bila u Rimu vođena kao aktivna biskupija (33—37). On piše i o bogumilima, kojima je otvoreno bio naklon i Miroslavov sin Petar, koji je Dubrovniku za novac uzalud nudio dopuštenje za povratak prognanoga katoličkog biskupa u Ston (34). U Stonu je pravoslavna episkopija postojala od 1219. do 1252. Pisac *Povijesti Dubrovnika do 1808.* (Zagreb 1980) Vinko Foretić piše o Pelješcu: »U njegovoj povijesti važan je razvoj vjerskih prilika. Sve do 1180. stanovništvo mu bijaše katoličko. Zahumski knez Miroslav istjera iz Stona katoličkog biskupa i poče širiti pravoslavlje, a sv. Sava osnova u Stonu pravoslavnu episkopiju. Širenju pravoslavlja pogodovala je državna vlast Nemanjića, pa su i razne, prvobitno katoličke, crkve pretvorene u pravoslavne. Utjecajima iz nedaleke Bosne širilo se i patarenstvo. Ipak se održalo i katolika. Uoči dolaska Rata pod dubrovačku vlast, najviše je bilo pravo-

slavnih, zatim patarena, a najmanje katolika.« (95; ovdje se mora primijetiti da i ovakva procjena kvantitativnih odnošaja može biti samo osobna i impresionistička, osobito u onim nemirnim vremenima za čestih promjena vlasti: zahumska, dukljanska, raška, bizantska, hrvatsko-ugarska, bosanska, dubrovačka).

Također bih usput upozorio na raspravu *The Confessional »Rule« and the Dubrovnik Exception: The Origins of the »Serb-Catholic« Circle in Nineteenth-Century Dalmatia* (Slavic Review, V. 42, N. 3, jesen 1983) u kojoj Ivo Banac, ispitujući raspravnu tezu o dominantnoj ulozi vjeroispovijesti u modernom narodnom konstituiranju, piše o toj efemernoj pojavi među intelektualcima. On je obrađuje u znanstvenom i danas već prilično dobro poznatom okviru dubrovačke hrvatske nacionalne i književne tradicije, slavističkih zabluda o sukladnosti jezika i narodnosti, modernog konstituiranja srpskog i hrvatskog naroda, cjelokupne problematike hrvatske i srpske narodne ideologije u XIX. st. (ilirizam, V. S. Karadžić, inozemni poticaji i Garašaninovo *Načertanije* te politika mlade srpske države), i sve to na temelju izvora i relevantne jugoslavenske historiografske literature. Tako se u inozemnom časopisu možemo bolje informirati o dijelu narodnosnog razvitka u Dubrovniku nego u zastarjelu propagandizmu R. P-a i njegova zagrebačkog izdavača.

Drugi jedan pisac (Miroslav Pantić, *Vuk i Dubrovnik*, Naučni sastanak slavista u Vukove dane, 1982, 12. Međunarodni slavistički centar) nije diletant, dapače. Istražujući svoju temu i prateći Karadžićevo zanimanje za Dubrovnik, doticaje s Dubrovčanima i boravke u Dubrovniku Pantić oprezno i brižljivo sastavlja svoj tekst tako da navede čitatelje na određene zaključke. Prema provjerenu receptu — objektivizmom citata i neutralizmom vlastita nazivlja — Pantić dosljedno prešućuje i izbjegava hrvatsko ime u Dubrovniku. Tako on citira Karadžića o »šokačkim riječnicima, n.p. Štulija, Jambrešića, Delabele i Belostenca«, ili »šokačkim slovarima« sa »serbskim riječima«, o »Šokcima« ili »Latinima Dubrovčanima«, koji se nisu pretplaćivali na Karadžićeve knjige, zatim kako se »u Dubrovniku govori čisto srpski«. Sam će Dubrovčane nazvati »katolici iz Dubrovnika«, »dubrovački katolici« (rijetki ondašnji pravoslavci jesu »pravoslavni Srbi« a zna i za »Srbe-katolike«), »dubrovački narod« ili pak »naš narod«. Nije jasno misli li Pantić možda ipak na ilirski narod kada mu Dubrovčani govore i pišu »ilirskim jezikom« ili »našim jezikom«. Tu je, svakako, i »dubrovačka leksika« i »dubrovačka literatura« a i njemu su hrvatski leksikografi »šokački«, dabome u navodnicima! On također prešućuje podatke o putovanju Karadžićevu 1841, jer ono i nema »nikakva naročita značaja«, na kojemu su dubrovački seljaci jasno kazali kako govore hrvatskim jezikom. Pišući o Appendiniju i Karadžiću Pantić kaže: »Obojica su štampala gramatike našeg jezika, Apendini 'ilirskog' i pisanu italijanski, Vuk jezika srpskoga i štampanu ćirilicom [...]«. Tako Pantić prešućuje pučko svjedočanstvo ali i učenjačku Stullijevu definiciju i tumačenje ilirskoga naziva za hrvatski jezik. Dakako, on to i mora kada mu je Kopitar »dalekovidan«.

Govoreći o Karadžićevu rješavanju pitanja srpskog jezika i narodnosti i njihova prostiranja Pantić mudro izmiče svakoj kritici Karadžićevih zabluda. On ne stavlja Karadžićeva rješenja niti u povijesni kontekst, ne želi ništa komentirati, nego jednostavno kaže da je »Vuk došao do svojih poznatih rešenja«, da je slijedio Miklošiča i Kopitara, dopunjavao ih i modificirao, ali da on,

eto, neće ta Karadžićeva rješenja razmatrati »jer su ona u svim pojedinostima proučena« (u bilješci upućuje na A. Belića). Doduše, spominje kako su ona »u pojedinim svojim elementima« osporena ili da danas »o nekim pitanjima mislimo drugačije«, ali to ne analizira, nego ističe kako Karadžić nije gubio smisao za stvarnost i kako nije zanemarivao činjenice. Iznijevši kao primjer njegovo pisanje iz 1827. o broju Srba (oko 5 milijuna; oko 3 mil. pravoslavnih u Srbiji, Madžarskoj, Vojnoj krajini, Bosni, Hercegovini, Crnoj Gori, Boki kotorskoj i Dalmaciji, te oko 2 mil. muslimana u Bosni i katolika u Slavoniji, Hrvatskoj, Dalmaciji i Bosni) Pantić bez komentara kaže kako tu Karadžić nastavlja »sledećom važnom napomenom koju mu je diktovala sama ondašnja situacija: 'Samo prva tri miliona zovu se S r b i ili S r b l j i, a oni drugi ne; nego oni turskoga zakona zovu se T u r c i [...], a od rimskoga zakona zovu se ili po predjelima, n. p. S l a v o n c i, D a l m a t i n c i, I l i r c i, D u b r o v č a n i ili kako ji obično oni drugi zovu Š o k c i ili (u Bačkoj) B u n j e v c i.'« Tu Pantić završava poglavlje!

Ako i pokušamo prihvatiti tumačenje o situaciji koja je realnom i faktofilskom Karadžiću diktirala da zaboravi Hrvate, pitati se koja to danas situacija diktira, valjda isto tako realnom i faktofilskom, Pantiću da i on zaboravi Hrvate, napose kada je u pitanju taj lijepi Dubrovnik, ta svačija Atena i njegovi nacionalno svestrani stanovnici.

Ima li u nakanama razlika između diletanata i učenjaka?

Kada sam ovo već napisao, pročitao sam *Autoreferat rasprave o tercini Svetozara Petrovića* (Književna reč, Beograd, leto 1984, br. 238—240, str. 3), u kojoj pisac mirno piše o dubrovačkoj književnosti kao »starijoj hrvatskoj književnosti«. Da se čovjek ponada? Međutim, odmah se i sjeti kako je neki drugi pisac prije desetak ili više godina upravo o svojatanju dubrovačke književnosti izrekao istinite i odlučne riječi, podignuo kritički i pravedan glas, uputio ga na pravi naslov, no da je sve — čini se— bilo uzalud...

Miodrag Popović, sveučilišni profesor u Beogradu, tiskao je 28. XII. 1967. u »Borbi« svoj tekst »Naučna istina a ne nadglasavanje« u povodu polemike oko neznanstvenih tvrdnji pokojnog Jorja Tadića, također sveučilišnog profesora u Beogradu. Mislim da je dobro podsjetiti na taj tekst.

Ocjenjujući polemiku kao ozbiljnu pojavu Popović piše: »Rečeno jasnije, preciznije i otvorenije, posredno se osporava kulturni integritet hrvatske nacije koja već stotinu godina dubrovačko-dalmatinsku književnost smatra i osjeća kao svoju.« Stoga kaže kako će — budući da smo »svi dovoljno pismeni: i naučno, i politički, i u svakom drugom pogledu« — pokušati pitanje osvijetliti »s književnohistorijskog stanovišta u nauci«, iako se ovakva pitanja ne mogu temeljito riješiti u novinskim polemikama.

Pokazavši kako stoji s istraživanjem starije književnosti u Hrvata i u Srba te osvrnuvši se veoma kritički na prilike u beogradskom istraživačkom krugu, Popović piše: »Da su poslovi oko stare srpske književnosti na vrijeme obavljeni, nesumnjivo je da svega ovoga (pa ni rasprave oko dubrovačke književnosti) ne bi bilo, jer bismo, na temelju izdanih djela i naučne historije naše stare književnosti, sa sigurnošću mogli suditi o tokovima i kontinuitetima u vlastitoj kulturi.«

Želeći odrediti kulturnu i nacionalnu pripadnost dubrovačke književnosti u XVI. i XVII. st. on poseže za objektivnim kriterijima za razliku

od neodrživih Tadićevih, pa najprije uspoređuje tu književnost sa suvremenom hrvatskom i srpskom književnosti, i to »po jeziku, i po pjesničkim i stilskim svojstvenostima, i po njenom općem duhovnom i idejnom smjeru«.

Sažeti, njegovi su zaključci ovi: 1. »Po općim jezičkim osobinama dubrovačka književnost je [u XVI. i XVII. st., T. M.] bliža hrvatskoj u Dalmaciji i primorju, nego srpskoj — (srpskoslovenskoj)«, i: »U toku XVIII vijeka, u jezičkom pogledu, srpska književnost će se još više udaljiti od dubrovačke: Srbi će prvo pisati na ruskoslavenskom, pa na slavenoserpskom, pa će tek u Vukovo vrijeme uzeti za osnovu narodni jezik.« 2. »U pjesničkom i stilskom pogledu dubrovačka književnost čini cjelinu s hrvatskom književnosti u Dalmaciji i primorju« (renesansa i barok — bizantska tradicija; ljubavna, satirična i pokladna poezija, renesansna komedija, pastirska igra, melodrama, ep, poetska poslanica — žitija, slova, službe, poetski zapisi, ljetopisi, hronografi). 3. »Po duhovnom i kulturnom smjeru dubrovačka i srpska književnost XVI. i XVII. vijeka pripadaju dvjema kulturnohistorijskim sferama. Prva katoličkoj, druga pravoslavnoj. Pojmovi 'katoličko' i 'pravoslavno' suženi su danas gotovo isključivo na religiozno značenje. Takvo suženo značenje, kada se govori o književnosti XVI i XVII vijeka, anahronično je. U ono doba pojmovi 'katoličko' i 'pravoslavno' označavali su dva duhovna toka, dvije kulture koje su se međusobno jasno razlikovale.« Najposlije kaže: »Kao što se vidi, dubrovačka književnost XVI i XVII vijeka, po jezičkim, pjesničkim i idejnim svojstvenostima, uklapa se u hrvatsku književnost i čini njen sastavni dio. Zato je prirodno što je nova hrvatska književnost spontano pošla za njom i što srpska, tj. srpski pisci XVIII vijeka nisu imali nikakve veze s dubrovačkom književnošću.« Kada pak govori o predmetu kao znanstvenom problemu, piše: »Dubrovačka književnost bila je i jest sastavni dio hrvatske književnosti. Oko njenog mjesta u historiji jugoslavenske književnosti ni danas nema nikakvih složenih naučnih problema. Postoji samo problem našeg oslobođenja od navika i predrasuda.«

Na kraju spominje stanovite utjecaje srpskog jezika i narodne pjesme u dubrovačkoj književnosti što »ni u kom slučaju ne dovodi u pitanje njen hrvatski karakter niti ugrožava jedinstvo i nacionalni integritet hrvatske književnosti. Prisutnost srpskog u hrvatskom samo svjedoči da je dubrovačka književnost jedan od onih duhovnih mostova koji su u historiji spajali dva srodna naroda.«

Kako sam i sâm sudjelovao u toj polemici »Poslije pola stoljeća«, mogu turobno ustvrditi da će se, sva je prilika, ona obnoviti i »nakon stoljeća«. S istim ishodom, dakako.

T. M.

TROGIRSKA NARODNA GLAZBA

Većim ili manjim radovima, upravo monografijama, o tzv. narodnim glazbama u pojedinim našim mjestima prilažu se potrebni šaroliki kamenčići za kompletiranje mozaika cjelokupne povijesti hrvatske glazbe. Iz njih nam biva jasnije što su te glazbe sve značile u vrijeme svoga nastanka i opstanka za sredinu u kojoj su djelovale (a često i mnogo šire). Rođene su obično u valu zanosa i nacionalnog osvještenja a potom su i same postajale bitan faktor daljeg buđenja istog zanosa i nacionalnog osvještenja određene sredine ili pak čitave regije.

Franko Oreb nam je 1982. prikazao u posebnoj knjizi povijest Korčulanske glazbe a u posljednjim brojevima časopisa *Arti Musices*, a i drugdje, mogli smo pročitati i o drugim glazbama. Sada nas evo dvojica zaljubljenika u svoj rodni Trogir upoznavaju, u radu od šezdesetak strana, s nastankom i djelovanjem *Trogirske narodne glazbe*.

Tko god voli dalmatinsku klapsku pjesmu čuo je za *Klapu »Trogir«* koja je prošle godine sa zaista velikim uspjehom gostovala i u Dvorani »Vatroslav Lisinski« u Zagrebu. Svoj uspon i vrhunac klapa je postigla u vrijeme dok ju je vodio Nikola Buble a moglo bi se reći i da je najveće uspjehe postizala Bublinim obradama narodnih dalmatinskih pjesama i onih novonastalih u duhu mediteranskog melosa. Buble je magistrirao a priprema i doktorsku dizertaciju iz etnomuzikologije; živi i djeluje u Trogiru i Splitu. U posljednje vrijeme, uz ostalo, mnogo radi na sakupljanju i obradi narodnih napjeva, osobito u Dalmatinskoj zagori trogirskog zaleđa. Sve se češće javlja u različitim časopisima prilozima uglavnom iz bogate trogirske glazbene prošlosti. Ove godine mu je izišla i zbirka *Dalmatinskih plesova* priređenih za mandolinske orkestre. Uz Nikolu Bublu kao autor ove povijesti Trogirske narodne glazbe javlja se i Mirko Slade-Šilović, također Trogiranin i zaljubljenik u svoj Trogir. Koliko li je samo puta o njemu pisao i pokušao izreći svoje divljenje i ljubav prema njemu brojnim stihovima u književnom jeziku i trogirskoj čakavštini. Uz nedavno preminulog Franu Sentinellu sada je prof. Šilović najbolji poznavatelj povijesti i života svoga Trogira, upravo njegova živa tradicija. Dobar dio onoga što Buble traži i nalazi po arhivima o povijesti Trogirske narodne glazbe Šilović nalazi u svojim sjećanjima jer je i sam neko vrijeme bio predsjednik te Glazbe a i živi sudionik cjelokupnog kulturnog zbivanja u Trogiru.

Uredništvo ove povijesti Trogirske narodne glazbe u Pogovoru napominje da namjerava tiskati još jedno izdanje, prošireno, obogaćeno fotografijama i reprezentativnije, pa radi toga moli sve glazbare, posebno one starije, kao i sve građane i gradske (općinske) ustanove i društvene organizacije da, ako imaju, stave na uvid materijal u bilo kojem obliku (pisane dokumente, plakate, oglase, novinske isječke, fotografije i druge slične podatke) koji bi mogao još bolje osvijetliti neke periode Trogirske glazbe. Bilo bi lijepo kad bi se ta nova, proširena i obogaćena povijest pojavila do godine 1987. ili upravo te godine. Trogir će tada, vjerujem, dostojno proslaviti stotu obljetnicu prelaska općinske uprave u ruke narodnjaka. Iz ove povijesti Trogirske narodne glazbe upravo bjelodano proizlazi da je u borbama narodnjaka za vlast u općinskoj upravi ova glazba bitno utjecala svojim djelovanjem na podizanje kulturnog i umjetničkog nivoa građana i nadasve na buđenje njihove nacionalne svijesti nasuprot žilavom otporu autonomaša i djelovanju njihove *Banda comunale*. Nakon pobjede narodnjaka Narodna glazba nije više bila nedonošče ni pastorče općinske uprave.

Prve vijesti o postojanju puhačkog orkestra tipa današnjih »limenih« glazbi u Trogiru — kaže se u Sažetku — nalazimo oko sredine prve polovice prošlog stoljeća. Pridjev *narodna* ovom se tipu glazbe dodaje od vremena narodnog preporoda. Trogirska narodna glazba na inicijativu narodnjaka legalizirana je odobrenjem statuta 10. siječnja 1871. iako je počela djelovati mnogo ranije, o čemu postoje sačuvani pisani dokumenti. Struktura članstva, u više od stoljetnoj povijesti neprekinuta djelovanja, zavisila je o društveno-političkim i socijalnim prilikama. Moglo bi se reći da su u životu ove Glazbe nekad više, nekad manje, imali udjela svi slojeví trogirskoga življa. Nakon

II. svjetskog rata, makar u početku, prevladavaju težaci. Kao i sastav članstva tako je i repertoar Glazbe ovisio o više faktora: o društveno-kulturnoj i političkoj situaciji, o stručnosti, ukusu i ambiciji kapelnika, o tehničko-glazbenom dometu i sklonosti glazbara a u određenoj mjeri i o afinitetu stanovnika Trogira i bliže okolice.

U Buble-Šilovićevu prikazu mnogo je zanimljivih detalja. Tako npr. na jednom mjestu čitamo da je u Trogiru u drugom desetljeću XIX. stoljeća u okviru Kolegija sv. Lazara osnovana i visoka medicinska škola u *rangu fakulteta,* dok je u isto vrijeme postojala samo trorazredna pučka škola. Ili ovakav simpatičan detalj: »Dok se autonomaška glazba pripremala za prvi nastup, želeći originalnim repertoarom iznenaditi građanstvo, maestro Bepo (J. Bozzotti) prisluškivao je njihovo uvježbavanje te prenio u notno pismo nepoznate arije i sa svojom glazbom uvježbao te ih na opće čuđenje izveo prije autonomaša.« Zbog značajne uloge koju je Narodna glazba odigrala u životu grada u mnogim prilikama u povodu 100. godišnjice odobrenja društvenog statuta odlikovana je 1971. godine Ordenom zasluga za narod sa srebrnim zracima. U povodu pak proslave 50. obljetnice »uspješnog i aktivnog rada na muzičkom polju« dobija i republičku nagradu Saveza muzičkih društava Hrvatske. Sedamdesetih godina ovoga stoljeća bila je Trogirska narodna glazba, kao i mnoge druge kulturne institucije, u punom usponu. Za njezina više od stogodišnjeg djelovanja najveći prinos njezinu uspjehu, a može se reći i uspjehu sveukupnog glazbenog života u Trogiru, dali su glazbenici iz obitelji Bozzotti o kojima je Buble u *Svetoj Ceciliji* opširnije pisao. Pod konac knjige doneseni su popisi kapelnika i predsjednika Glazbe a nalazimo i nekoliko fotografija.

Ova povijest Trogirske narodne glazbe može biti i poticaj drugim sredinama da i one spase od zaborava početke djelovanja i čitavu povijest pojedinih kulturnih društava u svojim sredinama.

Petar Zdravko Blajić

VELIKI ATLAS SVIJETA

Izdavač: Mladinska knjiga, Ljubljana; autori: J. Medved i B. Ingolič; na slovenskom objavljeno 1982, na hrvatskom (preveo A. Cvitanović) 1984.

Ovaj Atlas (ukupno 400 strana) donosi u svom tekstovnom dijelu i religijsku strukturu (autori upotrebljavaju termin: vjera) pojedinih država. Nije mi poznato da bi drugi koji naš atlas sadržavao podatke te vrste. Oni se prešućuju (odnosno rijetko kad registriraju) i u našim enciklopedijama. Takva praksa znači zatvaranje očiju pred univerzalnom pojavom kao što je religija, u mnogim državama današnjice važan socijalno-kulturno-politički faktor. Ponegdje i danas religija prožima cjelokupni privatni i javni život, kao u arapskim i nekim drugim afričkim i azijskim državama; postoje dapače i države kojima je religijska struktura odredila i naziv, npr. Islamska Republika Pakistan. U mnogim pak drugim zemljama crkva je rastavljena od države. Tako je i u socijalističkim (komunističkim) zemljama, gdje je religija dozvoljena, no opseg je njezina djelovanja ograničen. Jedina država u kojoj je religija zabranjena jest Albanija (prema ovom Atlasu 42% njezinih stanovnika jesu muslimani, 7% pravoslavni, 5% katolici; ostalo su ateisti). Da bismo razumjeli unutrašnje probleme mnogih država, potrebno je poznavati njihovu religijsku strukturu.

1. Zbog pomanjkanja prostora nije moguće da navedem iz ovog Atlasa religijsku strukturu za sve države, nego ću se ograničiti samo na interesantnije slučajeve. Atlas donosi religijsku strukturu većinom samo općenito, primjerice: u SSSR-u po vjeroispovijesti najviše je pravoslavnih, zatim slijede muslimani, katolici, budisti, pripadnici židovske vjere a postoje, dakako, i bezvjerci — ateisti (str. 225). Negdje je ta struktura prikazana u relativnim brojevima: na str. 196 kaže se npr. za Jugoslaviju da je od njezina stanovništva 42% pravoslavnih, 32% katolika (u Atlasu: rimokatolika), 12% muslimana, 14% ateista itd. (podaci su netočni jer nisu spomenuti protestanti ni neki drugi kršćani). Kao primjer nepotpunih podataka neka posluži Izrael, za koji se kaže: »Vjera: židovska« (str. 247). Međutim, u Izraelu žive i muslimani i kršćani a i ateisti; život se ipak odvija prema Mojsijevu zakonu: bračno je pravo konfesionalno (brak se sklapa pred rabinom). Za Vatikan se među ostalim veli: samostalna državica od 7. VI. 1929. To nije točno jer je država-grad Vatikan ustanovljena lateranskim ugovorom 11. II. 1929. Za državicu San Marino ni za otočnu državu Sejšelski otoci nema podataka o religijskoj strukturi (str. 206. i 269). Svi ti podaci o religijskoj strukturi nemaju statistički karakter, već su samo orijentacionog značenja.

2. Atlas tretira države prema kontinentima: Europa, Azija, Afrika, Amerika i Australija s Oceanijom; dalje ih dijeli regionalno.

a) *Europa sa SSSR-om* (str. 195—230):

Sjeverna Europa (Danska, Norveška, Švedska, Finska, Island) jest područje protestantizma. Zapadna je Europa (Francuska, Belgija, Irska, Španjolska, Portugal, Italija, Malta) područje katolicizma; u Velikoj Britaniji većinom su anglikanci, u Nizozemskoj katolici čine 44%, protestanti 35% stanovništva. Srednja Europa i Balkanski poluotok: u SR Njemačkoj protestanti čine 49%, katolici 44% stanovništva; u Švicarskoj protestanti 47,8%, katolici 49,4%; u Austriji katolici 89%, protestanti 6%; Jugoslavija i Albanija već su spomenute; u Grčkoj su stanovnici većinom pravoslavni. Posebno navodim države varšavskog ugovora: od pučanstva u DR Njemačkoj protestanata je 56%, katolika 7,6%, ostalo su ateisti; u Poljskoj prevladavaju katolici, nešto je pravoslavnih i protestanata; u ČSSR-u katolici čine 70%, protestanti 15% stanovništva; u Madžarskoj katolici 71%, evangelici 23%; u Bugarskoj pravoslavni 80%, muslimani 11%; o SSSR-u bilo je riječi prethodno.

b) *Azija* (str. 230—249):

Religijska je struktura šarolika, kršćana je malo. U jugozapadnom dijelu dominira islam (tu je i njegova domovina). Izuzetak je Libanon, gdje polovicu stanovništva čine kršćani. Islam još dominira u Turskoj, Afganistanu, Iranu, Pakistanu i dr. Na Cipru su u većini pravoslavni. U ostalim dijelovima Azije egzistiraju (a negdje i dominiraju) drevne religije — budizam, hinduizam, lamaizam, šintoizam, konfucionizam i dr. Od ukupnog pučanstva u Indiji hindusa je 83,5%, muslimana 10,7%, kršćana 2,6%, sika 1,8%, tu su potom budisti, parsi itd. (str. 242). U Sri Lanki najviše je budista a zatim slijede hindusi, kršćani i muslimani. Na Tajvanu je poredak ovakav: konfucionisti, budisti, taoisti i katolici; u Japanu: šintoisti, budisti, nešto protestanata i katolika (poredak nije točan jer budisti čine više od 70% pučanstva); u NR Kini: budisti i konfucionisti, zatim ateisti; u Južnoj Koreji: budisti, konfucionisti, animisti, katolici; u Sjevernoj Koreji: budisti, konfucionisti, animisti, katolici. U Vijetnamu, Kampučiji i Laosu pretežu budisti, s tim da je u Vijetnamu

2,5 milijuna katolika. Budisti su u velikoj većini u Tajlandu (95%) i u Burmi (86%). U Indoneziji: muslimana 88%, kršćana 7%; slijede hindusi, budisti, animisti. U Maleziji: muslimana 50%, ostalo su konfucionisti, budisti, hindusi, katolici. U Aziji je najveći postotak katolika na Filipinima, gdje čine 85% stanovništva.

c) *Afrika* (str. 252—269):

U Africi je velik broj država (više od 50) i gotovo sve stekle su nezavisnost poslije II. svjetskog rata. Tu je također šarolika religijska struktura: na sjeveru prevladava islam (arapske države Egipat, Libija, Tunis, Alžir, Maroko, Mauritanija), koji se učvrstio i južno od Sahare. Slijede zatim kršćani (kopti, katolici, protestanti) i stare afričke religije (animisti, totemisti) i dr. Kopti u Egiptu čine oko 16% stanovništva, u Etiopiji oko polovicu (ostalo su muslimani, animisti i dr.). Postoji šarolikost i unutar pojedinih država, npr. u Sudanu sjever je islamski, na jugu vlada animizam i totemizam a ima i 4% katolika; u Nigeriji islam vlada na sjeveru, kršćanstvo na istoku a animizam na zapadu. U svim državama crnačke Afrike žive i kršćani. Navodim nekoliko primjera: Sijera Leone — pretežno animisti, zatim muslimani i nešto kršćana; Gana — kršćani, animisti, muslimani; Gvineja Bisao — animisti (60%), muslimani (3%) i nešto katolika; Sao Tome i Principe — katolici; Somalija — muslimani i nešto katolika; Zair — animisti, katolici, protestanti i nešto muslimana; Ruanda i Burundi — kršćani i animisti; Zimbabve — većinom protestanti i nešto katolika; Tanzanija — animisti, kršćani i muslimani; Kapverdski otoci — katolici. Azijatske religije zastupljene su u Mauricijusu — hindusi i nešto budista (uz katolike i muslimane) — i u Južnoafričkoj Republici: hindusi (uz protestante, animiste i muslimane).

d) *Amerika* (str. 271—293):

Religijska je slika ovdje jedinstvena. Amerika je kršćanska, s izuzetkom države Surinam (Južna Amerika) gdje uz katolike (20% stanovnika) i protestante (25%) žive muslimani i hindusi (svaka zajednica po 25%). Američki kontinent ulazi u svjetsku povijest tek na početku XVI. st., nakon što je Kolumbo otkrio taj Novi Svijet (1492. g.). Odmah nastupa kolonizacija Europljana, koji tamo (u Novi Svijet) donose među ostalim svoj jezik i svoju kršćansku vjeru. To je odmah uhvatilo korijene pa je u Sjevernoj Americi prevladao engleski jezik (i odatle naziv Angloamerika) a u Južnoj španjolski, odnosno u Brazilu portugalski (i odatle naziv Latinska Amerika). U Sjevernoj Americi dvije su države: SAD i Kanada. U SAD-u vlada šarenilo kršćanskih religija: protestanata je 53,1% (baptisti, metodisti, luterani, prezbirerijanci i dr.), katolika 36%, pravoslavnih 3%; Židovi čine 4,5% stanovništva, nešto je budista itd. U Kanadi je katoličkog stanovništva 46% a protestantskog 42,6%. Srednju Ameriku radi preglednosti dijelimo na Prevlaku i na Antile (otočje). Na Prevlaci (Meksiko, Gvatemala, Honduras itd.) dominiraju katolici, s izuzetkom Belizea, gdje uz katolike živi i nešto protestanata. Na Velikim Antilima (Kuba, Haiti, Dominikana, Jamajka) dominiraju katolici. Na Malim Antilima (Barbados, Grenada, Sv. Lucija, Antigva, Trinidad-Tobago, Bahami itd.) protestanti i katolici. Južna Amerika: u Venezueli, Kolumbiji, Ekvadoru, Boliviji, Peruu, Čileu, Argentini, Urugvaju, Paragvaju i Brazilu prevladavaju katolici; u Gvajani su protestanti i katolici.

e) *Australija* (str. 295) *i Oceanija* (str. 298):

U Australiji je od ukupnog pučanstva protestanata 76% a katolika 24%; stanovnici su Novog Zelanda većinom protestanti a u Papua-Gvineji redoslijed je: katolici, protestanti, pogani. Oceaniju (Nauru, Tonga, Zapadni Samoa, Kiribati, Solomonovi otoci, Tuvalu) nastavaju protestanti i katolici; Fidži: katolici, hindusi i dr.; Vaniatu: animisti i nešto katolici.

3. Gledajući (prema ovom Atlasu) religijsku strukturu svijeta nameću nam se dva pitanja. Prvo: zašto je katolicizam u Africi u porastu, dok u Aziji stagnira? I drugo: zašto su u nekim bivšim kolonijalnim zemljama protestanti brojniji od katolika? U Aziji (uključivši i Filipine) katolici čine samo 2,3% stanovništva, a u Africi 13% (na početku ovog stoljeća bilo ih je samo 1%; katolicizam u Africi bilježi dakle stalni porast). U Aziji su ukorijenjene mnogomilijunske autohtone religije (budizam, hinduizam i dr.) koje su ostavile dubok trag u mentalitetu ljudi i društvenih struktura kao i grandiozne spomenike kulture (sakralne i profane arhitekture). To je barijera širenju kršćanstva uopće. Isto vrijedi i za islam, koji je također »otporan« prema kršćanstvu. U Africi toga nema, odnosno postoji u veoma malom opsegu (gledajući Afriku južno od Sahare). Tamo stare kulture i religije (animizam, totemizam) nisu ostavile tako veličanstvenih vizuelnih tragova i zato je crnačka Afrika mnogo prijemljivija za kršćanstvo nego Azija. U nekim krajevima svijeta protestanti su (uključivši i ostale nekatoličke kršćanske zajednice) brojčano jači od katolika. Navodim religijsku strukturu za nekoliko takvih zemalja (1932): Liberija — protestanti 3,3%, katolici 0,31%; Namibija — protestanti 6%, katolici 1,5%; Australija — anglikanci 43,65%, protestanti 32,3%, katolici 20,8%; Novi Zeland — anglikanci 41,2%, protestanti 45,7%, katolici 12,9%. Na religijsku strukturu ovdje je utjecala prije svega religija vladajućih Europljana kolonijalista no i još jedan faktor. Za katoličke misije oduvijek su posebno zaslužni bili isusovci (Družba Isusova); štaviše, u nekim su misijskim zemljama (Kina) bili i znanstvena elita. Kad je, međutim, papa, pritisnut od nekih europskih vladara, ukinuo 1773. g. Družbu Isusovu, to je bio teški udarac za katoličke misije. Isusovci ih napuštaju i tada nasta vakuum, u koji se »ubacuju« protestantizam, islam i druge religije. Doduše, 1815. dolazi do ponovne uspostave Družbe Isusove, ali tada isusovci nisu više mogli doći na prijašnje pozicije.

4. *Religijski simboli na državnim zastavama* u ovom su Atlasu također navedeni. Tako se npr. *križ* nalazi na zastavama devet europskih država. To su ponajprije skandinavske zemlje Danska, Norveška, Švedska, Finska i Island. Njihove zastave imaju istu shemu, razlika je samo u kombinaciji boja. Na britanskoj je državnoj zastavi dvostruki križ. U sredini je švicarske zastave bijeli križ na crvenoj osnovi. Križ je i na zastavi Grčke i Malte. Sve ove države utakle su svoju kršćansku prošlost u svoje zastave. Križ se nalazi i na zastavama onih država koje su u svoju zastavu ukomponirale zastavu Velike Britanije (jer su nekada bile u sklopu britanskog kolonijalnog carstva). To su Australija, Novi Zeland i Fidži (nadodajem: također Belize i Saint-Vicent). Križ se nalazi i na zastavama Dominikane (Antili) i državice Tonga (Oceanija). Zastava Vatikana donesena je na str. 206. Neke islamske zemlje imaju na svojim zastavama *polumjesec* kao simbol islama. To su Turska, Libija, Tunis, Alžir, Mauritanija, Pakistan, Maledivi, Malezija, Singapur i Komori (otočje kod Madagaskara). Polumjesec se nalazi i na zastavi nove državice Brunei (nalazi se na otoku Kalimantan); stekla je nezavisnost 1. I. 1984. Švicarska zastava indirektno je dobila kozmopolitsko (svjetsko) značenje. Na tlu Švicarske nikla je

u prošlom stoljeću međunarodna humanitarna organizacija »Crveni križ«. Za simbol te organizacije uzeta je (1863. g.) švicarska zastava, ali u obrnutim bojama: crveni križ na bijeloj podlozi. Arapske i druge muslimanske zemlje (npr. Turska) nisu prihvatile ovu zastavu, ali su prihvatile ideju i crveni križ zamijenile crvenim polumjesecom. (O svemu iznesenom ovdje pod točkom 4 vidi podrobnije u »Maruliću« 6/1982, str. 577—580 u članku »Zastave i grbovi svijeta«.)

Vladimir Dumbović

SPOMEN-MONOGRAFIJA »KRIST KRALJ U ZAGREBU«

Posljednjih se godina naše katoličke župe upravo natječu u izdavanju svojih monografija u kojima se (više ili manje uspješno i točno) prikazuje ne samo postanak i razvitak dotičnih župnih zajednica nego i povijesna kretanja, socijalne prilike, kulturna stremljenja, ekonomika, populacija i sl. na njihovu teritoriju.

Župa Krista Kralja u zagrebačkom Trnju zaista nije za takav pothvat mogla odabrati prikladnije zgode od 100. godišnjice rođenja proslavljenog hrvatskog kipara Ivana Meštrovića: on je, naime, tridesetih godina našeg stoljeća izradio idejni projekt za velebnu njezinu crkvu (od koje je, na žalost, izgrađena samo kripta) a sasvim pri kraju svoga stvaralačkog puta i sadreni bas-reljef Krista Kralja (kojega se brončani odljev nalazi u spomenutoj kripti). Sasvim je stoga opravdano što je velik dio monografije posvećen opisu nastanka toga projekta (u starijoj i novijoj varijanti) i reljefa, analizi njihove umjetničke vrijednosti kao i općem prikazu cjelokupnog »Meštrova« opusa.

No središnja je tema ove knjige, dakako, historijat navedene župe: provizoriji prije njezina osnutka, službeno njeno utemeljenje, mukotrpna ratna i poratna nastojanja za njezino održavanje i napredak, životopisi i zasluge trojice župnika (osnivača Dragutina Kocipera, njegova nasljednika Franje Šepera i sadašnjeg Alojzija Žlebečića), požrtvovan trud kapelana, vjeroučitelja i drugih svećenika pomagača (naročito dominikanaca, franjevaca i isusovaca), zaslužan rad sestara milosrdnica, kasnije posebno dominikanki a od novijeg vremena i Bratstva Isusovih malih sestara, aktivnost nekadašnjih katoličkih društava i sadašnjih zauzetih vjernika kao i štošta drugo vrijedno da se otme zaboravu. Posebno su dragocjena zapamćenja vjerodostojnih svjedoka o župničkom pastoralu i ličnosti kasnijeg kardinala Franje Šepera. Bit će ta sjećanja bez sumnje nezaobilazna komponenta svake buduće temeljite biografije ovog našeg velikana.

Po ispravnoj uredničkoj koncepciji nije izostalo ni ono »svjetovno«, što je i prije ustanovljenja župe na tom području postojalo te i danas postoji: na pristupačan način, pregledno i u glavnim crtama prikazani su razvoj Trnja od pradavna sela do sadanje gradske četvrti s elementima budućeg središta, ljudi i običaji staroga Trnja, nekadašnja trnjanska narodna nošnja, začeci pučkog školstva u Trnju i sl.

Čitaoce našeg »Marulića« jamačno će zanimati da je autor priloga »Dugovječna povijest Trnja« na dva mjesta donio citat iz rasprave Tomislava Heresa »Podrijetlo i značenje imena Zagreb u svjetlu nekih zagonetaka najstarije hrvatske povijesti«, objavljene u »Maruliću« 3 i 4/1983, a prijatelje našeg Društva da je iz »Danice« za 1982. g. u cijelosti pretiskan napis »Moja baka«.

Kao posebnu vrijednost ove knjige valja istaknuti raskošnu i ukusnu

njezinu opremu, mnoštvo vrijednog ilustrativnog materijala (fotografije, crteži, vinjete, skice, karte, faksimili, brojne reprodukcije Meštrovićevih djela i sl.), pomno, znalački i s mjerom odabrane prozne i poetske tekstove (s trnjanskom i drugom odgovarajućom tematikom) Vladimira Nazora, Miroslava Krleže, Lojzeka Majera, Ote Šolca, Rajmunda Kuparea i dr. a nadasve čitav niz minuciozno faktografskih no tako lirski zadahnutih veduta slikara Matije Pokrivke.

Ova divot-monografija (umjesno koncipirana bez znanstvenih pretenzija), što su je zajednički izdali »Kršćanska sadašnjost« i Župni ured Krista Kralja iz Zagreba, tekstove napisali Alojzije Žlebečić i suradnici, redigirao ih Juraj Lončarević a lektorirali Željko Kovačić i Katica Majdandžić, sigurno će — unatoč nekolikim manjim nedostacima — poput dragog prijatelja omiljeti svim župljanima ove župe i ostalim žiteljima Trnja dok će za sve druge koji je nabave biti zanimljivo i pobudno štivo.

Mirko Petravić

Vijesti

Izložba *»100 godina Strossmayerove galerije«* (Zagreb, 15. V—12. VIII. 1984) privukla je više od 50.000 posjetilaca, gotovo 600 svaki dan. Od oko 600 eksponata, dosad većinom manje poznatih javnosti, oko polovica bila je s religijskom tematikom.

* * *

Proteklog ljeta održan je u Istri i na kvarnerskim otocima (pretežno u crkvama) niz zapaženih koncerata. Tako je npr. u *osorskoj katedrali* 3. VIII. nastupio talijanski vokalno-instrumentalni ansambl *»I laudesi«* (na starim instrumentima izveo je djela iz vremena renesanse i ranog baroka); *Komorni zbor Kulturno-umjetničkog ansambla iz Krka* i *Festivalski orkestar* izveo je (pod ravnanjem I. Frlete i uz sudjelovanje solista S. Karabaić, B. Glavakove, A. Možine i M. Jurača) *»Requiem« J. Bajamontija* i *»Stabat mater« I. Frlete* — 3. VIII. u Malinskoj, 4. VIII u Puntu i 15. VIII. u Krku; zagrebački violinist *Tonko Ninić* i gitarist *Darko Petrinjak* izveli su 9. VIII. u *pulskoj franjevačkoj crkvi* (a dva dana prije u Poreču i dan kasnije u Novigradu) djela Paganinija, Vivaldija, Schuberta, Sarasatea i suvremenog hrvatskog skladatelja Miroslava Miletića; *Vokalni kvartet »Quatro colone« iz Rovinja* nastupio je 11. VIII. u *tamošnjoj franjevačkoj crkvi* (drugi dio koncerta sadržavao je crnačke duhovne pjesme).

* * *

Polaznici tečaja za popravak starih instrumenata reparirali su u kolovozu o. g. pod vodstvom *Borisa Horvata*, uglednog našeg graditelja instrumenata, *crkvene orgulje u Grožnjanu.*

* * *

Četrnaeste po redu *Varaždinske barokne večeri* (što su počele 22. IX. o. g.) završene su praizvedbom nekoliko *duhovnih skladbi T. Cecchinija.*

Nastupili su »Zagrebački madrigalisti« pod ravnanjem V. Kranjčevića.

***

4. X. 1984. *Simfonijski orkestar* i *Mješoviti zbor RT-Zagreb* uza sudjelovanje pjevača solista M. Klasić, R. Pospiš-Baldani, Z. Soče i F. Petrušanca kao i umjetnice na orguljama Lj. Očić-Turkulin izveli su u zagrebačkoj Koncertnoj dvorani V. Lisinski pod ravnanjem V. Kranjčevića *oratorij G. F. Händela »Juda Makabejac«*.

***

13. X. 1984. navečer u pjevanoj misi na latinskom jeziku sudjelovao je u zagrebačkoj katedrali *»Chorus angelorum«* iz New Yorka pod ravnanjem T. Dariena.

***

Počela je *obnova Eufrazijeve bazilike u Poreču*. Pristupilo se najprije sanaciji krova, koji je najugroženiji. Bazilika je kulturni spomenik tzv. nulte kategorije (izgrađena je 553. godine).

V. D.

***

»Književna smotra«, br. 51—52/1983. donosi članak *Smiljke Malinar: O Marulićevu prijevodu prvog pjevanja Danteove »Božanske komedije«*.

***

»Mogućnosti«, dvobroj 4—5/1984, donose *Marulićev »Evanđelistar«* u prijevodu *Branimira Glavičića* i članak *M. Tomasovića* o francuskim izdanjima Marulićevih djela.

***

»Vjesnik« od 4. X. 1984. objavio je članak *Dunje Fališevac* o *Marulićevoj Juditi u Petrarkinu zrcalu*.

***

19. i 20. X. održan je u Splitu znanstveni skup u povodu 460-godišnjice *Marulićeve* smrti. Prije toga predstavljena je nova »Logosova« knjiga »Zapisi o Maruliću« *Mirka Tomasovića*.

***

»Vjesnik« od 27. X. 1984. objavljuje razgovor s dr. *Winfriedom Baumannom* (autorom studije o Marulićevoj »Davidijadi«) pod naslovom *»Evropa se zanima za Marulića«*.

***

U časopisu »Umjetnost riječi«, br. 3/1984, objavljen je članak *Josipa Vončine »Ujević i Marulić«*.

***

Predsjednik Republike Austrije R. Kirchschläger odlikovao je za djelovanje među gradišćanskim Hrvatima kanonika *Štefana Horvata* i našega suradnika benediktinca dr. *Augustina Blazovića*.

***

»Družina« (br. 36 i 37/1984) osvrće se kritički na članak Josipa Buturca o *Rackoj Kaniži* (usp. »Marulić« 1/1984).

***

1. X. 1984. otvorena je u Splitu, pod nazivom »Grbovi starih splitskih obitelji«, izložba gipsanih odljeva našeg suradnika *prof. Ante Parčine*.

***

Zagrebački šokački divani (br. 26), održani 24. X. 1984. (u organizaciji KUD »Šokadija« i pod vodstvom prof. Jakova Ivaštinovića), bili su posvećeni književniku i etnografu svećeniku *Josipu Lovretiću*. Ujedno je promovirana knjiga Martina Gr-

gurovca »Život i djelo Josipa Lovretića« (izdana u Privlaci 1983. g.).

***

25. X. 1984. umro je u Zagrebu u 87. godini života prof. *Mirko Markulin*, dugogodišnji prijatelj našeg Društva i revan posjetitelj naših književnih večeri, ugledni hrvatski planinar i špiljar, orguljaš i najstariji bistrički hodočasnik pješak. Pokopan je na Mirogoju 30. X. o. g.

***

Vladimir Drobnjak objavio je u »Vjesniku« od 28. X. 1984. *kratki historijat stripa* (»Čudesna formula X—9«). Spominjući prvu objavu klasičnog stripa u beogradskoj »Politici« autor kaže: »Teoretičari stripa osporit će 21. listopada 1934. kao dan kada je u Jugoslaviji objavljen jedan od stripova. Činjenica je da i prije toga nalazimo u pojedinim publikacijama (primjerice »Obitelj« iz 1930) kratke priče popraćene crtežima koje u sebi nose sve elemente stripa.« Napominjemo da je spomenuta »Obitelj« bila dugogodišnji popularni tjednik ondašnjeg Društva sv. Jeronima (danas HKD sv. Ćirila i Metoda).

***

Deborah Kerr igrat će *majku Tereziju* u novom filmu Dominiquea Lepierrea.

***

Iz »Oka« od 16. VIII. 1984. saznajemo da je *Modiglianijev* sin *Gerald Thiroux-Villette* svećenik u Francuskoj.

***

Graham Greene izjavio je u intervjuu BBC-u kako ne vjeruje da se ijedan suvremeni pisac može mjeriti s Tolstojem, Balzacom i Dickensom. Nedavno je izašao iz tiska posljednji Greeneov roman »Upoznavanje s generalom«.

***

Nekrolog u spomen *Pierrea Emmanuela*, koji je umro u Parizu 22. IX. 1984, objavili su, između ostalih, i »Vjesnik« od 29. IX, »Osservatore Romano« od 30. IX. i »Glas Koncila« od 14. X. 1984.

***

U Reullyju kraj Pariza tokom čitavog mjeseca srpnja prikazivani su *Bernanosovi »Razgovori karmelićanki«*.

***

U izdavačkoj kući Grünewald objavljen je pod naslovom *»Kome pripada zemlja«* izbor *Paula Konrada Kurza* novih religioznih pjesama.

***

U izdanju »Librairie Bleue« izašle su iz tiska pjesme *Michela Bernanosa* (Au devant de vous).

***

»America« od 14. VIII. 1984. donosi članak *Roberta E. Laudera* o *Alfredu Hitchcocku* kao katoličkom umjetniku i moralistu.

***

»Seuil« objavljuje knjigu *Michela Quesneta »Kako čitati evanđelje sv. Marka«*, knjigu *Didiera Decoina »Presveta Djevica ima plave oči«*, *France Quéré »Apokrifna evanđelja«*, *Jacquesa Ellula »Subverzija kršćanstva«* i *Paula Fraissea »Personalizam jučer i sutra«*.

***

»La Vie« od 4. X. 1984. donosi pjesmu *Pierrea Emmanuela* »Thora« i kratak prikaz njegove posljednje knjige »Le grand oeuvre« (Seuil). U istom broju donijet je i kratak prikaz prijevoda pjesama *Anđelka Vuletića* »Quand je serai grand comme la fourmi« (Obsidiane 1984).

***

Poznato djelo *Halila Đubrana* »Prorok«, čije smo stihove preveli u Maruliću 4/1975, prikazano je u kazalištu »Théâtre des Déchargeurs« u režiji Guyja Bousqueta.

***

U »Republici«, br. 6/1984, Ljiljana Filipović piše o *Morrisu Westu,* poznatom književniku kršćanske inspiracije čija je knjiga »Đavolov učenik« izdana kod nas u izdanju »Oko tri ujutro« (ne KS-a, kako piše Lj. F.) i čije se djelo »Svijet je napravljen od stakla« našlo ove godine na vrhu bestselera engleskog jezika. O ovom australskom književniku pisali smo i mi u »Maruliću«.

***

»Vjesnik« od 3. XI. 1984. donosi pod naslovom »Poziv svim Zagrepčanima« osvrt *Marije Tonković* na izložbu »Povijest Maksimira od osnutka do danas« što ju je u zagrebačkom Arheološkom muzeju priredio »maksimirolog« *Damir Mudrinjak.* Autorica članka spominje i Mudrinjakovu monografiju-vodič »Maksimir nekad i sad« koju je 1974. g. izdalo naše Društvo.

* * *

Nobelova nagrada za književnost 1984. dodijeljena je češkom književniku *Jaroslavu Seifertu* (r. 1901. g.), autoru tridesetak pjesničkih zbirki (»Majka«, »Suknje anđela«, »Kišobrani Picadillija« itd.) i nekoliko proznih djela.

ISPRAVAK

U »Maruliću« br. 4/1984. potkralo se vrlo mnogo tiskarskih pogrešaka. Navest ćemo ih tek nekoliko. U prilogu vrsnog znalca jezika književnika Joje Ricova »Margherita Guidacci (o) Nikoli Šopu« otisnuto je u bilješci na dnu 556. str. »pripovijedač« mj. *pripovjedač;* u članku Ivana Klasnića »O starosti reljefa sv. Jurja u Plominu« izostala je (u vezi sa znakom * u 7. retku odozdo na 591. str.) bilješka koja glasi: *Dr. Marija Pantelić izradila je nacrt glagoljskih slova za IBM pisaći stroj (»Slovo« 32—33, str. 271);* u članku B. Zelić-Bučan »Don Frane Bulić« godina je njegova rođenja (s nadgrobne ploče) — na str. 544, r. 23. odozgo — tiskana krivo: mj. MDCCCCLVI mora biti *MDCCCXLVI;* u naslovu priloga M. V. Ćelkanovića (na vrhu 612. str.) stoji riječ »čatvrta« mj. *četvrta,* itd. Za ove i mnoge druge pogreške ispričavamo se autorima i čitateljima.

MOLIMO DUŽNIKE DA PODMIRE PRETPLATU.

BIBLIOTEKA »NEKAD I SAD«

1. DAMIR MUDRINJAK: **Maksimir nekad i sad.** Monografija-vodič.— Cijena 80 dinara.
2. MIROSLAV ĆORKOVIĆ: **Hrvoje Vukčić Hrvatinić.** Povijesni prikaz. — Cijena 80 dinara.
3. DAMJAN DAMJANOVIĆ: **Sveti Franjo u Zagrebu — na Kaptolu.** Štovanje sv. Franje u Zagrebu kroz 750 godina. — Cijena 50 dinara.
4. DAMJAN DAMJANOVIĆ: **Majka Božja Kamenita.** Povijesni i opći prikaz Gospina svetišta u zagrebačkim Kamenitim vratima. — Cijena 50 dinara.

Narudžbe prima izdavač: HRVATSKO KNJIŽEVNO DRUŠTVO SV. ĆIRILA I METODA, 41000 Zagreb, Trg kralja Tomislava 21.

BIBLIOTEKA »MALA SCENA«

1. GRGEC—MARINOV: **Legende o kraljici Jeleni.** — Rasprodano.
2. J. MARINOV: **Povijest na pozornici.** Tri drame. — Cijena 130 dinara.
3. DEŽELIĆ—BROCHET—MARINOV: **Šest božićnih gluma.** Cijena 130 dinara.
4. **Uskrsni i drugi duhovni igrokazi.** — Cijena 130 dinara.
5. **Scenske proslave vjerske.** U povodu 250-god. Marije Bistrice i 450-god. rođenja sv. Vinka Paulskog. — Cijena 130 dinara.

Narudžbe prima izdavač: HRVATSKO KNJIŽEVNO DRUŠTVO SV. ĆIRILA I METODA, 41000 Zagreb, Trg kralja Tomislava 21.

NAJNOVIJA IZDANJA HKD SV. ĆIRILA I METODA (DRUŠTVA SV. JERONIMA):

1. *Kalendar DANICA 1985.* Dva posebna priloga i nagradni natječaj. 224 str. Cijena 200 d.
2. *DŽEPNI KALENDAR 1985.* Sa slikama svetaca. 32. str. Cijena 30 d.
3. *ZIDNI KALENDAR 1985.* S umjetničkom slikom (dva motiva). Cijena 7 d.

KNJIŽEVNE VEČERI HKD SV. ĆIRILA I METODA (DRUŠTVA SV. JERONIMA)

8. XI. 1984. — Prof. Juraj Lončarević: *Slike i proza Slavka Vranjkovića*
15. XI. 1984. — Dr. Stanko Vitković: *Hrvatski katolički laici prije drugog svjetskog rata*
22. XI. 1984. — G. Drago Budiselić: *Kroz Gorski kotar* (uz projekcije)

SADRŽAJ

Radovan Grgec: Uz rub (37) 625
***Pierre Emmanuel:** Poklon pastira 630
***Stanislava Adamić:** Ljubim 631
***Ante Jakšić:** Javi mi se šutnjom 632
Rajmund Kupareo: Porođenje 633
***Ante Jakšić:** Pijetli 650
Julije Derossi: De imitatione Christi u Marulićevu prijevodu iz god. 1500. 651
Velimir Deželić otac: Marulić i Judita 656
***S. Marija od Presvetog Srca:** Ima bića 659
Joja Ricov: Ima li pjesnik domovinu ili domovina pjesnika? 660
Mladen Jurčić: Prispjeće 664
Stanislav Šodan: Spomenik 668
***A. V. Mihičić:** Moj rod 669
Blago Karačić: U lovu 670
***Tomo Polegubić:** Riječi otete od mene 672
***Ivan Lendić:** Svjetlo u Mariji Bistrici 672
Elizabeta Palanović: Najstarija hrvatskokajkavska popijevka o kipu Majke Božje Bističke 673
Stanislav Šodan: Svakodnevica 689
***Pavao Despot:** Na zadarskoj tržnici dva pijetla svezana 690
Jakov Ivaštinović: Razna lica književnosti 691
***Stjepan Radan:** Nad kraterom užasa 701
***Tone Otočan:** Zagorski akvarel 702
***Tomislav Maretić:** Zima 702
Miroslav Majnarić: Za sva vremena i nevremena 703
***Mirko Slade-Šilović:** Moj Trogir 704

Mišljenja i reagiranja

Benedikta Zelić-Bučan: Nečuven redaktorski i »suautorski« postupak . . . 705
Josip Buturac: Uz polemiku Buturac—Cvekan 707
Anđelko Mijatović: Odgovor na osvrt Ante Miličića »Viteštvo i tragika uskoka« II 708
Josip Buturac: Razgovor ugodni s uredništvom »Družine« 711
Anita Pavić: Meditacija o kršćanskoj književnosti 717

Mozaik

Mirko Petravić: Prve predstave u sezoni 1984/5. 719

Knjige

(gm): Danica 1985. 721
T. M.: Trka oko Dubrovnika 721
Petar Zdravko Blajić: Trogirska narodna glazba 726
Vladimir Dumbović: Veliki atlas svijeta 728
Mirko Petravić: Spomen-monografija »Krist Kralj u Zagrebu« 732

Vijesti

Iz domovine i svijeta 733

MARULIĆ — hrvatska književna revija. Izdaje Hrvatsko književno društvo sv. Ćirila i Metoda, Zagreb, Trg kralja Tomislava 21. Uređuje: Urednički odbor. Glavni i odgovorni urednik: Radovan Grgec